

**TË JETOSH
ME
KUJTIMET
E TË
PAGJETURVE**

Libër kujtimi me rrëfime të familjarëve
të personave të pagjetur nga lufta
e fundit në Kosovë

PRISHTINË 2019

**TË JETOSH
ME
KUJTIMET
E TË
PAGJETURVE**

Libër kujtimi me rrëfime të familjarëve
të personave të pagjetur nga lufta
e fundit në Kosovë

Menaxherë të projektit:

Kushtrim Koliqi
Korab Krasniqi

Hulumtimi:

Korab Krasniqi

Redaktimi dhe lektura:

Gazmend Bërlajolli

Transkriptimi:

Adelina Haxhani
Emel Ajdini
Djellza Spahiu
Kulmita Kajtazi
Rinë Abrashi
Kaltrinë Zeneli

Fotografia:

Atdhe Mulla
Korab Krasniqi

Përktheu nga gjuha serbe:

Bruno Neziraj

Bashkëpunëtorë:

Linda Gusia
Nita Luci

Dizajni dhe faqosja:

Milky Way Creative

Shtypi:

Prograf

Intervista me:

FETIJE MIRENA Fushë Kosovë, 2018

OLLGA STOJANOVIQ Shtërpce, 2018

NEZIR DHE HAMIDE AVDYLI Mitrovicë, 2018

MALIQ KRYEZIU Bubavec, 2019

FATIME QERKINI Mitrovicë, 2018

MILLORAD TRIFUNOVIQ Mitrovicë, 2019

NEBIH MORINA Samadraxhë, 2019

JASMINA ZHIVKOVIQ Shtërpce, 2019

HALIL, SADRI DHE ZYLE UJKANI Mitrovicë, 2018

KUMRIJE MAZREKAJ Drenovc, 2019

Ky projekt realizohet nga **forumZFD – Programi në Kosovë** dhe **Integra** në bashkëpunim me Qendrën Burimore për Persona të Pagjetur, me mbështetje nga Ministria Federale për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik e Qeverisë Gjermane (BMZ), Rockefeller Brothers Found dhe Ambasada Zvicerane në Kosovë

Të jetosh

---

me kujtimet

---

e të pagjeturve

Libër kujtimi me rrëfime të familjarëve të personave të
pagjetur nga lufta e fundit në Kosovë

Të jetosh me kujtimet e të pagjeturve

*Libër kujtimi me rrëfime të familjarëve
të personave të pagjetur nga lufta e fundit në Kosovë*

Në rrethana 'normale', i pagjeturi është individ, vendndodhja e të cilit nuk dihet dhe i cili kërkohet nga një apo më shumë persona. Kur një person raportohet si i pagjetur apo kur një trup i paidentifikuar zbulohet, atëherë termi 'i pagjetur' merr kuptim më formal. Nga perspektiva e drejtësisë për krime lufte, 'i/të pagjetur' është, para së gjithash, karakteristikë e përbashkët e personave që mund të jenë pjesë e një grupi të viktimave të krimit¹.

Në Kosovë, me përfundimin e luftës së armatosur, 6.063 persona janë raportuar të zhdukur, ndërsa aktualisht (maj 2019) numri i të pagjeturve është 1653². Në mungesë të bashkëpunimit të qeverive në Prishtinë e Beograd dhe me një dialog normalizimi të brishtë, përpjekjet për zbardhjen e fatit të personave të pagjetur kanë ngecur dukshëm. Përkundër faktit se personat e pagjetur janë fenomen social që përfshin fusha të gjera të interesit, dihet relativisht pak për të pagjeturit, çfarë (ka) ndodhë me ta ndërsa mungojnë dhe çfarë mund të bëhet për t'i zbuluar krimet e natyrës së tillë.

Të shtyrë nga kjo dhe nga rëndësia e padiskutueshme që çështja e personave të pagjetur të përfshihet në mekanizmat e Ballafaqimit me të Kaluarën dhe Drejtësinë Tranzicionale, në fillim të vitit 2018, Integra dhe forumZFD programi në Kosovë kanë nisur me grumbullimin e rrëfimeve dhe kujtimeve personale të familjarëve të të pagjeturve, me qëllim parësor që t'u jepet zë familjarëve, të diversifikohet narrativa për të pagjeturit dhe të shtohet presioni mbi institucionet përgjegjëse për zbardhjen e krimeve të luftës dhe fatit të të pagjeturve.

"Të jetosh me kujtimet e të pagjeturve" shpalosë rrëfimet e 10 familjeve me rreth 33 anëtarë të pagjetur nga lufta e fundit në Kosovë. 20 trupa, kryesisht të gjetur në varreza masive në Serbi e në Kosovë, ndonëse jo tërësisht të kompletuara, u janë kthyer familjarëve për (ri)varrim.

Nga familjet e intervistuar për këtë libër, 7 janë shqiptare dhe 3 serbe. Familja Ujkani është intervistuar në bashkëbisedim me dy vëllezërit Halilin e Sadrinë dhe shoqen e Halilit, Zylen, të cilëve së bashku u janë zhdukur 5 djem. Kjo intervistë është realizuar në mars të vitit 2018, ndërsa në shkurt 2019, me pikëllim kemi mësuar se Sadriu kishte ndërruar jetë; Në familjen Avdyli, veç e veç kemi intervistuar Nezirin dhe Hamiden (burrë e grua), të cilët veç një djali akoma të pagjetur, kanë të gjetur trupin e vdekur të djalit tjetër më të vogël i cili konsiderohej i zhdukur për një kohë; Familja

¹ ICMP

² ICRC

Mirena kishte të zhdukur 16 burra, trupat e të cilëve u gjetën në një varr masiv në Serbi. Ndonëse me shumë mungesa gjymtyrësh, mbetjet mortore iu kthyen familjarëve për nderimet e fundit; Familjet Stojanović dhe Zhivković nga Shtërpca, kërkojnë burrin, respektivisht babanë të cilët ishin bashkë në ditën kritike. Në përpjekje për të i rikthyer dosjet dhe dokumentacionin shkollor nga Ferizaji, janë familjet e tyre për të mos i parë më; Familja Mazrekaj nga Drenovci kishte të zhdukur djalin dhe kryefamiljarin të cilët ishin kapur bashkë dhe ishin mbajtur rob nga forcat serbe. Gjersa djali arrin të arratiset, ai plagoset dhe vdes. Trupi i tij hedhet në pus nga ku nxirret dhe identifikohet 8 vite pas përfundimit të luftës. Fati i kryefamiljarit mbetet akoma enigmë; Familjes Kryeziu, forcat serbe ia veçojnë djalin nga kolona që ikte nga flakët që kishin kapluar fshatin. I ati i 18 vjeçarit të pagjetur nuk gjen qetësinë edhe 20 vite pas përfundimit të luftës; Në fshatin Samadraxhë, familja Morina jeton me shpresën se trupi i vajzës së tyre Mevlydes do të gjejë prehje në varrin e lënë të zbrazur ndërmjet djemve të saj, Gencit dhe Granitit, të cilët në kohën kur u vranë ishin 5 dhe 3 vjeç. Trupat e nipave të vegjël të familjes Morina u gjetën në një varr masiv në Serbi; Familja Qerkini është akoma në kërkim të djalit të tyre Reshatit, i cili në kohën kur u zhduk ishte 27 vjeç. Nëna e Reshatit, Fatimja, rrëfen se si dëgjon zërin e djalit të saj teksa e thërret emrin 'Nime'; Ndërsa Millorad Trifunović, i cili së bashku me babanë e Reshatit, Bajram Qerkinin, është i angazhuar në punën për zbardhjen e fatit të personave të pagjetur, rrëfen për vëllain e tij të cilin ia morën njerëz me maska të zeza dhe më kurrë nuk u pa.

Grumbullimi i kujtimeve është kryer me metodën kërkimore të historisë gojore, teksa janë bërë fotografi të të intervistuarve, të ambientit në shtëpi dhe vendeve tjera të rëndësishme për plotësim të tregimit. Intervistat më tej janë transkriptuar dhe dërguar për redaktim dhe lektorim. Është me rëndësi etike dhe profesionale të theksohet se materiali i transkriptuar nga intervista është konvertuar në atë të një rrëfimi në vetën e parë, duke i larguar pyetjet dhe ndërhyrjet e shpeshta nga intervistuesi. Në mënyrë që narracioni të jetë i rrjedhshëm, përsëritjet e të dhënave janë larguar dhe të dhënat e prezantuara janë sistemuar në strukturë koherente. Ky proces, fokus parësor ka pasur ruajtjen e autenticitetit dhe natyrës dialektore të gjuhës së rrëfimit.

“Të jetosh me kujtimet e të pagjeturve” është libër kujtimi për të pagjeturit nga lufta e fundit në Kosovë dhe për personat të cilët janë në kërkim të tyre. Është përmbledhje me histori jetësore të 10 familjeve të të pagjeturve, me detaje të hollësishme nga sfidat dhe tmerret e luftës dhe momentet kritike të zhdukjes së më të dashurve të tyre. Rrëfimet të cilat i gjeni në këtë libër artikulojnë rrjedhshëm agoninë më të cilën jetojnë këto familje dhe pafuqinë për të mësuar për fatin e më të dashurve të tyre. Për më tepër, libri ri-viziton kujtimet për të pagjeturit, duke sjellë tregimet e tyre jetësore në një format që mundëson tejkalimin e reduktimit të vazhdueshëm në

statistika që iu është bërë tani e 20 vite. Libri rrëfen histori të fëmijëve, të të rinjve, të grave dhe burrave të zhdukur, vështirësive mjeko-ligjore dhe hetimore, histori të luftës dhe përpjekjeve për mbijetesë, histori të reziliencës dhe ballafaqimit me traumën, nëpërmjet lentës së më të dashurve të të pagjeturve.

Ky libër nxit bashkë-ndjeshmëri dhe zgjeron të kuptuarit e shumë temave të rëndësishme që lidhen me çështjen e personave të pagjetur, nëpërmjet përvojave të jetuara dhe të rrëfyera nga vetë familjarët të cilët jetojnë në pritje të vazhdueshme.

Korab Krasniqi

Drejtues i projektit dhe hulumtues.

Gjuha e përdorur dhe pikëpamjet e paraqitura në këtë publikim janë ato të familjarëve të personave të pagjetur të intervistuar për këtë projekt, dhe nuk pasqyrojnë ato të organizatorëve dhe partnerëve, të bashkëpunëtorëve apo të mbështetësve të këtij projekti.

Reflektim mbi tregimet e të pagjeturve: Mundësitë për drejtësinë epistemike

---

Hulumtimi dhe intervistimi për të pagjeturit e luftës, por edhe transkriptimi, leximi, kujtesa dhe përjetimi i humbjes të jetuar çdo ditë, sjellë politikë transformuese në situata që përndryshe normalizojnë thyrjet e përjetuara nga lufta. Sikurse Naravo-Yashin sugjeron në etnografinë e saj të subjektivitetit në regjimet autoritare, grumbullimi i intervistave këtu po ashtu “fton për reflektim mbi cilësitë anormale të shteteve 'normale' që njihen nga sistemi ndërkombëtar” (2003: 107). Në protektoratet dhe shtet-ndërtimet e pasluftës, siç është rasti i Kosovës, ballafaqimi me normalizimin e dhimbjes, humbjes dhe mungesës të pa-njohur publikisht, është të sjellësh politikën në rrëfimet për personat e pagjetur, historitë, kujtimet dhe përjetimet. Është po ashtu një mundësi për krijimin e një hapësire diskutuese për drejtësinë epistemike.

Përballja jonë e parë me këtë përmbledhje intervistash ka provokuar reagim dërrmues emocional. Efekti kumbues i tyre shakton dhimbje pastaj dhe mpirje. Këto kujtime, megjithatë, kanë sfiduar ndjesinë e parë të pafuqisë kur njeriu ballafaqohet me tragjedinë. Rrëfimet që tregohen këtu vazhdojnë të përndjekin dhe thërrasin për njohje dhe nevojë të një arkitekturë emocionale dhe intelektuale e cila mund të përballlet me liminalitetin e imponuar të “personave të pagjetur”. Brenda aparatit aktual politik dhe ligjor të përpjekjeve për tu ballafaquar me të kaluarën – ku drejtësia mungon – këto rrëfime theksojnë nevojën e menjëhershme për të reflektuar mbi atë se çfarë duhet të mësojmë, dhe çfarë të çmësojmë, për të ditur atë çfarë e bën të mundur dhunën e orkestruar dhe sistematike.

Kjo përmbledhje mund të përdoret në dy mënyra. E para është mënyra e cila mund edhe të mbyllë diskutimet dhe hapësirat për angazhim, siç ka qenë karakteristikë e memorializimit të pas luftës në Kosovë. Një qasje e tillë është mbështetur në mbamendje pothuajse ekskluzivisht të fokusuar në martirizimin e luftëtarëve dhe në narrativë lineare të maskulinizuar kombëtare, duke normalizuar zhdukjen e dyfishtë të viktimave civile të luftës. Ekzistojnë alternativa tjera, dhe kjo përmbledhje ka mundësinë për të mbajtur “gjërat hapur dhe të kujtojë momentet traumatike si një moment politik të hapjes” (Edkins 2006: 108). Edkins ka argumentuar po ashtu se:

Kërkesa që të pagjeturit pashmangshëm të kërkojnë, sfidon prodhimin e personit si objekt dhe mund të shihet si diçka më shumë: mund të shihet si kërkesë për një formë tjetër të politikës, në të cilën person i tillë (i pagjetur) njihet publikisht (2011: viii)

Baladë për të pagjeturit e Nebih Morinës (2004) dedikuar nipave të tij, Gencit dhe Granitit, është një thirrje për njohje dhe për vernakulare jashtë idiomave aktuale politike dhe epistemike: "A më dëgjoni pushtetarë/ Djemt ku më kanë mbetur/Janë të gjallë apo të vdekur/Mos mi quani të pagjetur"

Rrëfimet për të pagjeturit janë kujtime dhe mbamendje të vazhdueshme të momenteve kur njerëzit u kapën, të momenteve të tyre të fundit, të fjalëve apo ndërveprimeve para se të mos shiheshin më kurrë. Këto kujtime vetvetiu nuk kanë mënyra të të kuptuarit të tyre, nën memorializimin aktual kolektiv që dominon hapësirat politike e shoqërore në Kosovë. Për më tepër, ne duhet të angazhohemi në krijimin e hapësirave që nuk ftojnë vetëm për pjesëmarrje, por krijohen nga një përfshirje substanciale në diskutimin drejt drejtësisë sociale dhe epistemike.

Kujtimet e personave të pagjetur në luftë nuk janë histori të rralla që kërkojnë gërmime të rënda, por një rikujtim i rëndësishëm dhe mundësi për transformim dhe angazhim kolektiv, social dhe institucional.

Të pagjeturit nuk mund të flasin për vetveten, nuk mund të na tregojnë për përvojat e tyre dhe për këtë arsye këto dhe tregime të ngjashme kërkojnë një angazhim të thellë të diskutimit etik mbi atë se çfarë mund të mësohet nga të treguarit e këtyre historive.

Prof. Ass. Dr. Nita Luci

*Ligjëruese në departamentet e Antropologjisë,
Sociologjisë dhe Artit Bashkëkohor në Universitetin e Prishtinës*

Dr. Linda Gusia

*Ligjëruese në departamentin e Sociologjisë
në Universitetin e Prishtinës*

Punimet e cituara:

Edkins, Jenny. *Missing: Persons and Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2011.
Remembering Relationally: Trauma, Time and Politics. *In Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relationship Between Past and Present*. Edited by Duncan Bell. New York: Palgrave, 2006.

Navaro-Yashin, Yael. 'Life is dead here:' Sensing the political in 'no man's land'. *Anthropological Theory* 3(1) 2003: 107-125.

“Djalin e kumatit, Safetin, ish 16 vjeç djali, shitke cigare, e dike serbishten, e patën renditë aty të shtatëmdhetin për me marrë. Veç kur i nisën e i qitën mas hekurudhës, baba i vet Hakifi, iu bërtiti: 'Kthejeni, se ky osht fëmijë e nuk din kurrë'. Për dritare e kom Safetin teposhtë tu u kthy. Po kur erdh, qaq ish hupë, e tu kajtë e tu piskatë n'kupë të qiellit [...] tha: 'O, ju nuk e dini, po burrat s'kanë m'u kthy ma kurrë!’”

Fetije Mirena

Mbrëmjen e 21 prillit 1999 në Fushë Kosovë zbarkon nga treni një grup paramilitarësh të ardhur nga Serbia. Të veshur zi, të armatosur dhe të maskuar, u hyjnë shtëpive në të cilat jetojnë pjesëtarë të ndryshëm nga familja e gjerë Mirena, nga të cilat tubojnë jo më pak se gjashtëmbëdhjetë burra – vëllezër, djem axhallarësh dhe bij të tyre.

Gratë e mbetura me fëmijë terrorizohen fill mandej nga vetë fqinjët e tyre serbë, në mënyrë që të detyrohen ta lëshojnë vendin. Shtëpitë plaçkiten dhe më vonë digjen. E mbetur me katër fëmijë, Fetije Mirena, e shoqja e Nezirit të rrëmbyer atë ditë, rrëfen vuajtjet e saj të shumta gjatë dhe pas luftës.

Në vitin 2006 gjenden në Serbi mbetjet trupore të Nezirit dhe të të gjithë burrave të rrëmbyer me të. As varrosja e eshtrave nuk ia vë kapakun tragjedisë familjare.

Rrëfimi në vetën e parë:

Tash i mungon krejt shputa

Fetije Mirena

Quhem Fetije Mirena, kam lindë në fshatin Strovç të Vushtrrisë, në një familje shumë t'mirë. E kom pasë babën, nanën, dy vllazën, jemi konë katër motra. Shkollën fillore e kom kry n'Strovc. Të mesmen s'kom mujtë m'e vazhdu se si vajza s'na kanë lanë prindët me shku. Qashtu o konë katuneve. Kom pasë qef si krejt tjerat me shku, po qashtu i kena pasë rrethanat, s'kena mujtë. E kena pasë katunin aty të Prelluzhës me shkijë. N'Vushtrri s'kemi pasë kurrfarë rruge për me udhëtu si çika. U dashke me dalë një orë në kamë deri te treni n'Prelluzhë e krejt një grup çikash s'na kanë lanë. Edhe vezhbën e kom krye n'Mitrovicë. Na kanë thirrë serbët në vezhbe, jom konë gjashtë javë n'Mitrovicë, na kanë çu n'Shipol e nëpër katune masandej.

Edhe pse nuk jom konë n'shkollë, ishim plot kusherina e kemi kalu shumë mirë, jemi dalë nëpër mahallë, e kena pasë familjen shumë t'shnoshë. Ishim diku shtatë-tetë çika t'nji moshe që s'na kanë lanë m'u shkollu, mirëpo mas neve tani ndërruen pak kohnat, e motrat e mia i kanë lanë. Mirë e kena pasë, kemi dalë nëpër shoqe, nëpër dasma. Na n'katunin tonë kena kalu shumë mirë.

Jam feju me Nezir Mirenën. Baba e ka njoftë familjen e tij pak. Unë hallën e kom pasë t'martume n'familjen e tyne n'Hade. Familja e burrit moti ishin konë dalë n'Fushë Kosovë. Me burrin jemi pa te halla, po kur jemi feju ai nuk o konë këtu. O konë ushtar, në Pozharevac të Sërbisë m'doket. T'fejuem kena nejtë një vjet. Shtatë muej masi jena feju ai o kthy prej ushtrie e n'krye të tre muejve jena martu.

Te baba jem kom bo kanagjeç, me drekë e me tana. Kena thirrë burra, gra, e kemi kry shumë mirë kanagjeçin. Krushqit jonë ardhë, m'kanë marrë me kerre, me autobus, ka pasë shumë. Jonë konë familje shumë e mirë, krejt t'shkolluem. Edhe kur jom ardhë te burri, m'kanë pritë mirë. Ditë e dielle o konë kur jom ardhë, t'hanën qysh e kemi adetin, kemi pasë një ditë e grave, jena tubu, shumë mirë kena kalu. Data kur jom martu i ka ra 28 shtator 1986. Në vitin '87 m'ka lindë djali, me 10 shtator, pak pa e ba një vjet te burri. Masanej m'ka lindë vajza tjetër në krye të dy vjetëve të djalit. Vajza tjetër mas gjashtë vjetësh t'kësaj vajzës, e djali tjetër mas dy vjetësh t'vajzës vogël. D.m.th i kom dy vajza e dy djem.

Fëmijët këtu i kom. Djali i madh e ka kry fakultetin, po për momentin kurrfarë pune

nuk osht tu e bo, mirëpo po duhet me majtë familje, e po punon taksi për me kriju t'ardhuna se e ka nusen e çikën. Ka kry shkollë 16 vjet, po ku po trokasim nëpër dyer, kurrkund nuk po ka punë. E ka kry n'AAB, me mundësi tona qeshtu. E çika o martu në një katun qetu afër. Osht shumë mirë, burrin e ka shumë t'mirë, ka çikë e djalë. Edhe ajo e ka kry fakultetin për Banka e Financa. Për momentin osht tu punu n'organizatën e Bajramit, Qendra Burimore për Persona t'Pagjetur. Ka punu një katër vjet n'Terranova, masanej lindën fëmija, u desht, se s'mujti n'drejtim t'vetin me hi kurrkun. Vajza e dytë osht tu e pritë temën e diplomës për Letërsi e Gjuhë Shqipe në Universitet t'Prishtinës. I ka 25 vjet, po qe një vjet p'e shtyn temën e diplomës. Po ia shtyjnë profesorat me "jo jom, jo s'jom". Çika e ka pregaditë, krejt mirë i kanë thanë, po hala... Nuk osht tu punu kurrkun, as s'ka punu, një fëmijë e ka kqyrë do ditë ka 3 orë. Noshita ishalla mun me hi n'drejtim t'vetin. Praktikën e ka kry n'shkollë t'Fushë Kosovës, po pa diplomë nuk po munet kurrqjo me bo. Djali i vogël shkollën e mesme e ka kry, fakultetin e ka të regjistruar, po punon n'Garden. Niherë o konë kamarier, tash e kanë ba menaxher t'kamarierave. I ka ba 23 vjet, po fakultetin e ka lanë t'regjistruar. Po thotë: "Ku i ki këta tre të mëdhajt që ta kanë kry fakultetin?". O ftofë shumë prej fakultetit, se po thotë: "Prej shkolle kurrqjo s'ka. Qe sa vjet vllavi tu m'punu privat kah po munet".

Na e kemi pasë kojshi një shka, që e ka pasë një djalë mas shtatë çikave. Unë e kom majtë një lopë e vike ai me marrë qumështin. Më thojke: "S'po ia ndërroj qumështin djalit, veç prej juve p'e marr gjithë". Qëllon baba jem këtu, rahmet i pasë shpirti, kur erdh niherë ai shkau, e m'tha: "Çka lypi babës ky n'oborr?". I thashë: "O babë, vjen e merr qumështin se e ka një djalë". M'tha: "Kqyre, po ta len baba një amanet: kurrë shkaut besë mos i nxin. E rrit me bukën tande edhe ma së mrami t'vjen e t'vran si rrufeja. Maje n'men qetë fjalë që po ta thom". Fjalët e plakut i shtina n'kry edhe pse isha e re, e s'ma kapke menja.

Po masanej kur i çojshim fëmijët te mjeku, shumë keq na pritshin nëpër Fushë Kosovë mjekët serbë me fjalë, na nënçmojshin. Jo qysh po i çoni fëmijët ngruk, jo ju s'i keni kushtet, jo kështu, jo ashtu. E shtatë ditë pa nisë lufta te Jasharët, vjehri neve na pati dekë, e katër ditë përpara na edhe t'pamen e nalëm, se vijshin shumë njerëz, e shkijet kqyrshin pse po na shumohen kerret. E kena hekurudhën afër, e prej Beogradi vijshin shkijet ksajde, plot vagonat me njerëz tu i çu ka tre gishta, edhe e nalëm t'pamen se u tutshim.

Burrat kanë punu krejt n'KEK, me kunetë e me t'mixhallarëve, burri jem e krejt. Një katër ditë pa na i marrë burrat, një shpie t'mixhës n'fillim të mahallës, i kanë hi kojshia shkijë qi i kena pasë, i kanë shtri për toke krejt e iu kanë thanë: "Ja keni me qitë çka keni pare e dukat, ja po jau marrim Fatlumin", djalin e hasretit. Këtu jonë konë një vlla qi s'ka pasë fëmijë hiç, tjetri qi i ka pasë dy djem e një çikë, edhe ky qi ia kanë kapë

djalit e hastretit. Edhe këta, krejt çka kanë pasë n'dy shpitë, tri gratë me dukat e me pare ia kanë dhanë, veç me jau lëshu djalin. Unë vetë i kom pa ma vonë ata shkijë kah ikin, krejt e kishin pasë kryet t'qethun si me kryqa. Po, pa maska, jonë konë civilë. Masi ndodhi ajo, iu thamë burrave: "Hajde t'dalim!" Po ku me dalë? Krejt Fusha Kosova as harxh, as një paqetë cigare, kurrë s'guxojshim me dalë me ble.

U nalën edhe prej KEK-ut, s'mujshin me shku n'punë, se na e vrajtën djalin e mixhës me 24 mars '99. Ai o konë tuj punu n'Entin Social n'Prishtinë. Unë e kisha djalin e vogël shumë smutë. Ishim tuj u kthy pi ambulante, e i thashë burrit me marrë do miell se kish nisë kriza. U afrue njëfarë shkine edhe na bani burrit e mu: "Kapeni djalin; ikni, ikni, ikni!". E burri jem qaq e ngrijti kryet, tha: "Pse me ikë? Çka ju kom ba? Unë jom hi n'shitore!" O konë njëfarë shitore e madhe n'stacion të trenit, tha: "Po du me marrë do miell, pse me ikë?" Ajo i tha: "Unë po t'thom vllau jem, kapi gru e fëmijë, ik shko n'shpi". Ai e koçiti kryet, unë i thashë: "Hajde e marrim djalin e ecim!".

Kur erdhëm këtu, hala s'jena hi mirë, kanë kërkitë një tri krisma. Vjen vllau i burrit, thotë: "Vallahi dikon e vranë, nuk osht puna mirë hiç." Ai djali i mixhës ish konë ardhë me taksì. E kishin pasë vra taksistin edhe qatë kusherinin tonë. Bile osht pllakata e atij kusherinit aty, Mehdi Mirena. Qaty ia nisi edhe na s'kena ditë atë natë hiç as ku osht, se s'guxojshin as me dalë me kqyrë. Kur gruen e vet kah akshami p'e veti: "A o' ardhë baci Mehdi?" Tha: "Jo, nuk di çka o bo, s'osht ardhë prej punë". Atë natë s'kanë guxu me shku me kqyrë, t'nesrit jon çu para sabahit, jonë shku kanë kqyrë, trupi i tij aty edhe qai taksisti i Fushë Kosovës, të dytë nën urë i kishin gjujtë. Kerrin e kishin marrë. E kena marrë atë kusherinin, e kanë vorrosë jo te vorret tona, po n'Kryshevc e kanë çu. Prej atij na jena munu me majtë t'pame këtu, po ku t'pame? NATO-ja iu ra qatë natë qi e kanë vra, e mo nuk mujshim. Ia nisëm t'pame me çelë, ia nisën pak mahalla me ardhë, prap vishin sa mujshin shkijet me trena tu piskatë: "Serbia, Serbia, Serbia". E ndërprejtem na.

Mas një mueji të këtyne, hinën e na i morën burrat. 21 prill '99 o konë data, kurrë s'e harroj. Atë ditë jom shku me mjelë lopën me gjithë burrë. E kena pasë qenin lidhë edhe tuj ardhë unë, ai met me e rahat, se o konë n'punë, po mo një muj ditë s'guxuen as me shku asnjoni. E kom pasë qetu n'oborr bunarin edhe e lëshova kantën masi e mjela lopën, se p'e shoh hekurudhën krejt zi u ba. Dy kamiona u nalën n'anë t'hekurudhës, e jonë zhdrypë ata, krejt tesha të zeza e me maska, ka një shirit t'gjelbërt në krah secili. I kom piskatë burrit, thashë: "U nxi hekurudha, çka jonë ata nuk e di". Krejt ishin shtri n'atë anë, veç kryet e çojshin përpjetë. Thashë: "Ika unë te fëmija, ti ik dikah, mos hi mrena". Ai m'tha me kambëngulje: "Jo, unë fëminë s'muj me e lanë kurrë". E hinëm mrena.

Kanë qitë prej hekurudhe. Kunati jem, Nazif Mirena, s'ka ndie mirë. Kurrë s'e harroj, ata ia bonën: "Nalu!", ai hiç. Ai s'ndiu mirë edhe e gjujtën prej hekurudhës, e plagosën

n'oborr. Veç kur i kanë hi shpisë t'mixhës krejt anej. I morën dy djemtë e mixhës, jonë konë tre me një motër se prindët i shkuen n'Gjermani. Prej aty hinë e kapin kunatin e madh, Nazifin. Gruja e tij o konë tu i pastru fëmijët n'banjo. Aksham ish, 7 e gjysë n'mramje. E kapin Nazifin t'plagostë, tjetrin kunat, Hakifin, e marrin. O ardhë o hi këtu: "O Nezir o vëlla dil, dil se veç jonë ardhë me na kqyrë a jena vendas këtu a jena refugjatë". Unë e kisha katin e dytë t'pabomë meremet, i thom: "Ik hyp nalt!" Tha: "Jo!". Djalin e madh e kisha 11 vjeç. Tha: "Nuk guxoj se na e marrin djalin, ma mirë vetë po dal po dorëzohna".

I tubuen krejt burrat. Kur e morën burrin tem, hini deri këtu ai shkau me maskë, piskatën fëmija t'katrit n'kupë t'qiellit e burri më tha: "Veç kthejau fëmijëve shpinën knej". Kur e panë kunatin tem të plagosun, burrit tem pak pa hi shkijet këtu i ra t'ligët, unë nga me i qitë ujë, piskat fëmija. Kur u çu n'kamë t'veta, e kapën ata dy vetë, e shtinën n'shpi mrena, pi shpisë e nxorën prap. Po vjen Hakifi. Shkau p'i thotë: "Hajde ec me dalë!" Ky thotë: "A me gru e fëmijë?" I thotë: "Jo, veç burrat jena tu i tubu". Iu flug djali përmas tu piskatë: "Babi, babi", edhe veç e kom kapë djalin për dore, e kom shti mrena. Edhe ai ma bojke: "Kape djalin, hiqma prej kamëve".

Doli jashtë masanej vajza, Enkeleda, ta rroki babën e vet për kame, piskat e piskat e piskat. E ngrehën çikën shkijet me zor, ia hoqën dikur, se për kame e kish kapë e nuk e lëshojke. Unë i thojsha: "Hajde me nanën, hin mrena, se babin veç kanë me e vetë diçka e ka m'u kthy". Ajo zhag deri jashtë n'shkallë mas babës së vet. Nuk kish kush që ia hjek çikën. Kur e kapi shkau, "nebojse", mos u tut po i thotë çikës, tu ia lëmu flokët. Qaty i kanë marrë të gjashtëmדתit, këtu të mahallës, i kanë renditë. Unë e mora djalin e vogël, e qita jashtë kishe me kry nevojën, veç dojsha me i kqyrë. Ata dikun nizet vetë, po s'i kuptojsha serbisht çka iu thojshin këtyne tonëve.

Djalin e kunatit, Safetin, ish 16 vjeç djali, shitke cigare, e dike serbishten, e patën renditë aty të shtatëmdhetin për me marrë. Veç kur i nisën e i qitën mas hekurudhës, baba i vet Hakifi, iu bërtiti: "Kthejeni, se ky osht fëmijë e nuk din kurrjo". E djali krejt serbishten tu e ditë. Për dritare e kom Safetin teposhtë tu u kthy. Po kur erdh, qaq ish hupë, e tu kajtë e tu piskatë n'kupë të qiellit, tha: "Krejt i kom ndie çka iu kanë thanë". Ia kishin bo: "Mos e kthe kryet se qaty të korrim e të lojmë".

Erdh djali, kurrë s'e harroj, se ma vonë e shkrujti datën kur na i kanë marrë, se luftë. Na jena tubu krejt gratë, e kaj, e piskat. "Po çka t'thanë o Safet?" Tha: "O, ju nuk e dini, po burrat s'kanë m'u kthy ma kurrë". Na kujtuem qi veç i morën n'stacion, se një kunatë e Kaçanikut e dike serbishten, tha: "Veç p'i marrin, p'i çojnë n'stacion, e i kthejnë".

U bo natë mo, na tubue krejt n'shpi teme me kunatat çka janë konë ma nalt

hekurudhës. Prit që po kthehen, s'ka. Kaj fëmija, piskat; na u munojshim me i mashtru. T'drejtën me thanë qatë natë, çikën teme Gentianën, prej nervoze e kom kapë e kom gjujtë për kauçi, se veç piskat e piskat. E qatë natë nuk u kthyen burrat. Çohet një plakë, o dekë tash, shkon me kunatën e Kaçanikut n'sabah me vetë një shka, se ngat i kena pasë, thotë: "Aman, ju kena pasë kojshi gjithë edhe gjithë e kena kalu mirë. A e dini ku i kanë çu?". Katër djem qasaj plake ia kanë marrë. Qatë Mehdiun e kanë vra ma herët, tre ia morën atë ditë. Kur u kthyen, iu kish thanë shkau: "Ju kapini fëmijët edhe dilni, therjani për Shqipni, se këtu s'keni kurrë mo, na s'dijna kush jua ka marrë burrat". I ka thanë: "Ju si kojshi muneni me shku me kqyrë n'stacion t'policisë, bile ta dijna ku i kanë çu. A i kanë vra a ku i kanë lanë?". Po hiç, u kthy plaka tuj kajtë.

N'orën 3, erdh një shka, kojshi e kena pasë, me allti n'kuk, na hini tonave, tha: "Kapni fëmijë, se ju mo burra s'keni! Shkoni n'Shqipni a n'Maqedoni, a kah t'doni!" Kojshi e kena pasë. Edhe u çuem na tana gratë e çikat. Çikave jau lidhëm ka një shami nër fyt se plot stacioni i trenit o konë me njerëz. Na s'e kem' larg stacionin; për 15-20 minuta mrrijmë në kamë. Njana pi çikave t'reja e kapi një fëmijë temin, njona një t'kunatave, që me mendu që jonë gra e jo çika, mos me na i da shkijet e me na i marrë. U nisëm e dolëm te stacioni i trenit. Kur dolëm, erdh një shka civil, po me automat n'krah, edhe u afriu, tha: "Çka jeni ardhë ju këtu?" Foli kunata, po i thotë: "Po dalim, na kanë qitë prej shpije, po shkojnë". I thotë: "S'keni ku me shku ju sonte. Largonu se tren nuk ka për Shkup as për kurrkun. Kapni fëmijët, mos rrini këtu se sonte ka m'i ra stacionit NATO-ja".

Nejtëm tri orë ulë n'beton me fëmijë, prite trenin, s'ka kurrë. Erdh tani një tjetër, tha: "Unë po ju njoh kush jeni. Kapini fëmijët, se sonte këtu kanë me ju gri e me ju lanë n'ven me gjithë fëmijë". E t'i kapim fëmijët e kthehemi në shpi. Kur vijmë, s'kishim ku me hi këtu. Kojshitë shkije që i kena pasë, e magjupët, i kishin thy me dyer e me dritare, kishin marrë me televizora, me shporetë, me çka kena pasë pasuni. Për tri orë qysh e kishin çferrë krejt këtë mahallë.

Nisën fëmija kaj e piskat. Vjehrrën e kisha gjallë, e ajo mërzitu. Merr kunata me ia kthye një trohë bukë. Djali i vogël, e kom pasë tre vjeç, nisi me kajtë, e qita n'bashik. Tu e përkundë n'djep, kur po thonë: "Erdh një kerr". U çu djali prej gjumi. Ia kishin marrë djalit t'mixhës kerrin, nifar Zorani me djalë t'vetin. Ai me kat tesha edhe me automat në krah, e djali i vet një kantë t'benzinit n'dorë. Mue me katër fëmijë, kunatën teme Shemsien me tre djemtë e saj, qatë Safetin qi i pshtoi atyne të parëve, edhe dy djem tjerë, na kanë pshtetë te muri i shupës ku e kena pasë shpinë e vjetër. Edhe na tha: "Ju paskeni pshtu a?" Safetit iu turrën: "E ti, paske pshtu prej tyne a?" Se veç ky na met, djalë 16 vjeç. Tha: "Ju s'keni mo këtu çka rrini. Pse s'jeni dalë n'Shqipni? Ju Shqipninë p'e doni. Shkoni n'Shqipni".

Na renditi neve krejt, mu me gjithë kunatën. Qetë Safetin po merr me na e vra. Kom

piskatë unë: "Oj inxhja Shemë, kapi fëmijët ngat veti". E i kom marrë t'katërtit t'mitë, i kom afriu fëminë, thashë: "Vramë me fmi e me krejt. S'i lo unë fëmijët tonë kurrë me lujtë ju me ta; me na i hangër masanej qentë e arave". M'tha: "Hiqi fëminë!". I thashë: "Jo, kurrë!" Po, u ligështova përnjherë, e u ula për mos m'u rrëzu, fëmijëve u thashë: "Rrini këtu ngat nanës!". Piskatshin n'kupë t'qiellit. Del kunata e Kaçanikut prej korridorit të vet, që ish konë tu i dhanë vjehrrës bukë atje edhe fëmijës së vet t'vogël. E t'i kthehet atij Zoranit serbisht: "S'po ju vjen marre, kojshi jeni qetu, le e rritë bashkë me një ven, e me ardhë me i kallë fëminë e gratë".

U kthy, e heki automatin pi krahut, e djali i vet ma bani: "Për një minutë m'i kapë fëmijët e çka keni, ikni shkoni kah të doni". E kom pasë n'ahër lopën, kunata i pati pru dy lopë prej përtej hekurudhës se s'guxojke m'i majtë aty. Une kom hi mrena, kom menu që fëmija m'kanë ikë, për me vazhdu livadheve e me dalë kah Kryshevci. Qaq më hupi fiqiri, kom menu që e kom djalin lidhë n'djep. E kom kapë djepin thatë, e kur jom dalë n'oborr, m'tha shkau: "Lëshoje djepin, e hin zgidhi lopët prej ahrit, qiti jashtë". Kur hina, ai shkau e nxori një thikë fort të madhe edhe ma bani: "Zgidhi!". "Po, a p'e sheh që s'po muj?" i thashë, se kcejshin gjaja sa mujshin. Tha: "Dil til". Aty ma hupa, se thashë me veti: "Qetash ka me ma hekë kryet e me m'lanë qetu".

Qeni lehke pa u nalë. E ka nxerrë automatin, e t'e ka vra qenin n'kolibë. Bile e kom rujtë atë hallkën e qenit. Fëmija nisën me piskatë, kujtojshin jau vrajti nanën. Ma bani: "Dil jashtë!". E hin t'jau pren lopëve vorrmet me atë thikë, e të dalin lopët nëpër ara, e qit ai me automat, me i shpërnda livadheve. Ikin tana gratë, po kthehet një re e kunatit, e i thom: "O rri me mu, se po dojnë me m'lanë mentë". S'më lejke me shku ai mu. Thashë: "Dojnë me m'lanë mentë, du me lujtë, s'po di as kah shkuen fëmija". Se t'hup vetëdija krejt n'aso rastesh. Veç ma ka bo: "Ecni ju!". Mo s'kena kqyrë, kur dola ia ngjita beshikut se menojsa qi djalin e kisha n'djep. Kur dal, p'e shoh çikën teme. E vogël o konë, 8 vjet e gjysë, e kish marrë djalin n'shpinë, e më thotë: "Oj nanë hajde, se kqyr djalin ku e kom". E lëshova djepin.

Jena dalë atë natë n'Kryshevc, kena nejtë një pesë ditë, mezi që na kanë majtë. Thojshin: "Jo s'po guxojna me majtë refugjatë". Jena çu e jena kthy, i kena kqyrë shpijat, tu majtë ymyt qi po na i lëshojnë burrat. Dy herë jena kthye gratë, qashtu jena hi tuj kqyrë.

Mixhën e burrit këtu e kanë pasë lanë rejat, s'kanë mujtë me e marrë, se o konë i paralizuem krejt. Kur jena ardhë t'nesrit, e kishin marrë mixhën e burrit prej shpisë së vet e kishin pru n'shpi të Mehdi Mirenës, e kishin shti n'sallon edhe e kishin deshë, me nderë me thonë, cipridon cullak plakun. E kishin kapë shkijet e magjuptë e ia kishin shti edhe qenin mrena. S'e kish pasë prekë qeni, se e kanë pasë qen t'shpisë. Kur e ka çelë çika e tij derën, i ka ra qeni n'gjoks çikës. Kur e ka pa babën e vet aty çika o tmerru, 19 vjet i ka pasë. Ka piskatë n'kupë t'qiellit, e kemi nga na. Mixhën e kishin

pasë lanë qashtu me qëllim, për m'e hongër qeni, ia kishin mshelë derën, që kur s'ka çka han qeni, e han plakun kadaldal. Ai ish pasë habitë, veç bojke "Aaaaauuu!" sa mujke, se as me folë s'ka mujtë, i paralizuem, i palëvizshëm.

Ia pshtollëm një plaf e t'e qesim, po s'gjojmë as me çka me marrë niherë. Katër veta s'mujshim, se o konë i madh e s'mujshim me plaf me kapë me qitë. Dalim, e tuj kqyrë e gjojmë një kolicë t'plehut, e qesim aty mixhën e ngutemi me ikë masi e gjetëm gjallë, e çuem n'Kryshevc. Kryshevcin e kena ngat. Aty edhe dy ditë nejtëm. Ata: "Jo s'kem qef me majtë refugjatë, se qe po na vijnë edhe neve shkijet e Obiliqit, policia".

E vendosëm një sabah m'e dalë. Vike treni prej Beogradi, hypim na n'tren këtu e drejt dalim te Bllaca. Aty kur dolëm, na zhdrypën prej trenit shkijet, ushtarë a çka ishin nuk e di. Na shtinë me ecë nëpër dofarë bërllogu me fëmijë. Një gru aty m'i qiti dy bukë t'mdhaja e do djathë ma dha me veti, se tha: "Të desin fëmija uni".

E t'm'u ajt dora, t'm'u bo brumë, se djalin e vogël, çikën pesë vjeç, të tjerët, njoni dhetë vjeç e gjysë, tjetra çikë tetë e gjysë. E zor me katër fëmijë, se kush pa ndihmue, gjithkush kqyrke me ikë për veti. Do tessa u dukte me jau majtë se katër fëmijë. Tue ecë nëpër bërlllog, djalit t'madh t'mi hin një xham n'kamë nëpër këpucë. Djali: "Oj kuku nanë!" e unë: "Ec mos bo za! Ecnj mos boni za!". Mas gjashtë muejve atë xham ia kom nxjerrë djalit prej kame n'Prishtinë kur jom kthy, e atje s'e kom ditë mo, se djali s'e përmendke.

E dalim, na qesin qashtu sikur gjanë tu na çu, kena pritë e na kanë qitë n'Stankovec. Kqyr që po marrim vesh diçka për burra s'ka. Vijshin do prej burgjeve që i lëshojshin vetë, po për ta kurrkush kurrqjo. N'Stankovec nejtëm dy muej, deri n'qershor. N'Australi m'lutën me dalë me fëmijë, po krejt fëmijët e vogjël, e u tutsha atëherë. O konë koha që na gratë nuk ishim fort t'civilizume, se kujt ia përmendsha, m'thojshin: "Australia larg Evropës osht, shkon e hup me gjithë fëmijë". Tanë fëmijët të vogjël. Kur e ki një mashkull osht ndryshe. Do kunata u shpërndanë n'Gjermani te djemtë, na metëm kurrqysh hiç. Refuzova se s'guxova me dalë n'Australi edhe m'u desht m'u kthy.

Kur jena kthy, s'ke pasë çka me ardhë. Shpinë e pata gjetë shkret. Deri edhe çeshmet të prishta, krejt shpia e kalltë. Dy vjet kish qi kishim hi n'tà, po ish konë shkrum krejt. Edhe shpia tjetër e kalltë anej, e kena rrëzu masanej atë shpi. N'oborr rrafsh dy metra bari ish rritë e s'kisha as ku m'i shti fëmijët kur na kthyn me autobus prej Stankovecit.

S'kisha ku me shku, na thanë: "Po ju çojmë, jonë dofarë vene kah Gërmia". E kom kunatin n'Dardani, thashë: "Çomni qaty", se s'disha as kah me shkue. Shkova te kunati, ai familjen e vet, unë, dy kunata tjera me fëmijë që ishin kthy para meje. Kur

shkova, nejta nja 2-3 ditë aty edhe i thashë kunatit, se veç qai kunat na ka pshtu: "Bac, po du me shku me kqyrë shpinë". Thotë: "S'ki bre çka me shku". Thashë: "Vallahi, du me shku". Edhe djali i madh m'u tek. Kur vimë s'kishe ku me hi, sa shkret o konë, kalltë, shkrum, çeshmet u derdhshin, e kish pasë marrë uji shpinë n'tana anët, s'kishe çka me pa këtu.

Shkova te një kusheri, u hoqëm prej kunatit e na lëshuen një banesë, e shkaut ish konë. U bonëm tri kunatat me një banesë, aty me tre palë fëmijë veç me u tranu: katër t'mitë, katër të Sherifes, tre të Shemsisë, në një banesë me dy dhoma. Edhe metëm na, njëmëdhjetë fëmijë e tri gra n'atë banesë. Ma shtyn djali i kunatës djalin e vogël e t'i bjen termoja ish konë aty, e t'ia çan kryet. Jena konë bash te ndihma e shpejtë. S'kishe çka me pa mas termos së tyne, diku nja 7-8 automata ishin konë, po i kena hekë prej shpije, jau ka dorëzu kunata KFOR-it. E çoj une në ndihmë t'shpejtë djalin.

Më thonë: "Menjirend për spital". E çun me kerr të tyne, e kepën djalin, ai piskatke: "O babi, o babi". Një mjek ish konë i Bellaqevcit, i tha: "A ma shumë e don babin a mamin?". I thashë: "O, babin s'e din hiç ku e ka. Na i kanë marrë n'luftë e s'po dijna kah e kanë çu". Tha: "Qysh bre motër s'po dini?". Thotë: "Unë jom i Bellaqevcit, e burrat e juj i kanë vra të gjashtëmëdhjetë n'Pomozotin". Thashë: "Jo mor!". Thotë: "Po vallahi, qysh s'e dini?". Thashë: "Vallahi nuk e dijna, nashta e din kunati jem, po neve si gra s'na kanë kallxu".

E marr djalin unë tu kajtë, e shkoj n'Breg t'Diellit, te daja i burrit, i thom: "O daja Kamer, a e din a na i kanë vra burrat, a jonë gjallë?". I kallxova çka m'tha doktori qi ia kepi djalit kryet. Tha: "O dajës, vallahi o gjetë një leje e punës e Elmisë. Një 16-17 vorre ishin çelë n'Pomozotin. Do sheja jonë gjetë, po nuk po dojna me ju kallxu niherë se s'po mujna me ditë saktë e s'po dojna me ju idhnu". Tha: "Kjo luftë osht dajës, nuk i dihet, noshta edhe jonë gjallë". E si e re, i besova, 30-vjeçare jom konë. I besova.

Erdh nana e resë së dajës t'burrit, i thashë: "Kqyrni a ka naj banesë bile dej ta boj pak shpinë, se s'po kom as ku shkoj me fëmijë". E më thotë: "Veç a je e zoja, se veç o dalë shkau, që je e zoja me ardhë me e nxanë një banesë, hajde". I thom: "Qysh me shku me nxanë oj grue vetë?". E vijnë tani dy t'UÇK-së, ata ma bonën. Ishin konë dy dyer t'banesës, edhe e thyen atë tjetrën derë e m'shtinën me fëmijë mu.

E i marr fëmijët i shti aty, po i kallxojnë kojshia shkaut n'Beograd. E t'çohet shkina t'nesrit vjen, kur vjen thotë: "Çka lyp ti këtu? Unë korrkon as s'e kom vra, as..." Thashë: "E di që ti s'ma ke vra burrin, po s'kom ku rri, jom metë rrugëve". E shkina me KFOR kish ardhë veç me më qitë. "Dill", më tha. Thashë: "S'kom ku shkoj, po unë s'po t'preki ty, as ti mos më prek mu. S'kom ku i qes unë katër fëmijë, veç me fletë rrugëve". Thashë: "Unë s'po ta nxo për krejt, as s'po ta marr, po dej të m'bohët një zgjidhje n'shpi.

Ti qetu e ki banesën, ki me ardhë me marrë, unë s'po ta nxo për gjithë. E kom sa me shti kryet me qeta fëmijë se s'po di ku e kom burrin”.

Qatë natë shkina nejtë një dhomë tjetër. Nuk flejti kurrë as ajo, e as unë prej marakut. Plot kuzhina thika, thojsha po çohet natën e po m'i ther fëmijët. E kojshia e kishin pasë lajmëru, jo pse kjo e paska burrin jashtë, veç qëllimin e kishin pasë shqiptarët me e marrë atë banesë vetë. Nejtë shkina qatë natë, t'nesrit erdh' një shkinë tjetër, ish konë e martume për shqiptar, e e dike shqipen shumë mirë, e m'përkthejke. I thashë: “As s'e kom nijet me ble, as s'e kom nijet me nejtë gjithë, se sendi i huj i jemi kurrë s'bahet”. I thashë qi e kom shpinë, e kom tokën, po s'kom ku me shku se shkrum i kom krejt.

Burrin nuk e kom, i thashë, e s'kom ndihmë prej kurrkuj. Vllaznit të dy nëpër Shqipni, asnjaniin s'i pata këtu. S'më ka pshtu kurrkush, i thashë, për me m'nimue. Ia bona: “Kur të vijë shansa me shitë, shite banesën se edhe unë noshta e ndreqi shpinë e boj diçka. Na nimon dikush”. Kjo tjetra, kojshikja, i tha: “Le këtë gru, se unë jom qetu edhe e shoh ç'a bon kjo”. Edhe masi erdh me KFOR-in, ata i thanë të nesrit t'çojna një vend ku i çojshin gratë e fëmijët. E kur vijnë KFOR-i t'nesrit, dul shkina tha: “Jo, unë po shkoj për Beograd, pe lo këtë gruen, veç banesën mos guxo me ma shitë”. I thashë: “Besën po ta jap që veç po rri me qeta fëmijë deri t'ia boj vetit një zgjidhje n'shpi teme”.

Shkoi shkina, kur erdh apet mas një jave me gjithë shkaun. E kish marrë një kamion e i hoq krejt senet, me tepiha me hiç kurrigjo nuk ia. Kur duel prej atyhit krejt, e një vlla i jemi i nimoi me i zhdjergë krejt senet, thashë: “Nashtë le t'i hekë, n'syngjera flej me fëmijë, veç me pasë m'u strehu dikun”. As s'kisha shporet, as një reshë, as kurrigjo bre fëmijëve një haje me jau bo, hiç. KFOR-i nejtë deri i hoqën ata krejt senet. Më thanë KFOR-i na kena me t'i pru krejt senet, rri këtu ti. Unë e nënshkruva me KFOR që banesën as s'kom me ia nuanë, veç po strehohna me fëmijë.

E shkina ia kish pasë lanë çelësin një kojshisë t'vet, qi kishin pasë punu bashkë n'Graçanicë. Shkuen shkitë, erdh masanej KFOR-i m'i prunën me syngjera, me dofar si jorgana, enë, lugë, piruna, thika, do ushqim ma prunën. KFOR-i vishin non-stop, ia prunë fëmijëve një thes me lodra.

T'nesrit, ish gjysa e ditës, i qes dy fëmijë me flejtë, qershor ish, dy burra p'i mëshojnë derës. Veç sa e kisha qitë djalit n'gjysë dite me flejtë, kur ata, shqiptarë ishin konë, tha: 'Zojë, për çka je hi n'këtë banesë?' Thashë: “Se s'kom ku me nejtë, jom metë me fëmijë rrugëve, vetë shkina me marrëveshje me KFOR ma ka lonë”. Më thotë: “A e din që kjo banesë osht e jona?”. Tashë: “Jo vallahi”. Tha: “Kqyre çelësin!”. E shtini çelësin n'derë, më tha: “Kqyr ku o' çelësi. Kjo banesë osht e jona”. Unë e kisha djalit flejtë, tre të mëdhajtë dolën me lujtë para banese. E ia shti duert derës që ata me dalë jashtë.

Ai: "Hiqi motër duert se t'i kputëm". Thashë: "Këputmi se unë nuk dal. Djalit e kom mrena flejtë". M'tha: "Ta japim na djalin". I thashë: "Qetash KFOR-in kom me thirrë se ma kanë lanë numrin". Tha: "Kjo banesë osht e jona, je hi n'banesë t'huj". Thashë: "Unë e di qi jom hi në t'hujën". Ma shtujtën derën dy burrat. Iu thashë: "Zoti ju marroftë. Nji gru me katër fëmijë, n'ven se me m'nimu, po ma bani kështu".

Vjen vllau jem. Ata i bonën grysh vllaut. I thashë: "Ti largohu. Vetë merrna vesh me ta". U zhdorgjën shkallëve, thanë: "Gjallë na s'kena me t'lanë n'këtë banesë". Tybe mo nuk erdhën kurrë. Aty kojshia e kish pasë ba atë farë dallaveri.

E meta n'qatë banesë deri na e ndreqi shpinë njifarë shoqate. Dy vjet m'ra me nejtë. Në vitin 2001 kom nejtë deri n'qershor që m'u lshuen fëmija prej shkolle, se i regjistрова n'shköllën 'Ismail Qemajli'. Dajën e kisha n'Breg t'Diellit, me marrëveshje e blejti prej shkinës. Daja më tha: "Rri sa të dësh". Po e bana shpinë n'qetë kat meremet, fëmija kishin qef me u kthy këtu. Edhe unë dashta me ardhë n'vend temin, që ma ka lanë burri, ku m'i ka lanë fëminë, se seni i huej i jemi s'bahet kurrë. Jom kthy, kena hjekë me skamje, fëmijët të tanë t'vogjël, shkollën e kishin larg. Në kamë kanë shku nëpër borë e të ftohtë. Masanej, në 2003 kom hi në punë. Rrogat jonë konë t'vogla boll, po hajrin ia kom pa se i kom shkollu fminë, dorën s'ia kom zgjatë kurrkujt. Pensionin e burrave – n'fillim na i kanë dhanë ka 300 marka, deri i gjetëm e i vorrosëm. Kur i gjetëm, na e banë qetë pension.

Idrizin ma së pari e patën gjetë. Krejt me nji ven grup ishin konë n'Batajnicë, n'Sërbi. Prej Pomozotini i kishin tërhjekë. Na i kena pa aty 17 vorre, se edhe nji mysafir e kena pasë këtu, dajën e qetyne djemve. E ka lanë nji grue edhe nji çikë. Jonë gjetë të tanë përnjiherë. Krejt i kena vorrosë.

Po nuk ishin vorrosë krejt trupat komplet. Neve s'na patën kallxu qi u mungon... Burrit tem në 2017-ën i ka ardhë njoni krah. Veç kunatit edhe djalit të tij i kanë kallxu. Neve si gra kurrkush s'na ka kallxu. S'po thom që o dashtë edhe fëmijëve. Pata ardhë prej pune, e p'e zateti njifarë Sokoli mysafir, i kish ardhë edhe atij nji pjesë. Kur m'thanë, m'u duk qi krejt Kosova më ra përmi, qaq rondë m'erdh. Thashë: "Çka jeni more tuj thanë?". M'thanë: "Vallahi, ke Ahmet Graiçevci, i ka ardhë nji pjesë e trupit të Nezirit. Thashë: "More, po na e kena vorrosë". Se e kena ditë që e kena vorrosë. Jom hi n'dhomë tuj kajtë, e t'më shkoi tensioni, e p'i kallxoj nuses e çikës. Tha çika: "Po oj nanë, erdh n'oborr Ahmet Graiçevci". S'u kish thanë fëmijëve, po kunatit tem qi o konë n'bashçe, ardhë prej Prishtine.

Vjen djali i madh prej pune n'aksham, po unë i pata thanë nuses: "Mos gaboni me folë deri t'han bukë!". Djali ish konë lodhë; i thashë: "Kushtrim, djali jem, babit tond i paskan mungu do pjesë të trupit". Nëpër sallon nja nizet herë osht endë, tu thonë: "S'osht e

vërtetë, s'osht e vertetë". I kallxoj qi Ahmet Graiçevci ish ardhë n'oborr. "Ti je fajtores! Ti s'më ke lanë mu me pa kufomën!". Neve mezi na patën lanë m'e kqyrë kufomën, se s'kishe çka me kqyrë, eshtna. E djalin s'e lanë, i ka pasë 19 vjet atëherë. Thojke: "O metë shpia n'gra. S'keni ditë ju, se ai s'koka trupi i babit hiç qi e kena shti n'dhe". E piskat, e kaj: "Ku jom shku unë, kujna iu kom përkulë, s'koka konë vorri i babës tem hiç". I thom: "O djalë, qitash e thirri Ahmet Graiçevcin se mentë m'i qite. Kur o ardhë sandëku i babës tand, teshat i kom njoftë krejt". Ashtin s'e kom njoftë, po teshat komplet të tijat përpara sandëkut jonë konë. E mrena ishin konë eshnat. Krejt teshat e burrit i kom njoftë.

Burri jem me shtatë pluma osht i vramë, qysh shkruen n'dokumenta. Nja n'kokë, nja n'krah e n'zemër që e kanë rrokë. Xhemperi ish konë i birum në s'di sa vene, e poshtë jo, trenerkat edhe fermerkat që i ka pasë. I ka pasë si gati se rrishim ka akshami hazër, se u tutshim, e teshat n'torbë i lejshim për me ikë, edhe i ka pasë një palë trenerka; përfundi e kanë pasë një patent, i majke 100 marka për me i qillu. Ia kishin pasë kthy atë xhepin, ia kishin gjetë.

Trupi osht gjetë n'2006-ën, e n'dhjetor 2017 ka ardhë pjesa e krahut. E na nuk e kena ditë edhe e kom thirrë menjirend kunatin n'telefon. Tha "Po bacit, krejt nuk jonë.". Thashë: "O dashtë me na kallxu neve si gra qi me i përgatitë na fëminë". Se unë tash djalin e kom 31 vjeç. E si t'i kish ba për shemull 20-22 vjet, ish dashtë me i kallxu se unë sot jom, e nesër noshta s'jom. E pse fëmija e mi m'u çuditë e me thanë: "Nana s'na ka kallxu". E thirra djalin e kunatit n'telefon, tha: "Vetonit veç sa i ka ardhë qe gjashtë muj, po une se kom ba t'madhe, edhe Kryqi i Kuq e kanë lëshu aty". I thashë: "Duhet me e ba t'madhe, se një gisht me t'mungu osht i yti. Pse me ia lanë Serbisë? Du me ia pru pjesën, me ia bo trupin komplet". Djali m'u pat tranu, me këmbngulje: "Po shkoj me nxjerrë kufomën, vetë ia boj thojke edhe njëherë analizën". Gjakun për analiza e ka dhanë djali dy herë, çika e ka dhanë, vjehrra, bijat.

Kur ia gjetën krahun, m'thirrën mu, shkova e nënshkrova edhe fola me një Teuta, punon n'UNMIK. Ajo më tha: "Folju fëmijëve, se munet mas shtatëdhjetë vjetsh me iu gjetë pjesa e trupit edhe munesh me pru djalin te na". Unë djalit i kom thanë: "Shko n'Kryq t'Kuq". O shku e u ka thanë: "Po du krejt me i ditë". I kanë thanë që qato jonë eshtnat e babës tond se me analiza o vërtetu, po jonë pasë përzi eshtnat. E djali tani u qetësu një trohë. Tash i mungon krejt komplet shputa prej zogut t'kamës e poshtë, edhe dy kapakët e gjujve. Krahun ia kemi vorrosë me eshtnat e tjera, pat ardhë Kryqi i Kuq, i kishin ato mjetet e veta, e lëshun poshtë. Unë pata nënshkru n'Komunë. E dy kapakë t'gjujve na kanë thanë Kryqi i Kuq mujnë mos m'u gjetë. E për pjesën e kamës i kom thonë djalit, normal se e ki babë edhe unë e kom burrë, e du me ditë.

Burrin e kom pasë njëri shumë të sjellshëm, tepër i urtë, i dashun për familje, për

fëmijë, për gru, për rreth t'ngushtë t'vetin o konë. Njiherë, e kom pasë vajzën e dytë n'Beograd për një infektion n'zorrë, kur o konë bebe. Kur e kena nxjerrë prej Beogradi, gëzim i madh qi jena ardhë në shpi, e qi na tha mjeku osht shumë mirë çika, veç kish pasë gufë. Kur patëm ardhë, kunatat na kishin pasë ba darkën. Jena konë komplet një familje e burrit t'lumtun, unë kunetët si vllazën i kom pasë, jonë konë tepër t'mirë, jonë konë njerëz t'shkollum, jonë konë t'kulturum, s'ke mujtë as s'të kanë randu kurrë me një fjalë.

Momentet e fundit bashkë, s'më heket prej mendsh, e kom pasë një pite me spanaq – e hiç s'kom marak mo me qitë kurrë – e pata qitë për drekë, hongrëm, po apet tha: "O Zot, fort jom untu". Thashë veç p'e mjelim lopën, e po hina po hamë darkë. Qet' muhabet të fundit e kena bo n'oborr me të. Kur jena hi mrena, mo aty nuk m'kujtohen fjalët e ti.

E nuk mujti me hangër bukë ma qatë natë. Kurrë nuk muj prej asaj dite, veç i qes për hatër t'fëmijëve pite me spanaq se m'ka metë zhig që nuk e ka hangër ata bukë t'fundit n'shpi t'vet.

Kanjiherë e shoh n'andërr, po gjithë veç ma kthen shpinën e më thotë: "Rri, se mirë jel!". Veç qito fjalë m'i thotë. Kur bisedoj me kolege ose me gratë, thojnë: "D.m.th. rri se je mirë, rriti fminë". Po nuk muj me ditë. Një natë pa na i marrë burrat, djali i madh e kish pa andërr, kur u çu n'mëngjes tha: "Kom pa andërr, na masakrojshin si te Adem Jashari". Po i kallxoj burrit, më tha: "Osht mirë me u hjekë diqysh prej ktuhit". Metëm na, veç qekjo lagjja palidhje metëm këtu. Kur shkova te qeky kunati jem, i thashë: "Agë, e kish pa Kushtrimi një andërr". Më tha: "Ec more, se s'din ai, fëmijë osht". Fëmija çka po shihka andërr ish e vertetë, n'aksham erdhën na i morën krejt burrat.

Porosia jem osht për m'i gjetë qeta njerëz çka i kanë vra, edhe kurrë mos me ia falë Serbisë për pa i gjetë, se i din Serbia krejt kush na i ka vra. Me konë gjashtëmdhetë kompira me t'u prishë, jet pa e ba drekën e t'dhimen, e jo ma gjashtëmdhetë mashqi. Taksa osht shumë e mirë, na jemi shumë t'pajtimet me Ramushin. Le ta pranojnë edhe Serbia kush i ka vra një ka një, se i dinë krejt, le t'i qet njerëzit përpara edhe kur ta marrin dënimin, edhe na jemi t'pajtimet qi t'bahet mirë për fëmijët tonë, për nipat tonë kena qef m'u ba mirë. Ama niherë për niherë kurrë s'kemi qef, as s'ka nevojë as Hashimi, as Ramushi, as Fatmir Lima, as kurrkush me ia dhanë tokën tonë Serbisë. Serbia mo ka marrë boll prej Kosovës, s'di çka po lyp ma shumë. Na ka lanë gra me fëmijë të vogjël me hjekë, fëmija s'po mujnë me përparu kurrë.

Se fëmija jonë tanë me trauma. Hashimi s'e ka qitë një fjalë, as kurrë s'na ka ardhë naj përvjetor. E dijna Jasharëve krejt çka u ka ndodhë, mo s'ka ma keq ku me shku, veç kurrë as s'jonë kujtu për këta fëmijë jetima, as s'kanë pasë përparësi n'shkolla, as n'fakulteta, as n'puna.

Krejt burrat jonë kanë n'KEK tuj punu. Asnji fëmijë s'na e ka marrë KEK-u n'vend të baballarëve t'vet, me thanë ta shtina bile najnjonin me na e hjekë gajlen, me punu n'punë t'shtetit. Kjo ashtë dëshira jeme, që ta dijnë edhe politikanët tonë çka jonë kah bojnë, le ta çojnë amanetin e qetyne qi kanë derdhë gjithë këtë gjak për qetë liri qi sot këta p'e gzojnë n'tana anët, e fëmija jonë po hjekin.

“Amerikanët ua kishin mësuar shqiptarëve si t'i kidnaponin serbët kudo që t'i gjenin dhe t'i dërgonin në pikën mbledhëse që e caktonin amerikanët. E shqiptari që e kidnaponte serbin e dinte si ta çonte nga vendi ku e ka kidnapuar, te pika ku ia dorëzonte amerikanëve. Pas kësaj, ai nuk dinte më ç'bëhej me atë serb.”

Ollga Stojanoviq

Marko Stojanoviq ishte drejtor i një shkolle fillore në Ferizaj në kohën e bombardimeve të NATO-s. I bindur se lufta shpejt do të kryhej dhe se kolektivi do t'i kthehej mësimdhënies së ndërprerë, mendon se nuk ka nevojë t'ua shpërndajë punonjësve dokumentet e punës. Me përfundimin e bombardimeve dhe të luftës, në atë shkollë vendosen shqiptarët, kurse shumë serbë të qytetit zhvendosen nëpër fshatrat e Shtërpcës. Aty organizojnë mësimdhënien për bashkësinë e rritur serbe të zonës. I shoqëruar nga pjesëtarët e KFOR-it polak, Markoja një ditë shtatori të vitit 1999 shkon në shkollën e vet të mëparshme në Ferizaj, në mënyrë që nga kolegët shqiptarë ta kërkojë dokumentacionin e mbetur të mësimdhënies në gjuhën serbe.

E shoqja, Ollga, është plot me dyshime lidhur me zhdukjen e tij. Nuk u zë besë fare përpjekjeve të KFOR-it për ta ndihmuar, madje beson se koloneli amerikan është disi i përfshirë në kidnapimin e Markos.

Rrëfimi në vetën e parë:

Jeta m'u bë ferr i vëretë

Ollga Stojanoviq

Kam lindur këtu në Shtërpçë, në vitin 1950. Isha fëmija i vetëm i prindërve të mi. Jam shkolluar këtu, në shkollën fillore të Shtërpçës. Mund të them se prindërit më patën shkolluar pa problem. Babai ishte punëtor i thjeshtë, por paga e tij për mua ishte e mjaftueshme. Kam jetuar në familje me axhallarë, me gratë e tyre, gjyshin e gjyshen. Ishte një familje e mirë dhe modeste. E tillë ishte jeta atëherë, jetonim të gjithë në bashkësi. Kur erdhi koha që ta vazhdoja shkollën e mesme, prindërit vendosën të më regjistronin në shkollën e mësuesisë, e cila ishte e vetmja në Ferizaj. U regjistrova në të, e meqë isha fëmijë i vetëm, prindërit vendosën të vinin me mua, që të mos përballësha me vështirësi banimi, pasi isha vajzë e rëndomtë fshati, pa përvojë jetësore. Gjetëm banesë me qira. Jetova me babain dhe nënën ndërsa shkollohesha. Përfundova shkollën e mësuesisë.

Gjatë shkollimit, u njoha me Marko Stojanoviqin, burrin tim të ardhshëm. Shkollat e mesme të tjera ishin 4-vjeçare, ndërsa ajo e mësuesisë zgjaste 5 vjet. Pra, përfundova shkollën diku rreth viteve 1969–70 ose 1970–71, nuk më kujtohet saktë, dhe pasi isha e vetme, prindërve iu desh të vendosnin që të shkoja diku për ta vazhduar ndonjë fakultet a shkollë të lartë. Por, vendosën të mos më largonin, duke pasur frikë për të ardhmen time. Vendosen seduhej të provoja të hyja në punë, me shkollë të mesme.

Në atë kohë unë dëshiroja të shkollohesha më tutje, pasi kisha vullnet. Ëndërr të jetës e kisha ta kryeja shkollën e muzikës. Madje, edhe sot e kësaj dite e konsideroj si ëndërr të paplotësuar, e me siguri jo vetëm fakultetin, por gjithë shkollimin që lidhet me muzikën, do t'i kryeja, meqë kisha shumë dëshirë ta bëja shkollën e muzikës. Por, nuk më lanë prindërit të shkoja në Prizren, në shkollën e muzikës.

Përfundova shkollën në Ferizaj, dhe pasi nuk më lejuan prindërit ta vazhdoja shkollimin, u martova me Markon në vitin 1970. U kurorëzuam në Ferizaj. Dasmë nuk bëmë, sepse prindërit e mi ishin kundër martesës sonë. Gjetëm banesë private në Ferizaj dhe fillova jetën time me Markon. Por, ajo kohë dhe e sotmja nuk mund të krahasohen. Ligji nëpër shkolla ishte shumë më i rreptë; nuk na lejohej të dilnim mbrëmjeve pas orarit. Sa u përket djemve të rinj, kishte shumë gjëra të ndaluara dhe i takonim vetëm blic. Markoja ishte nga një familje e madhe, ndërsa unë fëmijë i vetëm; kjo do t'i ketë pëlqyer te unë. Jetonim me qira dhe vetëm Markoja punonte. Ishte

arsimtar i gjuhës serbo-kroate dhe në kulmin e karrierës kishte fituar medaljen e artë si arsimtari më i mirë në komunën e Ferizajit dhe komunat përreth. Unë në fillim rrija vetëm në shtëpi. Megjithatë, edhe unë më vonë u punësova. Meqë në atë kohë vështirë gjeje punë në qytet, punova në fshatrat përreth. Per vite me radhë udhëtoja. Në vitin 1971 lindi djalin e parë, Sllavishën. Ende ishim me qira, jeta ishte e vështirë. Më vonë, më 1975, lindi Sërgjani. Pastaj, në vitin 1978, Igori, gjithashtu në Ferizaj. Djemtë aty e vijuan shkollën.

Kishim një jetë tejet modeste për një familje të punonjësve të arsimit. Atëherë punonjësit e arsimit ishin më të paktë, por, meqë isha fëmijë i vetëm dhe prindërit i kisha në Ferizaj, na ndihmonin shumë. Ata kujdeseshin për fëmijët ndërsa ne ishim në punë. Nuk i pata regjistruar në kopshte, sepse përkujdesej nëna ime për ta. Kjo ishte ndihmesë e madhe sepse nuk paguanim kujdestare dhe ia dilnim disi të mbulonim shpenzimet.

Markoja para meje pati kaluar në qytet për të punuar dhe kuptohet, përpiquej të më kalonte edhe mua. Kalova në qytet, në shkollën "Tefik Çanga". Punoja bashkë me shqiptarët dhe ia çonim shumë mirë. Kemi pasur shumë miq familjarë shqiptarë të cilët i vizitonim për Bajram dhe festat e tjera. Pastaj, ditën e shkollës, 8 marsin, të gjitha i kemi festuar bashkë. Jeta ishte vërtet shumë e bukur, shumë e mirë. Nuk ndaheshim. Ishin vitet e 1970-ta. Ne si familje, edhe kur u shkatërrua Jugosllavia, ende kishim raporte fort të mira me shqiptarët. Burri kishte shumë kolegë shqiptarë të cilëve u ndihmonte. Familjet shqiptare ishin shumë më të mëdha se ato serbe dhe më me vështirësi i shkollonin fëmijët. Në atë kohë, burri u ndihmonte pa masë, në çfarëdo mënyre. Ose, kur duhej të martoheshin, ose me renovimin e shtëpisë...

Fëmijët tashmë ishin rritur, Sllavisha kishte përfunduar shkollën e mesme, me sukses shumë të mirë. Por në atë kohë e kapi ligji që duhej ta ndërpriste shkollimin për ta bërë ushtrinë. Shërbimin ushtarak e kreu në Maqedoni. Pra, për shkak të rrethanave Sllavisha mbeti vetëm me shkollë të mesme. Me shërbimin ushtarak të kryer, filloi të studionte në shkollën e lartë teknike në Ferizaj. Djali i dytë, Sërgjani, përfundoi shkollën e mesme ekonomike. Pastaj vendosi të shkonte në Prishtinë për ta vijuar shkollën e lartë për kompjuterë.

Por një ditë, sapo ishte kthyer nga Prishtina, bashkë me nunin e tij, i cili ishte i moshës së njëjtë, kishte zbritur nga autobusi dhe po e kalonte hekurudhën që shkon mospërmes qytetit. I kishte mbetur këmba mes binarëve dhe e kishte shtypur treni për vdekje. Ka qenë data 5 prill 1997. Pastaj, çfarë të them për jetën, që m'u bë ferr.

Situata tashmë ishte e brishtë, shkollat ishin ndarë. Psër ne serbët u krijua një situatë që nuk dinim ta zbërthenim, nuk dinim ç'po ndodhte, pse duhej që p.sh. fëmijët

shqiptarë të pësonin nëpër shkolla gjatë vijimit, sepse u helmuan. Pra, kishte shumë situata të këqija. Ne serbët, natyrisht nuk mund të bënim asgjë, sepse kjo ndodhte vetëm me nxënës shqiptarë. Ne nuk e sqaronim dot se ç'po ndodhte, cilët ishin ata serbë që ishin në gjendje ta bënin këtë. Sepse ishte logjike që vetëm serbët i helmomin fëmijët shqiptarë, e jo vetë shqiptarët. Por, situata shtjellohej kaq shpejt sa për shkak të pasojave të fëmijët, vetë arsimtarët filluan të mos vinin në punë. Pra, ishte situatë shumë e tendosur. Por, kur takoheshim në punë, sepse mësimin ende e zhvillonim bashkë, të gjithë ne komunikonim me shqiptarët. Dhe asgjë nuk ishte brenda kolektivit që tensioni të ndjehej. Më vonë doli se drejtorët serbë bënin të veten, pastaj shkollimi i shqiptarëve u ndërpre. Në atë periudhë burri im nuk ishte ende drejtor, por arsimtar. Më vonë u bë drejtor dhe u nxor vendimi që të ndaheshin shkollat. Pra, objektet ndaheshin, i nxënësve serbë dhe i nxënësve shqiptarë. Ishte shumë e vështirë për ne që ia çonim mirë.

Fundvitet e 1990-ta, sinqerisht, i kemi përjetuar shumë rëndë. Kishin filluar të shiteshin shtëpitë serbe në Ferizaj. Një koleq shqiptar dhe mik i Markos, njeri i jashtëzakonshëm, erdhi të na propozonte t'ia shisnim shtëpinë. Por, Markoja im nuk donte. Thoshte: "Nuk kam pse ta shes. Askush s'po me përzë, askush nuk po m'i prek fëmijët, nuk e kam ndërmend ta shes, do të rri këtu". Fëmijët shëtisnin si rëndom nëpër kafiteri, ndeja nate, e tendosja disi ndjehej në ajër, por jo edhe aq shumë. Pastaj na ndodhi ajo tragjedia e djalit. Shkollat tashmë kishin ndërprerë punën, ishte e vështirë. Nëna e Markos kishte mbetur e vetme në fshat dhe ne e morëm të jetonte me ne, pasi ishte e moshuar. Kur filluan bombardimet, ajo po përjetonte luftën e tretë në jetën e saj. Kishte lindur në vitin 1914, pra ishte 84-85 vjeçe dhe kjo ndikoi tmerrësisht te ajo. Ishte e sëmurë dhe kishte pasur sulm në tru këtu në Ferizaj. Mjekët na thanë se nuk do t'ia dilte e se duhej ta dërgonim në fshat, pasi në atë kohë situata në Ferizaj nuk ishte e atillë që ta varrosnim aty.

Nisi të shpërndahej paniku te serbët në shkollë: si do të ia bëjmë, çka do të bëjmë, ku do të shkojmë? Për të mos krijuar panik në mesin e punonjësve të shkollës, Markoja si drejtor vendosi të mos ua jepte librezat e punës dhe dosjet. Pra, u tha: "Shkoni tash, do të qetësohet situata dhe do të vini për librezat e punës, për dosjet, pa problem". Ne më vonë u larguam nga shkolla pa dokumente, pa librezë pune, pa asgjë. Për shkak të vjehrrës, e cila ishte e sëmurë.

Markoja nuk ishte i angazhuar në luftë. Shkonte në shkollë, për ta vizituar objektin, për të parë si është situata dhe kthehej në shtëpi. Kur vjehrra u sëmur vërtet shumë, vendosëm të vinim këtu, në shtëpinë e tyre në Berevcë, një fshat 1 km nga këtu, për shkak të nënës. Igori dhe Sllavisha kishin mbetur në Ferizaj. Djalin e kishim të varrosur në Ferizaj. Në vitin 1999, nuk e di saktë se isha me sedativë atëherë gjatë gjithë kohës, për shkak të plakës, erdhëm në fshat. Asgjë nuk morëm nga shtëpia,

ishim të bindur se do të ktheheshim në shtëpinë tonë në Ferizaj për ta vazhduar jetën.

Dy javë pasi erdhëm këtu, vjehrra vdiq. Jeta këtu ishte e tmerrshme. Shitoret ishin të mbyllura. Kurrfarë zakoni që duhet bërë për ta përcjellë të ndjerin, nuk ishim në gjendje të bënim. Madje, me shumë vështirësi, Markos iu desh të shkonte në Ferizaj dhe vetëm gjysmë ore para varrimit ia doli ta sillte arkivolin në të cilin varrosëm vjehrrën. Tashmë kishte filluar të bëhej jeta e vështirë, nuk kishte ushqim, nuk punonin shitoret, nuk kishte asgjë. As unë e as Markoja nuk punonim, u ndërprejnë pagat. Nuk e dije a do të punoje më tutje apo jo. Ishte tmerrësisht e vështirë. Pastaj Markoja vendosi të shkonte në Beograd, në Ministrinë e Serbisë, t'i luste që t'ia lejonin ta hapte shkollën fillore këtu në Zhupë, për ta punësuar kolektivin e tij. Kishte edhe mjaft shumë familje e nxënës të ardhur këtu. E kishin më të lehtë të vinin këtu sesa të shkonin në Serbi.

Ishin në atë kohë ato konvojet me përcjelljen e anëtarëve polakë të NATO-s të vendosur këtu në Ferizaj. Ata i përcillnin njerëzit gjatë udhëtimit të tilla. Në fund Ministria e lejoi ta hapte shkollën fillore në Bitinjë, një kilometër e gjysmë nga këtu. Punonjësit e arsimit nga shkolla jonë që u gjetën këtu nuk kishin as librezë pune e as dokumente, sepse kishin mbetur në shkollë. Pastaj u paraqit problemi që Markoja të themelonte shkollën, të punësonte njerëzit e ardhur këtu, të angazhonte nxënësit për ta vijuar mësimin e rregullt, dhe për shkak të situatës i duhej inventari, por ishte shumë e vështirë ta siguronte.

Në atë kohë neve na e kishin djegur shtëpinë në Ferizaj, ishte plaçkitur, çdo gjë ishte nxjerrë, pastaj kishim dëgjuar se kishin filluar t'i thyenin gurët mbi varre. Kjo m'u duk më e rënda. Çfarë të bënim, si t'ia bënim, ku të shkonim, shtëpia ishte djegur tashmë, por nuk ishte fare e rëndësishme. Kishim parasysh thënien: "Atë që mund ta ndërtosh, nuk ka problem, lëre të shkojë". I vetmi synim për ne atëherë ishte të mos na e zhvendosnin varrin dhe gurin e të birit.

Sa i përket punës, shumë vështirë na pranuan në këtë ambient, ndonëse edhe burri edhe unë jemi nga ky vend. Ministria e Serbisë kishte vendosur që punonjësit nëpër shkolla të merrnin pagën minimale, 11 mijë dinarë. Unë isha caktuar në Shkollën Fillore "Staja Markovic". Pastaj Ministria mori vendim që ne mësuesve, drejtori të na i caktonte detyrat sipas vlerësimit të aftësive, që ne të jepnim art, muzikë dhe edukatë fizike, e të tjerat mësuesi tjetër këtu nga vendi. Por, asnjëri nga drejtorët nuk donte ta bënte këtë. E kështu, mbetëm pa punë. Pastaj Markoja u mundua të shkonte në Shkollën e Mesme "Jovan Cvijic", që t'i luste, me atë vërtetimin se ka qenë arsimtari më i mirë.

Sllavisha ishte martuar më 1993 dhe kishte një djalë, ndërsa tjetrin nusja e kishte në bark. Ajo ishte nga Shkupi. Ata vendosën të jetonin në Shkup, dikur më 1994 ose '95. Jo, jo, ka qenë më vonë. Më janë përzier vitet. Por s'janë me rëndësi.

Duke e parë situatën e krijuar këtu në Zhupë, e kuptuam se do të ishte e vështirë. Por, nga përvoja e njerëzve të moshuar e dinim se Zhupën kurrë nuk e kishin sulmuar shqiptarët, e madje as nuk e kishin prekur. Kështu, unë e Markoja vendosëm të rrinim këtu, të sillnim nusen dhe nipat nga Shkupi, këtu në shtëpinë familjare të Markos. Por, menjëherë pas kësaj dëgjuam se na e kishin djegur shtëpinë, që kishin plaçkitur çdo gjë. Për ne nuk ishte e rëndësishme shtëpia, por varri i djalit. Ai kishte vdekur në vitin 1997.

Pra, pasi Ministria e Arsimit e Serbisë i lejoi Markos të hapte shkollë në Zhupë, i është dashur të merrte librat e punës dhe dosjet e punonjësve. Ai vendosi të shkonte në Ferizaj, për librezat e punës, dokumentacionin, sepse i kishte lënë të gjitha në shkollë. Nuk kishte dashur t'i prekte. Ne ishim të bindur se çdo gjë do të mbetej siç po e linim, se situata do të qetësohej dhe në fund nëse nuk do të mund të ktheheshim në vendet e punës, në shtëpi, së paku dokumentet e punonjësve do t'i merrnim që ata të mund të jetonin, të kërkonin punë, e kështu.

Por, atëherë vdiq vjehrra. Erdhi një periudhë e vështirë. Çfarë të bënte? Kishte kërkuar punë në shkollë të mesme, e po prisnim të shihnim si t'ia bënim. Pastaj vazhdoi me orvatjet dhe shkoi në Ferizaj për dokumentacionin e punonjësve të vet. Data ishte 28 shtator 1999. Pra, shkoi në Ferizaj për të tërhequr dokumentet e punonjësve. Me të shkoi fqinji nga këtu, mik i joni, si dhe katër gra. Gjashtë vetë gjithsej.

Asokohe në Brezovicë ishte vendosur KFOR-i polak i cili pranoi t'i çonte në shkollë. Me të ishte profesori i matematikës i këtushëm, Nikollçeviq. Pastaj Svetllana Zhivkoviq, drejtoreshë e shkollës ekonomike, Paun Zhivkoviq si dhe dy gra të tjera, nuk e di cilat. Janë nisur nga këtu me xhipa, me përcjellje të kapitenit polak dhe të ushtarëve. Rrugës ishin dakorduar të shkonin radhazi, të vizitonin shtëpitë dhe banesat e tyre, kush i ka pasur, si dhe shkollat ku kishin punuar për dokumentacionin.

Më vonë e kam kuptuar se ka qenë e organizuar që ata të kidnapohen. I vetmi motiv prapa kidnapimeve do të ketë qenë se Markoja ishte drejtor i shkollës fillore, ky Zhivkoviq Paun drejtor i shkollës teknike, kurse Svetllana drejtoreshë e shkollës ekonomike. Të kidnapoheshin drejtorët sepse gjoja shqiptarët i kishin dëbuar nga puna dhe kishin helmuar nxënësit shqiptarë. Nuk ka qenë tamam hakmarrje, por diçka e përafërt: e rëndësishmja, diçka kishte.

Koloneli polak dhe ushtria u kishin thënë: "Nga xhipi do të dilni nga dy, ndërsa të tjerët do të mbesin në xhip". Gjatë vizitave në të gjitha shkollat është respektuar kjo

rregull. Por, kur i është dashur Markos të dilte për të shkuar te shkolla e tij, ishte nisur me profesorin e matematikës, Nikollçeviqin, dhe kishin hyrë në shkollë. Fillimisht ky Nikollçeviq kishte qenë në banesën e tij. Pra, ata i vizitonin edhe banesat e tyre. Pastaj, kanë vazhduar nëpër shkolla. Kahmos ishte mirë, pa probleme, pa gjë. Të gjithë kishin tërhequr dokumentet e tyre ose kishin treguar arsytet pse u është dashur ta vizitonin shkollën e t'i marrin.

Kur shkuan te shkolla e Markos, aty ishin vendosur shqiptarët dhe po vijonin mësimin, pra ajo tashmë ishte bërë shkollë shqiptare. Tepër mirë i kanë pritur, sepse e kam dëshmitarin; është ky fqinji, Nikollçeviqi, që tregon se i kanë pritur shumë mirë në zyrë, pa komplikime, pa gjë. Markoja u kishte thënë se kishin ardhur për librat e punës dhe dosjet, ata u kishin thënë se mund t'i merrnin pa problem, sepse atyre nuk u nevojiteshin.

Megjithatë, nga xhipi përnjëherë kishte ardhur në zyrë Svetllana, e cila kishte hyrë aty si pjesëtari i tretë për të bërë rrëmujë. Nga burime shumë të besueshme kam dëgjuar se edhe ajo si drejtoreshë është dashur të kidnapohej, por e kishin kushtëzuar shqiptarët rreth kidnapimit, e në shkëmbim nuk do të kidnapohej. Ajo me prejardhje është nga Doganjeva, një fshat tri kilometra nga Ferizaji. Pastaj ajo kishte inskenuar tregimin se do të dëshironte të vizitonte shtëpinë e familjes së saj për të parë nëse ishte e djegur dhe i kishte lutur ushtarët polakë ta çonin atje. Nuk dua të flas më gjatë rreth saj. Por, Markoja dhe Pauni kishin mbetur në shkollë me shqiptarët. Nikollçeviqin e kishin nxjerrë dhe e kishin çuar me xhip te fshati i kësaj Svetllanës për t'ia vizituar shtëpinë. Kur janë kthyer në Ferizaj, Markoja dhe Pauni nuk ndodheshin më në shkollë.

Çka kishte ndodhur? Arsyetimi ishte se paskëshin qenë disa serbë që paskan dëgjuar se Markoja dhe Pauni ishin në shkollë dhe kishin ardhur t'i merrnin për nga një kafe, por e dimë që në atë kohë asnjë serb nuk ndodhej në Ferizaj. Natyrisht, u bë rrëmujë për të mësuar ku ishin, çka u kishte ndodhur. Këta që ishin aty, u lutën të ndihmonin për të kuptuar ç'kishte ndodhur. Koha kalonte; pas disa orësh kishte ardhë KFOR-i amerikan. Koloneli, i cili më vonë ishte përgjegjës për rastin e Markos dhe Paunit, quhej Michael Elerby, ishte amerikan. Gjoja e paskan bastisur shkollën, paskan kërkuar, por asgjë nuk kishin gjetur. Të tjerët nga xhipi janë kthyer nëpër shtëpi.

Pastaj jeta m'u bë ferr i vërtetë. Nga ajo jetë që e kishim si punonjës arsimit – jeton e punon në qytet, pa marrë parasysh çdo gjë, me shumë miq, shqiptarë, serbë e të tjerë, ishte kënaqësi – përnjëherë humbëm djalin, shtëpinë, punën, mbetëm pa gjë. Atëherë më mbeti të luftoja për ta gjetur Markon. Isha e bindur se nuk kishte mundësi të mos e gjeja, se ishte zhdukur përgjithmonë, si ta kishte përpirë toka. Pastaj nisën përpjekjet me KFOR-in amerikan, me këtë kolonelin. Çdo ditë na vinin në shtëpi, na

vinin përgjues. Nipat, djemtë e Sllavishës, ishin të vegjël, tmerroheshin. Hynin me nga dhjetë amerikanë të armatosur.

Pastaj, unë mund të lëvizja në një diametër prej shtatë kilometrash. Kaq kishim hapësirë të lirë në Zhupë. Megjithatë, unë ia dilja të gjeja mjaft të dhëna se Markoja ishte i gjallë, se njerëzit kishin biseduar me të, pasi ai u kishte mësuar gjuhën serbe edhe fëmijëve shqiptarë. Ka qenë mësues shumë i mirë, nuk ka qenë i rreptë. Mora informata se shqiptarët e ndihmonin, i jepnin ushqim, ilaçe e çdo gjë tjetër. Këto i kam dëgjuar. Nuk guxoj ta them nga kush. Jo për shkak timin, por për shkak të atyre njerëzve. Mora informata se ishte këtu, shkova te koloneli amerikan, ia përcolla, por në fund, për të mos e zgjatur, më rezultoi se ai kishte për detyrë që të mos e gjeja ku ishte Markoja, por shtrej se po më ndihmonte. Këtë e kuptova në fund.

E kuptova edhe këtë: shqiptarët, nëse e vranin ndonjë serb, e linin aty ku e vranin që familja t'ia gjente trupin për ta varrosur, sepse edhe shqiptarët i dinë traditat. Por kur erdhën amerikanët, dhe natyrisht ata bashkëpunonin me shqiptarët, atëherë u bë tmerr, kur ua mësuan shqiptarëve si t'i kidnaponin serbët. Është një proverb, e të gjithë shqiptarët duhet të krenohen, që thotë se si popull janë të gjithë të bashkuar. Por unë arrita në përfundimin se në atë kohë kjo nuk vlente. Pse? Sepse amerikanët ua kishin mësuar shqiptarëve si t'i kidnaponin serbët kudo që t'i gjenin dhe t'i dërgonin në pikën mbledhëse që e caktonin amerikanët. E shqiptari që e kidnaponte serbin e dinte si ta çonte nga vendi ku e ka kidnapuar, te pika ku ia dorëzonte amerikanëve. Pas kësaj, ai nuk dinte më ç'bëhej me atë serb. Kjo është copë e vërtetë.

Edhe Pauni që mbeti me Markon, është i kidnapuar. As për të nuk dihet asgjë. Njëjtë sikurse për Markon. As nuk kanë ardhur për ADN-në, as nuk na kanë thënë gjë prej gjëje. As a është gjallë as a ka vdekur. As që është vrarë, as që është torturuar. Pra asnjë gjë fare. Thjesht, ata të dy ishin zhdukur. Por, para katër a pasë vjetësh, ende e kam dokumentin, një organizatë franceze erdhi këtu në Brezovicë dhe ma dorëzoi vërtetimin se Markoja ishte vrarë. Pastaj na kanë ftuar diku ndërmjet Prishtinës dhe Fushë Kosovës, aty ku është i vendosur KFOR-i. Shkuam për bisedë me atë letër dhe njoftimin se bëhej fjalë për vrasje brutale. Aty një polak, avokat i shtetit a gjyqtar nga një gjykatë, më tërhoqi mënjane, pasi në rastin e Markos dhe të Paunit ishte drejtpërdrejt përgjegjëse armata polake.

Çfarë s'kam përjetuar unë me këtë ushtri të KFOR-it. Kishte polakë, francezë, italianë, amerikanë, me të gjithë kam komunikuar. Pra, isha në dalje të Prishtinës atje, me një grua që merret me të drejtat e njeriut. Konventa për të Drejtat e Njeriut është unike në gjithë botën, apo jo? Pa marrë parasysh kombësinë, a çkado, e drejta e njeriut kudo në botë është e njëjtë. Nga ajo grua, si dhe nga ky koloneli, nga karabinierët

italianë, ishin disa indianë aty, ishte e tmerrshme sepse vetëm kam kërkuar... Jetoja në kushte shumë të rënda asokohe. Nusja tashmë ishte këtu. Igori ishte martuar. Nuk e dija se ku do ta lindte fëmijën, nuk dija çfarë të bëja. Vetëm dy fjalë i kërkoja nga ata: a është Markoja gjallë apo i vdekur? Nuk doja të dija asgjë tjetër. Nëse ishte i gjallë, ku ndodhej, nëse ishte i vdekur, më interesonte ku i kishte eshtrat. Vetëm këto dy fjalë, për të ditur çka të bëja me familjen, të përcaktohesha. Nusja ishte në prag të lindjes, nuk dija ku të shkoja, nuk kishim kushte. Kurrë, askush nuk më ka tha asgjë. Pastaj, kam shkuar te Klaus Rajnhardi, komandanti i ushtrisë së KFOR-it, këtu në territor afër Prishtinës. Ekzistonte edhe dokumenti se çfarë kam kërkuar prej tij. Çdo gjë sipas ligjit, çdo gjë. E kam lutur të më ndihmonte se kisha familje të madhe, nipa, nuk dija si t'ia bëja, ku të shkoja. Por, ai vetëm brofi nga ulësja, u nervozua, sepse unë kisha mbledhur shumë informata, ndërsa me mua ishte edhe koloneli. Menjëherë i thashë ta zëvendësonte atë kolonel amerikan, sepse ai i kishte të qarta të gjitha, por prapë, me vështirësi kisha ardhur për ta lutur. Por, asgjë nuk bëri. Këtij kolonelit amerikan i kisha thënë se do të hyja në grevë urie, nëse nuk m'i thoshte vetëm dy fjalë: i gjallë apo i vdekur? Kurrë asgjë nuk më tha.

Dita e fundit kur e kam parë Markon ishte ajo kur u nis për Ferizaj, 28 shtator 1999. Unë në atë kohë e pija nga një grusht hapa edhe për shkak të djalit që më kishte vdekur në vitin 1997. Pas dy vjetësh ma kidnapuan burrin. Pra, jetoja vetëm me hapa. Dhe jeta ishte tepër e vështirë, ferr i vërtetë. Atë ditë më tha: "Më duhet të shkoj në Ferizaj për shkak të punëtorëve. Kam gabuar që nuk ua kam shpërndarë punëtorëve librezat dhe dosjet". Më tha edhe: "Dëgjo Ollga, askujt nuk i kam bërë asgjë të keqe. Shpresoj se nuk do të më ndodhë asgjë e se do të kthehem, por nëse nuk kthehem, të lutem, ma ruaj familjen". Mbante zi për të ëmën, vishte tesha të zeza, këmishë, në shenjë përkujtimi. Nëna i kishte vdekur në prill. Më fjalë të tjera, i bie që u zhduk pesë muaj pasi i vdiq e ëma.

Unë i thashë: "Mos, është kohë e vështirë. Nuk ke nevojë të shkosh". "Asgjë nuk do të më ndodhë – më thoshte – mos u brengos". Dhe shkoi. Nja dy ditë më vonë, më 29 shtator dhe deri më 1 tetor, i thosha kolonelit të më dërgonte në polici në Ferizaj, që t'i thirrja unë ish-kolegët e mi shqiptarë. Ishte njëfarë Pinci, arsimtari i famshëm i edukatës fizike në "Ekrem Çorolli", zëvendës drejtor, ishim miq. Për festat kryesore serbe vinin të na vizitonin. Ishte nder i veçantë që të vinte një shqiptar në festë serbe, ose ne të shkonim te ata. Ka qenë situatë e tmerrshme, unë, grua, serbe, me kolonelin amerikan, e rrethuar nga ushtria amerikane, i thirra kolegët shqiptarë në polici në Ferizaj, bisedova me ta, me zëvendës drejtorin, njeri vërtetë i mirë. Mendoj se ende jeton në Ferizaj. Erdhi ai dhe komunikoi me mua me shumë mirësjellje, pa marrë parasysh se ishte kohë e atillë – unë serbe, ai shqiptar. Ai më tha: "Teze Ollga – pasi është shumë më i ri se unë – besomë, të dija ku është, jo vetëm do të tregoja, por në këtë moment do të shkoja ta merrja, mirëpo edhe mua ma kanë kidnapuar djalin e vëllait".

E pyeta: "Çka, si?". Më tha: "Nuk e di". I thashë: "Pse nuk ke ardhur te ne, për të kërkuar ndihmë. Do të ndihmonim ne, unë e Markoja, do të pyesnim për të". Nipi i tij ishte rrëmbyer në periudhën kur serbët ishin në Ferizaj. I pata thënë: "Pse nuk ke ardhur për ndihmë?" Ai vetëm heshti, nuk tha gjë. Por, ky Pinci, ky po ashtu është në Ferizaj, kur erdhi ai, për mua ishte disi i dyshimtë. Dridhej dhe kjo i vërehej. Ne flisnim, por nuk më shikonte fare. I thosha: "Të lutem, jemi miq, pse nuk po më shikon në sy? Po më dukesh fajtor, e nuk dua të të fajësoj për lidhje me rastin e Markos".

Merrja informata të ndryshme, që ai nuk kishte dëgjuar se Markoja ishte kidnapuar, ose se kishte dëgjuar në kafene. Po, aty njerëzit ishin në siklet nga ushtria amerikane, koloneli amerikan rreth tyre, edhe natyrisht që nuk ndjeheshin mirë. E lusja të më ndihmonte. "Jo, jo, nuk mundem". E pata thirrë edhe një punëtor, Refki Bytyqi. Koloneli amerikan më njoftoi se ai nuk ishte aty, se kishte ikur në Shkup, mbasi i biri kishte qenë pjesëtar i UÇK-së dhe i ishte vrrarë.

Si bashkëshort, Markoja ka qenë jashtëzakonisht i mirë. Natyrisht, ishte kreu i familjes, punonte gjithë vetëmohim për familjen, që është normale. Jeta e përditshme ishte shumë e vështirë. Kishim probleme të shumta. Gjithmonë, si të gjithë punonjësit e arsimit, kishim paga të vogla dhe mezi ia dilnim me shpenzime, disi mbijetonim. Por ishte mirë. Me të vërtetë ishte njeri i madh, shumë i mençur. Te ai më së shumti më pëlqente se nuk e kishte atë nacionalen, as nuk i ndante njerëzit në të pasur e të varfër. E para, dhe kryesorja, ai i ndihmonte gjithkujt. Ka qenë arsimtar, por i dinte të gjitha punët e shtëpisë, të ndërtimit të shtëpive, shkonte u ndihmonte njerëzve rreth shtëpive dhe nuk kishte turp ta bënte këtë si arsimtar e drejtor që ishte, bëhej gjithë llaç për t'i ndihmuar njerëzit. Madje vetë i kishte organizuar kolegët, në shkollën e parë fillore "Tefik Çanga", i ka vënë skelet dhe gjithë fasadën e kanë vënë me arsimtarët në shkollë. Gjithnjë thoshte se kurrë nuk duhet pasur turp nga puna, sepse puna është punë, profesioni është profesion, nuk është fare e rëndësishme a je profesor me fakultet, drejtor a çkado tjetër. Njeriu vlerësohet se sa di, sa njeh, sa është i përfshirë, sa ka forcë dhe vullnet për ta ndihmuar dikë.

Besonte se njeriu duhet të përpiqet përherë, pa marrë parasysh se çfarë përjeton, duhet të jetë guximtar dhe ta udhëheqë familjen. Më kanë ndihmuar shumë në jetë fjalët dhe këmbëngulja e tij që nuk bën me heqë dorë. Për këtë më mungon shumë sepse natyrisht, me vjet, njeriu fillon bëhet më senil, harron, por fjalët e tilla mbesin. Për mua ishte tronditje shumë e madhe dhe nuk do t'ia dilja pasi më vdiq djali.

Ai kishte telefonuar njerëzit vetë për t'i njoftuar që të vinin mbasi humbëm djalin. Kaq guximtar ishte, pasi edhe vetë si fëmijë kishte vuajtur shumë. Kanë qenë bashkësi e madhe, fshatarë, kanë jetuar vetëm nga bujqësia. Nuk kishin punë, bënë jetë shumë të vështirë, po në atë kohë kishte edhe shumë situata të kobshme në jetën e tij, për

shkak të jetesës, sepse nuk ishte jeta si tash, me shërime te mjeku, por kishte raste kur të sëmurët prisnin të vdisnin, sepse nuk kishin mundësi për t'u shëruar. Kishte humbur tre vëllezër. Kur humbi vëllanë e fundit ishte shumë e kobshme, u dha pas pijes që është ves nga i cili njeriu vështirë ndahet. I vëllai përpiqej shumë ta mposhtte sëmundjen, por nuk ia doli. Vdekja e tij e preku shumë. I vëllai la pas dy djem, për të cilët Markos iu desh të kujdesej, t'i shkollonte, t'i martonte, t'i përgatiste, e tash këta dy djemtë e të vëllait janë shumë të famshëm. Mjeku Illija Andrejeviq në Kamenicë, atje te "Novi Sad" a si quhet spitali, në mos gabohem. Tjetri djalë jeton në Kragujevac, është ekonomist. Janë njerëz shumë të mençur.

Një kohë të gjatë isha e bindur se ishte gjallë. Fillimisht, e di se i kishte mësuar fëmijët shqiptarë. E donin shumë. Kishte shumë miq shqiptarë. Në shpirt ndjeja se ata e ndihmojnë, se nuk do ta vrasin, deri kur mësova se ekzistonte ajo shtëpia e verdhë në Shqipëri dhe se shumë njerëz janë marrë për punë të organeve. Këtu paksa u lëkunda. Ai ishte i dobët, jo i madh as i trashë, por megjithatë shumë i fuqishëm. Isha e bindur se do të përballonte çdo gjë dhe se do të gjendej me shqiptarët atje. Pa marrë parasysh ku, nëse e kishin dërguar, zënë rob, çkado, se ai me ata do të gjente gjuhë të përbashkët meqë ishte i mençur, i gjindshëm, këmbëngulës për të mbërritur qëllimin, të ruante veten. Atje diku, në llogor, në burg, do të vetofrohej për të punuar, për ta shpëtuar veten sepse e dinte në çfarë situatë kishte lënë familjen. Fillimisht vdiq djali, humbëm shtëpinë, e cila pastaj u dogj. Kur kishte shkuar te varrezat dhe kishte parë se gurin mbi varrin e djalit nuk e kishin prekur, tha: "Nuk më intereson shtëpia, nuk më intereson asgjë, më rëndësi është se guri është i paprekur".

Shumë gjatë kam shpresuar se është diku gjallë. Igori ka punuar në Bondstill, fliste anglisht, me ushtarakët amerikanë ishte në kontakt. Ata i thoshin: "Mos u nervozo, çka nëse babin ta kanë dërguar diku jashtë dhe po punon, por i është dashur të nënshkruajë se për 10, 15, 20 vjet për familjen e tij nuk është i gjallë, se është i vdekur, mirëpo është duke punuar dhe mund të kthehet". Por, kur ma sollën këtë vërtetim që unë të nënshkruaj se është fjala për vrasje mizore, plus me informatat rreth shtëpisë së verdhë, edhe pse ai ishte paksa në moshë, i lindur më 1946, ndërsa i kidnapuar më 1999. Pra, ishte 53 vjeç. Pra, a ishte i përshtatshëm për organe apo jo, nuk e di. Unë jam e bindur se nuk e kanë vrarë, por se e kanë dërguar atje. Kisha informata se është në Shqipëri, në Kukës. Çdo gjë që e kam menduar, e kam arritur. Përveç... kisha planifikuar të shkoja në Kukës, por nuk isha në gjendje të shkoja. Sepse, miqtë shqiptarë do të më ndihmonin, por nuk e dija gjuhën që ta kaloja kufirin dhe prandaj nuk shkova.

Nga Qeveria e Serbisë nuk kam asnjë ndihmë. Unë isha këtu gjashtë vjet pa punë. Nuk kisha mjete për ta ushqyer familjen. Madje kam pensionin shumë më të vogël sepse këta gjashtë vjet nuk kam punuar. Vetëm atë ndihmë na jepnin. Madje as

pensionin e Markos prej Serbisë nuk e fitova. Kam vetëm pensionin e tij që ma jep Kosova. 130 euro. As nuk fitova ndonjë ndihmë për shtëpinë, asgjë.

Tashmë e kam ndërprerë përpjekjen për ta gjetur. Përndryshe gjithnjë kam qenë e angazhuar dhe merrja pjesë në çdo takim. Një vit në Graçanicë kur mbajtëm takimin, pata propozuar ta themelonim shoqatën e shqiptarëve dhe serbëve, sepse nënat, baballarët, vëllezërit, motrat njësoj vajtojnë. Vajtimi është i njëjtë. Nuk ka shqiptar a serb. Le të punojmë bashkë. Të shkojmë bashkë. T'i kërkojmë tanët. Nëse shqiptarët fjala vjen e kuptojnë se serbët ua kanë vrarë të afërmit dhe mësojnë ku janë të varrosur, do të shkoja unë te organet serbe që të bashkëpunonin, t'u ndihmoja. Por, atëherë nuk donin të dëgjonin, të gjithë qeshnin. Ishte e tmerrshme, çfarë qasje nënçmuese kishin.

Unë kam qenë në Prishtinë, në takimin që kanë organizuar OSBE-ja me organizatat e familjeve serbe dhe shqiptare. Organizatori serb ishte një njeri në moshë. Kur e pashë atë tubim u mahnita që u bëmë bashkë. Ato që kanë ndodhur kanë ndodhur, çfarë t'u bëjmë? As unë e as ti, e ndoshta askush që njohim nuk është i përfshirë në këtë. Por, të shkojmë përpara. Është viti i nëntëmbëdhjetë për mua pa Markon dhe nuk kam kurrfarë fjale, nuk kam kurrfarë lidhje, nuk di asgjë. Pastaj, jetën e kam ferr. Nga tre djem, tash rri vetëm në shtëpi. Brengosem për familjen e njërit djalë, brengosem për familjen e tjetrit, unë vetë. Djali u detyrua të largohej.

Përvoja e jetës sime, e ju garantoj se ka edhe familje shqiptare të tilla, është se harrojmë çdo gjë. A do të mësojmë se ku janë tanët që janë zhdukur? A do të jemi në gjendje t'i arrijmë kushtet bazë për jetesë, punë, arsim, shërim, të gjitha? Kjo varet nga ne. Më duket se qeveria nuk mund të ndalet këtu, e nëse populli e dëshiron, qeveria është e parëndësishme. Do të isha më e lumtura nëse marrëdhëniet në Kosovë do të ktheheshin.

Territori i Kosovës, territori i Serbisë, territori i Shqipërisë, territori i Malit të Zi, janë territore të cilat mund të ekzistojnë. Të kujt janë? Është tokë. Është patundshmëri. Jeta është e rëndësishme, jeta e njeriut, mendja e tij, fëmijët, familja, shtëpia. Territoret nuk janë fare të rëndësishme. A do të jetojmë unë e ti këtu në Shtërpcë, apo do të jetojmë në Prishtinë, ç'rëndësi ka kjo? Me rëndësi është që unë e ti të ekzistojmë. A do të jesh ti më lart apo unë, kjo nuk ka fare rëndësi. Nëse je i ndershëm, i drejtë, nuk ka fare rëndësi nëse ti je shqiptar e unë serbe. Duhet, unë mendoj, të ndodhë kjo. Nuk më pëlqen kur njerëzit janë kryeneçë. Nuk dua të emërtoj persona, por kryeneçësia në jetë mund të sjellë vetëm të këqija. Asgjë tjetër. Ja, kjo është e rëndësishme.

Ishte një periudhë e vështirë në Kosovë, madje ende është. E e kam të qartë këtë sepse unë tash, nga tre djem kam mbetur vetëm. Kam dy nipa të cilët do të punonin.

Igori, më i vogli, ka qenë në Afganistan. Ka punuar, ka fituar para, me to ka blerë makineri për përpunimin e drurit në vlerë prej dyqind mijë. Ka blerë shtëpinë ku ka dashur të hapte fabrikë, që të punojë ai, vëllai i madh dhe kushërinjtë e tjerë. Ndoshta nuk është njerëzore, nuk është e hijshme sepse jam më e moshuar, e di vlerën e fjalëve që do t'i them, por fatkeqësisht kështu është: kryetari i komunës, ky i tashmi në Shtërpcë, e pengonte në çdo gjë. Nuk i lejoi të nënshkruante kontratë me asnjë organizatë. Asnjë. Kurse ata donin të prodhonin ikona, të prodhonin çfarëdo që porositet. Por, e pamundësuan. Nuk e kemi votuar. Nuk kemi qenë për të sepse ja, ndodhi që djemtë e mi u desh të largoheshin nga Zhupa, në kërkim të bukës.

Ja kështu jeta ime, e trazuar, mjaft e rëndë. Kur kthehem në të kaluarën, ka edhe vite të mira, por... Nëse do të isha në gjendje t'i ktheja djemtë e mi këtu që të punojnë, të kujdesen për familjet e tyre dhe të jetonin këtu, këtë do ta doja. Është e vështirë, tash madje e pamundshme, por kjo është dëshira ima. Kam dëshirë edhe të takoj një koleg shqiptar e të bisedoj me të. Ndoshta, nëse dikush që e dëgjon këtë mund të më fajësojë, por dikush do të më kuptojë.

Do të dëshiroja sikur të mund të harrohej çdo gjë, madje edhe burri im. Janë fate njerëzore, kanë qenë një periudhë e jetës. Do të doja, edhe nga qeveria ime serbe, edhe nga ajo shqiptare, të mësoj ku i ka eshtrat që ta varros sipas zakoneve. Le të dihet ku e ka varrin. Mund të kishte vdekur nga ndonjë pikë në tru, infarkt, që i bie të mos kishte vdekur nga plumbi, por nga mortit. Do të kisha mbetur prapë vetëm dhe do të më duhej të kujdesesha për familjen, njëjtë si të ishte i zhdukur, si i vdekur. Por, ndoshta do të jetoja më lehtë ta dija se ka vdekur. Ndoshta do të shkoja me fëmijët në Serbi, pse të rrimë këtu? Nuk munda të gjeja punë. Gjashtë vjet nuk kam punuar, mezi më pranuan me 29 vjet stazh që i kisha, për pak mbeta pa pension, atë lëmoshë që e marr e që më del vetëm për ilaçe, asgjë më shumë. Lëre më të kujdesem për nipat, të cilët tashmë janë djem të rritur, duan të dalin me shoqërinë e unë nuk kam për t'u dhënë.

Nuk e fajësoj askënd, nuk kam kë të fajësoj, sepse vetë ishte kryeneç. Po të mos kishte shkuar, nuk do t'i ndodhte kjo. Por ai besonte në njerëz, thoshte: "Ç'mund të më bëjnë, nuk i kam bërë askujt gjë të keqe". Ishte kohë e tillë, shkoi, atë fat e kishte. Çka tash? Të shkojnë djemtë e mi për shkak të kësaj në fund të botës, pse? Ja ku kemi jetuar, në Ferizaj. Ja ku është Prishtina, Gjilani, këtu jemi të gjithë. Pse? Kishte blerë makineri, shtëpinë, kishte ndërtuar fabrikën, por prapë, i është dashur të largohet në botë e të më lërë mua të vuaj këtu.

Kam aq shumë përjetime sa ndonjëherë pendohem që nuk i kam shënuar. Deri tash do ta botoja një libër. Çfarë kam përjetuar me kolonelin amerikan, ku kam shkuar, çfarë kam bërë, është mëkat që nuk i kam shënuar. Por, aq shumë jam e ngarkuar, e

lodhur me jetë, sa dua t'i harroj disa gjëra. Ç'më duhet t'i mbaj mend këto? Janë momente që më kthejnë prapa; nuk mund të lëviz përpara për shkak të tyre. Eshtrat e djalit janë në Ferizaj. As nuk dua ta zhvendos këtu, as në Serbi. Pres që fëmijët e mi të punojnë diku, o këtu o në Serbi. Ndërsa ata kanë shkuar nëpër botë. Çfarë të bëj me eshtrat e djalit? Ku t'i zhvendos?

Ky është fati im, jeta ime, nga e cila nuk do të dëshiroja t'u lija pasoja fëmijëve. Le të përparojnë ata, që unë, në ditët e fundit të jetës, të luftoj për ta e t'u ndihmoj. T'ua zbus jetën, që ta kenë më të lehtë. A do t'ia dal, nuk e di, sepse nuk kam pension të madh. Nuk kam diçka të veçantë të bëj edhe pse jam e moshuar. Të punoj që të mos shkojnë në botë. Për fat të keq, nuk ka çka. Jeta është e tillë. Nuk kam askë që të ma zgjidhë problemin. Askë për ta pyetur a e kam mirë, apo mos po gabohem. Por nuk është e rëndësishme, unë bëj tutje.

Mesazhi im për të gjithë shqiptarët dhe të gjithë serbët është të mos përdorin gënjeshtër. Sepse duhet t'u vijë fundi këtyre vuajtjeve. Nëse unë kam humbur burrin, tjetra të birin, e di çfarë dhimbje ndjen ajo. Thjesht, le të na i japin eshtrat e vërteta. Nuk do të reagoj fare, asgjë nuk do të them, as nuk do të ankojem. Por vërtet, edhe nga qeveria ime edhe nga qeveria shqiptare kërkoj ndihmë. Ta mbyllim këtë vuajtje e të mos ketë mashtrime. Kam të dhëna se mbi 400 mbetje mortore janë nëpër thashë një ent në Prishtinë. Pse p.sh. të mundohem unë kaq shumë e të vuaj kaq gjatë, nëse eshtrat janë në Prishtinë tashmë? Nuk duam gënjeshtër.

Markoja në dorën e majtë e ka pasur një tatuazh me pushkë nga ushtria. Shërbimi ushtarak ishte i detyrueshëm në kohën e tij. Në formular nuk e kisha shënuar këtë të dhënë për të qenë e bindur, sepse kisha dëgjuar se njerëzve po u jepen – është e dhimbshme kjo, por më duhet të jem e sinqertë – eshtrat e kafshëve, dhe rasti u zgjidh. Për t'u bindur se do të merrja eshtrat e burrit, nuk e tregova faktin se në dorën e majtë e kishte tatuazhin që ai më kishte thënë se i shkonte deri në asht. Mendoja se në asht mund të vërehej ajo pushkë dhe atëherë do t'i pranoja eshtrat e tij.

Pra, lus qeverinë serbe dhe atë shqiptare që të na ndihmojnë, të mos fshehin, nuk kanë arsye. Unë jam pa burrë tash 19 vjet. Nëna vuan për djalin. Do ta dijë njëherë e mirë ku e ka varrin, ku është. Qoftë shqiptare, qoftë serbe. Nuk ka fare dallim. Njerëz janë. Por me të vërtetë kërkoj ndihmë që dikush me njerëzi të mundohet e ta zgjidhim këtë problem. Hendeku mes nesh, shqiptarëve dhe serbëve, janë të zhdukurit tanë të afërm, familjarët tanë. Ta kryejmë një herë e përgjithmonë. Nuk ka tjetër.

“ Serbia për këta t'pagjetun që jonë metë, e din mirë ku i ka lanë. Serbia duhet me kallxue, a i ka kallë, a i ka qitë n'ujë, a jonë në naj vorr masiv dikun me naj gropë. Serbia shumë mirë e din ku jonë. Po, nuk po don me kallxue. ”

Nezir Avdyli

“ Fadili më kanë thanë: 'çka t'bojna ty nanë? Na shkojmë me UÇK-në, edhe desim për këtë dhé, për liri, s'o kurrngjo! Po ty çka t'bojna? Je me këtë djalë, që ki me e bajtë n'shpinë!' Hera e fundit që e pashë Fadilin, qitu n'shkallë, qito fjalë m'i tha, ma s'e kom pa. ”

Hamide Avdyli

Nezir e Hamide Avdyli

Prindërit e tetë fëmijëve, Nezir e Hamide Avdyli, kujtojnë kohën kur lufta i ndau nga dy bijtë që më nuk i panë. Tre djem të tyre, Fadili (24-vjeçar), Fatmiri (18-vjeçar) dhe Kujtimi (16-vjeçar), ishin ndarë nga familja për t'iu bashkuar kolonës së njerëzve që po deportoheshin. Kujtimi ia ka dalë të fshihet me disa kusherij në një kasollë. Dy të tjerët kanë qenë në grupin që e kishin tërhequr nga kolona në një oborr shtëpie. Aty e kanë vrarë Fatmirin, kurse Fadili ia ka dalë të arratiset duke mbetur i plagosur në krah. Një fqinj që ka takuar rrugës ia ka lidhur plagën. Ai është i fundit që raporton ta ketë parë Fadilin të gjallë.

Sot, pas njëzet vjetësh, familja ende nuk di gjë për fatin e tij, megjithë përpjekjet e bëra nga babai Neziri dhe vëllai Kujtimi për ta gjetur. Hamidja tregon se në ëndrra Fadili shpesh i përsërit: "Hajde oj nanë, hajde me mu, se nuk kom kohë! Hajde me mu edhe ti!". Prindërit jetojnë me shpresën se do t'ia gjejnë të paktën eshtrat sa janë vetë ende në jetë.

Rrëfimi në vetën e parë:

Boni vaki diçka, mos më kaj!

Nezir Avdyli

Jam prej Ofçari, atje kam lindë, atje rritë në kohë, derisa na kanë marrë ushtarë. Jom konë i ri e i papunë. Na atëherë e kena punu tokën, sa me metë gjallë kur thonë. Tani dikun në '69-tën, kom bo ni vit ushtri t'atëherëshit. Baba o konë pi zemre smutë, s'mujke me punu, e nana e moçme. Nanën hala e kom gjallë, i ka 100 vjet. Po, osht jashtë, ka shku te djemtë atje.

Kur u ktheva prej ushtrie, hina n'punë edhe u martova sa isha hala n'katun. Merrke Trepça punëtorë. N'Trepçë kom punu nizet vjet si minator. Jom hi në '71-shin, kom punue deri në '89-tën, kur na qiti Sllobodan Millosheviqi pi pune. Në shkurt të '89-tës jom konë n'grevë. Tetë ditë e tetë net kena nejtë mrena pa dalë hiç. Kur kemi dalë, n'kambë jemi shkue n'Prishtinë. Tani, sa herë protesta e sene... Jena konë edhe të dënum se nuk kena shku n'punë. I lypshim të drejttat tona. Po atëherë dihet kush s'na i jepke të drejttat. Dilshim edhe n'protesta, vishim n'Mitrovicë.

Martesën e kom pasë bo me mësit. Atëherë asni babë nuk e ka pasë lanë çikën m'u pa me djalë. E ni sebeb i pat thanë mikut: "Ta kom gjetë ni djalë t'mirë, a po ia jep çikën?". Ai u kujtu do ditë, e ish konë kismet, edhe e kom marrë. Pa shku ushtar, jena fejue; masi jom kthye prej ushtrie, e kom marrë, edhe jom pranu n'Trepçë. N'Trepçë nja 12 vjet kom nejtë, i kena pasë banesat, se Trepça pi n'Ofçar o konë dikun 4-5 orë me ecë. Atëherë nuk kishim kerre. Nuk kish rrugë të mira. Masanej e bleva këtë vend këtu, n'77-tën. E në '78-tën e marova qetë shpi me sa kom mujtë. Edhe n'80-tën e mora familjen e erdha këtu. Kur erdha këtu, shkojsha n'punë tu knue. Se atëherë kur ishim pa punë, kishim edhe vujtje. E kur hina n'punë, erdhën senet e u bonë tana ma mirë.

Kena bo darsëm, ka pasë kangëtarë që knojshin kur i pagujshë. Ka pasë edhe tupana që i merrshë. Po atëherë gratë jonë konë aqik (ndaras), burrat aqik. Ni javë ma herët ia nisshin për darsëm me u bo gati. Edhe besa do gra t'moçme që i kisha t'afërta t'familjes, u tubojshin ka 5-6 edhe tëhollojshin petë për pite. Atëherë jonë konë do, u thojshin akçi, 2-3 vetë, që dijshin me zi, ka 3-4 kazana, tona jemeqet i përgaditshin. Atëherë krushqit vishin t'shtuneve. Me konë vera e mirë, kur s'kish vene mrena, rrrishin edhe jashtë. Bojshin gjymysh, lujshin. Ia nisshin ni javë përpara, po atëherë ato bija, ata miq, ni javë shkojke mas darsme deri u çkepshin. Po o konë edhe ni lezet

atëherë. Po edhe tash osht ni lezet. Atëherë qashtu jonë feju, jonë martu, pa u dokë hiç. Dikujt s'i bike fort mirë. E s'u bojshin fort akrança, noshta njani qëllojke ma i moçëm, a diçka qashtu. E tash këta t'rijtë po shihen, e po begenisen, po ecin bashkë, po rrinë bashkë, po kaniherë, do po thojnë që po prishën, e me qata p'e çartin pak.

Fëmija i parë na lindi mas ni motmoti e gjysë. Tash i kom gjashtë fëmijë, katër djel edhe dy çika. E Fatmiri me Fadilin nuk jonë mo n'mesin tonë. Lufta për ne e shtirë o konë boll. Hjekë kena boll. Vujtje kena hala boll. Jo boll, po diçka së tepri. Këtu te shpia, herë na lejshin me nejtë, herë s'na lejshin. U duhke natën noshta ngjeti me shku, n'Tavnik te naj sebeb, se ksajde jena konë, e kena lbrin ngat, edhe rruga o konë ngat. E ata, orë e çast vishin turlifare: milici, ushtri, me maska, pa maska, me mjekra, pa mjekra, me sakica, pa sakica, t'armatosun. Kena pasë vujtje boll. Nuk di qysh osht ma vshtirë se që e kena pasë.

Mos paça harrue, kur na kanë qitë neve prej Mitrovice, o konë 15 prill '99. Na kanë qitë prej shpiave. Edhe o konë 16 e 17, m'doket, për qato 3 ditë këtu o konë luftë e madhe, gazep i madh. Për qato 3 ditë m'doket, krejt mrena ça osht n'Mitrovicë për tri pjesë e kanë qitë, edhe kush ka mujtë, o shkue për Shqipni.

Me datën 16, ditë e premte o konë, dikun sahati 10, i kom pasë dy djel, Fatmirin edhe Fadilin, edhe Kujtimi, jonë dalë me kolonë bashkë. Po kolona o konë n'Zhabar atje, me do motra, do nipa, e krejt Zhabarin e tjerë njerëz çka kanë gjetë, e kanë nisë teposhtë rrugës së Zhabarit, deri me ni vend që thirret Nanë Tereza. Aty rruga ngjitet përpjetë, kapet me rrugë t'Shipolit. Aty kolona o ngjitë përpjetë, tre milicë.

Unë nuk jom konë, te dyert e oborrit jom da me djemtë. Dy ditë përpara. Edhe ma s'i kom pa. Unë jom metë knej me ni rrugë t'Zhabarit, me grue e me qetë djaln e vogël, edhe me dy çikat e me dhandër. Çika e martume i ka pasë dy fëmijë. Edhe qetu jena da, se djelt m'thanë: "Na me do shokë t'kojshive, kah na jep Zoti, a n'male, a dikah shkojmë, e ti babë hajt me nanën, me motrat e këta fëmijë kah t'muneni". Bile ju thashë mos të dahan e t'shkojmë të tonë bashkë se mozallah me kërsitë diçka, nuk e dijme çka bohet. "Po – po më thojnë këta djelt te dyert e oborrit – na dojna me shku me do shokë, se mozallah me kërsitë diçka, bile mos t'qëllojmë të tonë me ni vend bashkë."

Qeshtu ma së mrami jom da me ta. Ma të mramen ditë, që jonë da, qetu te dyert e oborrit i kom pa. Kur kanë dalë n'atë përpjetën, m'kanë kallxu motrat, se tri motra i kom pasë n'atë kolonë, e nipa po nja shtatë a tetë aty edhe sebepa të familjes, mirëpo aty këta ma së pari e kanë nalë Bedri Mujën e Kovaçicës, e kom pasë motrën e vogël t'martume për to. Ai i ka pasë dy fëmijë. Njonin m'doket e ka pasë dy vjeç, njonin gjashtë a shtatë muej a ni motmot qaty, nuk e di.

Milicët, kanë kallxu, jonë konë me maska atëherë. Ni milic i gatë, ju ka dokë ftyra pak, kanë kallxue, i bardhë si bora edhe sytë i paska pasë t'kaltërt, e ka vetë Bedri Mujën: "A je ti Bedrija?". I ka thanë: "Po, unë vetë jom". Edhe ia ka bo: "Dil knej, jepja fëmijën dikujt edhe paja khol". Tri a katër herë i ka thanë, po Bedrija nuk o dalë pi kolone. Atëherë o afru milici, ia ka kapë atë fëmijë edhe ka thanë: "Merre këtë fëmijë dikush!". O afrue nana e fëmijëve, motra jeme, e ka marrë atë fëmijë. E Bedrinë e kanë nalë meniherë qaty. Tani e kanë nalë Fadilin, Fatmirin, edhe ni nip t'motrës teme, e ka pasë emnin Mehdi, 20 vjeç a 19, nuk i ka pasë ma shumë. Edhe i kanë nalë do tjerë t'rrethit t'Mitrovicës, qysh kanë kallxue. A janë konë si grup tetë a nontë a dhetë, qaty dikun. Qysh ka kallxu ni dëshmitar, i kanë shti n'oborr të ni shpie edhe i kanë vra aty. E Fadili, qysh o dalë pi atyhit, pos Zoti e din. Po, o dalë i plaguet.

Qysh m'ka thanë ni plak qi e kom pasë ngat këtu kojshi: "E kom zatetë Fadilin". Ky kojshia o konë n'kolonë. Po o konë fort i moçëm e i lodhun, edhe grueja e tij o konë e moçme, nuk kanë mujtë me ecë me kolonë. Jonë metë mas kolone. Ata jonë zatetë me djalin tem Fadilin. Kanë ndrrue shpejt dy-tri fjalë, s'kanë mujtë me folë ma shumë, se ka m'ri forca. Ata m'kanë thanë: "Ish konë në dorë të djathtë plaguet. Ia kena çky pak këmishën, edhe ia kena lidhë dorën sa ma shpejt". Po Fadili i kish kallxu: "Ata çka metën mrena, të tonë i vranë". Fatmiri o konë mrena, me atë grup.

E Fadili i paska thonë atij kojshisë: "Unë tash jom nda prej kolone, jom i plaguet, hallin e kom kah me shku". Aty osht ni rrugë, shkon përpjetë. Te ajo pjesë atje, lidhet me Vaganicë. Atëherë UÇK-ja edhe Bajram Rexhepi kokan konë atje, e ka pasë shtabin aty doktori, për njerëz qi kanë nevojë për ndihmë. I ka thanë ky kojshia: "Hajt anej hin, e noshta bjen n'dorë t'UÇK-së edhe t'çojnë aty meniherë". E Fadili n'qatë drejtim osht nisë. Meniherë o nisë anej, edhe qekaq di çka ka kallxu kojshia. Sot e asaj dite, u bonë 19 vjet, nuk dimë mo për fatin e tij.

Fadili pra e ka pasë ditë për Fatmirin. Po vetë qysh o dalë pi atij oborri, pi atij zjermi, pi atyne vrasjeve, nuk e di. A o dalë për dere, a për naj dritare, nuk e di. Po atij kojshisë ky ia paska kallxu edhe ni tjetër. Kur i kishin pasë shti mrena n'atë shpi, qetij dhandrit, Bedri Mujës, i kish pasë thanë: "A ikim për dritare, e në pshtofshim mirë, në mos pshtofshim, na t'vramë se t'vramë". Ky i kish pasë thanë: "Jo, s'po ikim, se na gjo s'kena bo, kujt borxh s'i kemi. E noshta na lëshojnë." Po atëherë, qysh i ka kallxue Fadili, i kanë qitë n'oborr edhe i kanë pushkatu aty.

Na nuk kena ditë gjo. Na tu nga, herë vishim këtu te shpia, herë tu nga nëpër sebepa. Naj ditë, nuk u bojke me fletë, veç rrimish çuet edhe veshun. Ni ditë po vjen ni djallë te dyert e oborrit, po m'thotë: "Kush je ti?". I thashë: "Unë jom filani". Kesh tu pi cigare n'ballkon. Edhe pashë njerëz, plot gra, burra, vishin prej libri e shkojshin kah Tavniku tu nga. E po m'thotë ai djallë: "Me t'kallxu baci Nezir diçka. Mi shelnjet e Tavnikut, ku o

ni kthesë aty, kah kapërcej nëpër ni oborr, i kom pa nja tetë a nontë djem t'rij, t'veshun, t'hijsëm, me çanta, t'u mushke menja që po keshin, veç që nuk folshin. Po nuk guxova me i kqyrë, se ishin policia t'stacionit aty. Përmi ta ni shpi, kish milicë plot mrena. U tuta që po m'vrasin me i kqyrë. Thashë, eh t'mjerët baba e nana, që këta djem t'rij të tonë dojnë me shkue. Ndjeva dhimtë shumë për ta. S'e dijsa kush jonë, po e niva ni dhimtë."

U bo java, apet erdh ni djalë te dyert e oborrit qitu. Tjetër ky. Po më vet kush jom. I kallxova. Tha: "Bonu i fortë burrë, se vallahi djalin, Fatmirin, e kom njoftë, o konë lojtar. Edhe ni nip i yti, edhe ato e kom njoftë, edhe Bedrinë e Mujës pi Kovaçice, edhe do tjerë shokë aty me ta". Qishtu ma shnoshi kryet. Tha: "Menxi i kena marrë parpramë me UÇK-në, shtatë ditë e shtatë net kanë nejtë në ni oborr aty". Nuk kanë mujtë me i nxjerrë se s'kanë guxu prej forcës së milicëve. "Edhe i kena marrë natën, me dy herë i kena çu n'Vaganicë, aty jonë t'vorrosun, e kanë ka ni teshë n'anë t'epërme". Edhe m'tha: "Kon e kena njoftë, ia kena shkru emnin, ia kena lanë aty". Me 16 t'katërtit muej m'i kanë vra djelt.

Hjeka, hjeka, kurrë pa hangër e pa pi, e nëpër shi, e tonë tu nga, herë te shpia, herë anej, herë knej. Vujtje t'madhe. Ishim qetu tu nejtë, kur vjen njani pi mas shpisë teme, thotë: "Jonë ardhë milicia, e kanë qitë njerëz knej me ni arë, m'çuen me ju thonë ja hajdeni knej, ja ecni shkoni kah Tavniku". Nuk di kush o konë ai njeri. Edhe kena trupue qitu nëpër shpia, se nuk guxojsim me shku poshtë udhës, masi mujshin me na gjujtë pi kalaje atje. Jena shkue te ambulanta e Tavnikut, o konë ni vend koxha i çelun aty. Aty plot njerëz ka pasë. Pleq e t'rij, gra e burra plot. Këta djeltë nuk dita gjo mo kah e tek metën. Aty na kanë majtë deri kah në 11 a 12 sahati. Edhe atë ditë jonë ardhë milicë, ushtri, do me sakica, me mjekra, po as nuk di me kallxu sa jonë konë kriminelë, çetnikë t'Serbisë.

Prej aty na kanë çu n'stacion t'autobusave. Atë ditë ka ra shi gjithë ditën e lume. Kur kom dalë prej qetuhit, nuk kom mujtë me i mathë kundrat, po i kom pasë do opanga, e me qato jom shku n'burg e n'Shqipni masanej. Me qato opanga, pa çorape hiç. Se s'kena pasë kurrigjo, veç me ikë sa ma shpejt. Aty kanë nisë diku prej 12 t'ditës e deri n'5 sahati t'akshamit, kanë nda burra ni shumicë, veç naj plak i moçëm o metë me granim.

Kur vike kamioni, sikur me konë kompira, qashtu me njerëz u mushke kamioni. Atyne t'mramëve sa mujke u mshojke me qoshe të pushkëve. Nuk dijsim ku po i çojnë. Ma së mrami jena metë dikun 150 vetë a ma shumë. Dikun 5 sahati t'akshamit o konë. Na kanë shti n'qatë kamion. Kur jena shkue te pijaci, aty shoferi pi inatit, i ka grahë me hez, na jena ra tonë njoni përmi tjetrin. Atëherë jonë thye kanatat, nja tre a katër vetë jonë ra n'tokë. Çka o bo me ta, nuk e di. A jonë hi mo n'kamion, a jonë ikë, nuk di gjo

për ta. Unë jom rrëzue n'pod t'kamionit. Sa veta jonë rrëzue përmi mue, nuk e di, po m'u nal fryma. Gjo ma t'shtirë nuk kish se fryma me tu nalë n'fytyrë. N'vend po t'lshojka shpirti. Po, nuk kom mujtë mo me marrë frymë. Dha Zoti pak, jom ngrehë veç pak kështu n'duer edhe mu lëshue fytyrë. Se qaty pata me metë i dektë n'kamion.

Atëherë jena shku te ura e Sjenicës, ku o rampa sot. Aty e kishin pasë pru ni kamion me dy skanija, e me çadra të mlume. Aty i kanë zatetë kamionat njonin për tjetrin. Edhe jena dalë pi atij kamioni, jena hypë n'tjetrin edhe e kanë mshelë çadrën, ma s'kena ditë kah po shkojna. Po neve, na kishin pas çu te burgu i Mitrovicës. Kur jonë dalë t'parët, milicia ishin kanë n'dy anët, t'armatosun, edhe i kishin pasë stupcat t'zi ka nji metër. Gjysa e stupcit zi, gjysa sarit. Na mshojshin me ta, e ia nisën po bërtasin njerëzit: "Oh kuku nanë; oh kuku nanë". Na kanë shti mrena në burg, ish konë ni oborr i madh. Pa hi te dera e burgut, m'ka ra ni milic sa ka mujtë disa herë ndërmjet dy krahëve, veç që s'rashë për tokë. Hala sot m'doket që m'dhamin krahtë prej atëhershit, e nuk muj me ecë mo drejt, shkoj si gërbavtë. M'dhem shpina, që me atë farë stupci sa herë ka deshtë m'ka ra.

Kur jena hi mrena, me ftyrë për muri na kanë qitë ren. Edhe duert i kena pasë lidhun. Aty tani, me ren: "hajde ti, hajde ti, hajde ti", tu na çu mrena n'burg. Sa m'kujtohet kati i parë ish konë. Ish ni rreth, aty t'pritke milicia, as me hi, as me dalë pi aty mo s'lejshin. Kur m'ka ardhë reni, m'ka thanë "hajde ti", po nuk guxojsim me kqyrë kurrkah. N'anën e majtë e kom pasë tjetrin, po s'kom guxu me kqyrë, s'e kom ditë që o nisë ai. O ardhë milici e m'ka thanë sërbsisht: "Çka prite?". E ma shau nanën, edhe m'ra nja katër herë, sa ka pasë fuqi. Menxi jom ndreqë.

E na kanë çu n'zyre t'burgut, me na marrë n'pytje. Ish nji komandir a çka ish nuk e di, veç i ri ish. I kom pasë tre milicë n'anën e majtë, tre n'anën e djathtë, edhe dy a tre përmas. Jom konë i rrethuet midis tyre. Kur hina aty, m'tha: "A e din sërbsishtën?" Thashë: "Nuk e di". "Qysh t'vjen ma kollaj me folë, shqip a sërbsisht, se na i dijmë krejt," më tha. E po m'vetë: "Pi kah je?" Thashë: "Unë jom pi Ofçari." "Qysh e ki emnin?" "Nezir e kom. Nezir Avdyli." Po m'thotë: "Kqyr, veç njo po ta thom: veç rren ose gabon diçka e s'kallxon drejt, qitu kena me të ndreqë." Thashë: "As s'kom çka me rrejtë, as nuk kom bo kurrjo".

Mirëpo, harrova me kallxu qi kur hina me ni korridor aty, ishin konë nja shtatë a tetë vetë t'skurrum n'gjak krejt, me duer lidhun për qafe, e me ftyrë prej stene, po do nuk kishin mujtë me nejtë n'kamë. Nja dy a tre ishin ungun, po s'guxojsa me i kqyrë. Do ishin n'kamë, po qysh i ka bo nana, t'xhveshun krejt ishin. Pos skurrojshin gjak. Edhe u nijke që po sillet ni diçka. Na ktyneherë i kina pasë mullijtë me ujë n'katun. E kur bluejshin n'të thatë, qi metshin pa drithë, ju nijke krisma mullinit kushedi ku. E u nijke ni diçka, qashtu ni krisëm e madhe. Kur i pashë ata ashtu, thashë me veti: "Edhe neve me siguri, veç po na vetkan 'kush je, tek je?' edhe po na çojkan po na blujkan".

E n'atë zyrë ku m'çuen m'i thanë qato fjalë që t'kallxova. Tha: "Ku rronn?" Thashë: "Rrroj te Aradha e Shalës". Qashtu o thirrë kjo rrugë atëherë. Atëherë ni milic e ka çu ni qasi stupci me m'ra n'krye. M'tha: "Po rren, se nuk thirret ashtu". Ni tjetër milic i tha: "Mos i bjer, se nuk o tu rrejtë. Ka dy javë qi jom konë n'atë rrugë e po, qashtu u thirrke, po po m'vjen çudi – tha – se moti jena këtu n'Mitrovicë, po s'e kom pa kurrë këtë njeri". Tha: "A del ti najherë?" Thashë: "Vallahi kur kam nevojë me ble naj harxh shpie, dal. Kur s'kam nevojë, punoj punë shpie e rri n'shpi". Ai tjetri milic që merrke n'pytje, tha: "Jena konë n'Ofçar para dy dite, me t'lypë ty. Dy ditë e dy net kena nejtë aty. Për ty jena shkue". Thashë: "Nuk e di për kon jeni shku ju, po unë t'kallxoj ku jom n'Mitrovicë edhe unë s'kom dijeni që kom bo naj gjo. Po na keni marrë, jena n'dorë t'juj, i keni mundsitë, tash mundeni me bo çkado me neve". "A e din – tha – sa jonë 99%?" Thashë: "E di". Tha: "Po ta jap besën, 99% s'ki me dalë i gjallë, e 1% ki me dalë".

Na i dhanë do dokumenta, dikujna n'Vaganicë, dikujna dikun ngjeti, dikujna atje, dikujna atje, na i dhanë dokumentat që jena kanë n'UÇK. "Edhe mos i hupni këta dokumenta!" Kena nejtë aty dy javë ditë. Jena konë dikun 150 vetë, ujë na jepshin me pi. Po s'u pijke uji pa hangër. Na e jepshin ni copë bukë shumë të hollë, e moçme ajo bukë kushedi sa, edhe do si supë, as vetë nuk e di mirë çka ish.

Aty na majtën dy javë. Me 16 maj na kanë çu aty. Me 29 a 30 maj na kanë qitë pi aty. Kur na lëshuen atë ditë, ish diku 8 t'sabahit. Erdh ni milic, e kish pasë ni krah me letra n'dorë, edhe tha: "Kon ta thërras, me i marrë rrobet e veta edhe me dalë n'korridor, edhe m'u pshtetë për muri me duert mas qafe". Dolëm aty, s'na nxuni, na qitën përjashtë. Aty n'oborr kena nejtë deri kur jonë dalë të tonë. Kur jena dalë, duert lidhun mas qafe, na thirrshin: "Hajde ti, hajde ti, hajde ti!" po s'guxojshim me kqyrë. Kur e kom çu pak kryet, autobusat e Kosovatransit ishin konë te dera. Dy autobusa i kom pa, tjerë a ka pasë a s'jo, s'di. Aty i kena dorëzue krejt dokumentat qi i kena pasë. Milic a ushtar, nuk e di as vetë çka ish ai që na i merrke. Veç qaty i kena dorëzue ata dokumenta që na i kanë dhanë.

Kur jom hi n'derë t'autobusit, o konë ni milic, as s'e kom njoftë ma parë as ma mas; rrike sa kena nejtë ato ditë n'burg, edhe rrehke sa mujke. Dikush kallxoje qi nuk ka fëmijë as s'ka kurrkon. Kur jom afru te dera e autobusit me hi, sa ka pasë fuqi m'ka ra, edhe pse kështu krrustë u duhsha me shkue. M'ka ra derisa o ngi. Po jom kapë për derë t'autobusit se krejt mjekrën edhe ftyrën llom pata me e bo aty n'shkallë t'autobusit. Jena hi n'autobus, sa na ka n'xanë, edhe jonë hi aty dy milicë, ishin konë krejt t'rij. Edhe shoferi ish konë i ri. Neve qi ishim n'autobus, edhe ni tjetër autobus, na kanë pru n'stacion t'autobusave. Kur na prunë aty, koxha na erdh ni qef. Thamë me veti: "Po na Ishojnë". Kur erdhëm aty, hini ku osht pompa e benzinit me mushë benzin. Sa hini, e ditëm që s'o rendi i shpisë hiç. Po nuk dijsim çka po na pret.

Atëherë, sa u mush autobusi benzin, milicët thanë: "Me jau çelë derën nuk guxojmë, po çilne dritaren e autobusit, qi e shihni dikun prej familjes, a t'kojshive, veteni për familjen e juj". Dikush e ka pa dikun, e ka vetë. Unë e kom pa njonin, ai me shpi o konë te shkolla e vjetër. Ai s'ha njihke, e nuk mujta me folë me to, m'e vetë: "A e kom gjallë familjen, a ku e kom?". Edhe e pata koxha larg. Atëherë u nis autobusi. Jonë nisë autobusat rend, e jena shku për Prishtinë. Ata dy milicë, t'rrij ishin konë, dikush tha jonë t'Suhodollit edhe shoferi edhe milici, kujt ka deshtë, jau kanë dhanë ka ni cigare. Unë nuk kom dhezë cigare, se e pisha duhanin atëherë, po nuk e kisha dhezë kish nja dy javë, e nuk ia mora cigaren. Thashë: "Nuk e pi". Edhe ni çikë aty kur jena nisë, kush o konë, tek o konë, nuk e di. Kon e ka pasë, a ka pasë vlla a babë aty, nuk di. Veç i ka thanë për atë t'vetin kush o konë, atje për derë t'parë: "A m'kallxon ku e ki nijet me i çu edhe çka bohet me ta?" Tha: "N'katër sahati t'akshamit dil qetu, kom me t'kallxu ku i kom lonë". Kush o konë nuk e di, veç e kom ni shqip tu folë.

E jena nisë drejt për Prishtinë. Kur shkuem n'Milloshëvë, ish konë ura llom krejt. O hi autobusi poshtë, nëpër ato rrugë asajde, e jena dalë dikun n'Fushë Kosovë. Kah jena shku, ka pasë udhës turlifare: milici, ushtri, me mjekra, pa mjekra, t'armatosun. Mendojshim, a po na mysin qetu, a po na mysin qetu... Veç ndigjojshim çka po bohet me neve. Edhe i ka grahë, e na ka çue drejt n'Zhur. Kur jena shkue aty afër, u nalë autobusi aty. Kah shkuem, këta milicia e Sërbisë na thanë: "Na p'e dijmë prej ku jeni ardhë ju. Jeni ardhë prej burgu. Qi i pihet uji dikujt, pini, edhe – tha – jeni t'libër". Na kanë thanë: "Kufini juj edhe 4 a 5 km osht prej ktuhit. A u lëshojnë me dalë n'atë anë ata tuejt a jo, puna e juj osht. Na e kena deri qetu, ma anej s'guxojmë me ju çue. Veç, po ju kallxojna diçka ta keni me dije: rruga, në të djathtë edhe në të majtë, deri te kufini, krejt osht e minume. A keni nevojë diçka, mos gaboni me dalë prej rreshti a prej kolone, as kurrigjo hiç, se bini n'mina, e jetni qaty". Edhe tha: "Janë ushtri e milici plot nëpër shpi, nëpër male, ju s'i shihni hiç. Si t'daheni prej kolone ata ju vrasin". E nuk jena da, edhe jena shku. "Shkoni me duer lidhun", na thanë.

Kur jena dalë e jena nisë ren, sikur krushqit kur merrshin nuse qi shkojshin ka njo ka njo qashtu. Po dikur shkum koxha, e s'mujsha me i majtë mo duert. P'i thom njonit përpara: "Allahile, s'po muj me i majtë duert". Kështu lidhun, zani shkojke njoni mas tjetrit, kalxojshin a kemi milicë përpara e përmas. Erdh zani, tha: "Jo, s'kemi korrkon. S'ka milicë mo". Kah shkojmë rrugës, ni njeri ish nervozu me do gra e fëmijë, tha: "Kanë me ju kthye, se mu m'kthyen n'kufi". Mo tani s'na ka ngucë kush. Pshtuem. Dolëm n'Shqipni. Nuk kish pasë shumë milicë. Po nuk kom mujtë me qyrrë qaq, veç s'kish pasë shumë milicë aty.

Atëherë, jena hi n'kufi t'Shqipnisë anej. Si jena hi, jonë ardhë kombi me ndihma, na kanë ndihmue. Faleminderit edhe prej atyne, vllaznive t'Shqipnisë. Na kanë dhanë ndihmë sa kanë mujtë. Jonë ardhë na kanë marrë me kerre e me kombi e kanë kanë

çue n'Kukës. Kish pasë aty refugjatë plot. Aty, jom ungjë e kom pushue edhe vishin tani do t'njofshëm me vetë a o ardhë kush prej Mitrovice.

Aty tani erdh ni djalë, qitu afër o konë me qira, e m'ka gjetë. Edhe m'ka kallxu: "Nezir, n'filon vend i ki motrat me nipa, plot i ki aty". Edhe më tha: "E kena ni televizionin, e lajmet, që t'i kanë vra djeltë, edhe nipin edhe dhandrin. A osht e vërtetë?" Thashë: "Po valla, tonë jonë gjindë, po Fadili s'u gjind kurrkun". O ardhë masanej edhe ni dhandër, ai hala asht gjallë, e m'ka gjetë aty, edhe m'i ka pru dy paqeta cigare. Kom nejtë me ta, e ai djali këtu që o konë kojshi me qira, tha: "Du me t'çu ku i ki motrat e nipat". Po unë nuk mujsha me shku n'kamë se koxha larg ish, e me pagu naj kerr s'kisha, se n'burg m'i kishin marrë 100 marka që i kom pasë. Tha: "Hiç s'ki me pagu. Unë ta paguj vetë udhën". M'ka marrë e m'ka çu aty. Koxha larg ish konë. Rrugës kish pasë popull plot. Atëherë i kom gjetë dy motra aty. Edhe ajo që ia kishin vra burrin, edhe ajo që ia kishin vra djalin. Tu kajtë, tu u mërzitë. Po m'vesin për qeta që i kanë vra. Për djel t'mi, e motra për djalë t'vet, e motra tjetër për burrë t'vet. Po thom: "Hiç mos keni gajle, se djelt e mi edhe nipi edhe dhandri jonë shkue me UÇK. Tash ata s'i lanë vetëm, rrinë me ta, mos u boni marak". Amo këta jonë konë t'dekun. Po, nuk u bojke me kallxue. Motra me ata dy fëmijë, kurrë sytë pa ju terë hiç. E m'përbejke n'din e iman, thojke: "Ti din, po s'po kallxon". "Po jo motër, hiç mos u bo merak, se ata gjallë jonë, po jonë me UÇK-në, me ushtrinë tonë jonë shkue".

Aty masanej kena nejtë një muej, deri n'fund t'qershorit. Po kur shkova atje e i gjeta t'mitë, po m'thonë: "Po narthin fëmijët, e me shku në Tiranë, e kena gjetë ni shpi me qira". Më thanë: "A po vjen edhe ti?" Thashë: "Unë n'mujsha me gjetë një lidhje që munet dikush me më marrë, e noshta hi edhe shkoj diqysh te shpia, se nuk e di çka o bo me tjerët".

Në Shqipni e kisha gruen, ish edhe çika e martueme, edhe ni çikë të vogël e kisha aty. I kisha edhe tre djem, se njonin e kom pasë jashtë. Po nuk ish konë puna qysh e menova unë. Se m'tha dikush: "Mos gabo, s'munesh me shkue i gjallë te shpia, se s'e din terrenin". Hala NATO-ja nuk kish hi. Atëherë, po m'thonë: "Ti s'osht reni me shku në shpi, po hajde me ne". E jena shkue përtej Tirane. Ngat xhades e kena marrë ni shpi. E kena pague të tonë kapak atë shpi me marka. Po, edhe ata gjithmonë kofshin, se vllazën i kemi. Na kanë kqyrë, e rrishin me ne sa kena nejtë atje, na kanë ba ihtar. Nuk di me t'kallxue sa. Bile o konë ni taksist i moçëm e më merrke përditë. "Hajde – më thojke – t'hjekum mërzi", e shëtishim masanej.

Atëherë, pa u bo ni muej, hini NATO-ja këtu. E kena pasë ni dhandër, e ka pasë ni si kombi, edhe ni kerr o konë i do nipave. Unë pata meniherë m'u kthy, po nuk kisha me çka me ardhë pi shpije. E erdhëm me ata bashkë, po kom pasë shumë motra atje, kom pasë hjekë t'madhe se qysh m'i pajtue, nuk u bojke me iu kallxue. E jena ardhë

me kombi diçka para akshami. Kur jena ardhë përtej ni vendi qatje që thirret Lushnje, përtej stacionit t'autobusave, ma t'madhen motër e kom qatje, e kena zhdrypë motrën aty. Ni grue e ni kojshie, koxha e moçme, po noshta ka kujtu që e ka ditë motra për djalin, e si o dalë motra pi kombit, o hi n'oborr, ia ka dhanë dorën edhe e ka vetë "A u mërzite?" e ia ka shnohtë kryet për djalin. E të nisi me britë, e me piskatë: "Pse vlla s'ke kallxue?". Tani tjetra motër e muer vesh për burrin e vet. T'zahmetshme jonë konë ato ditë, t'shtira jonë konë, t'ronda jonë konë.

Harrova me kallxue qi kur jena shkue atje në Shqipni, telefonat i kishin pasë bo gati, d.m.th. u morëm vesh që himë n'Shqipni na, se u lajmëroshim aty. Ish njeri aty, që folke, e kallxojke, Neziri, filani, tjetri, mrrini n'filan veni n'Shqipni. Qi m'u marrë vesh familjet, m'u marrë vesh kush ka njerëz jashtë. E muerën vesh, çka kisha përjashtë vllazni edhe djali, që i gjallë jom hi n'Shqipni. Për famijen knej, ni kohë nuk kena ditë, se i kanë nalë telefonat. Nuk kom ditë ni kohë nanë e grue, fëmijët e mi, a i kom gjallë apo jo. Nuk kam ditë. Dikur e mora lidhjen me vllazni, edhe po m'kallxojnë: "Gjallë jonë, po me vujtje e me t'hjekne, e jonë n'shpi e s'jonë n'shpi". Kur erdha këtu, e gjeta nanën, gruen, ni motër e kom pasë këtu ma të vogël, edhe qeta çka i lashë, gjallë i gjeta.

Kur jena kthye pi Shqipnie, jena shkue n'Vaganicë te vorret ku ish edhe Fatmiri i vorrosun. Unë ia di shumë për t'mirë që e kanë marrë atyne të UÇK-së, vllaznive tonë, pa marrë parasysh a o konë djali jem i veshun ushtar a jo, se këta kanë mujtë me i marrë shkijet (serbët), edhe mos me u ditë mo ku i kishin çu ata. Ia di për nder kush i ka marrë. Pra, jena shku, i kena pa ku janë t'vorrosun. Shkuem me atë dhondrin, që i kanë vra djalin, e me motra, me familje. Aty ishin konë të vorrosun rend grupi qi i kanë marrë. Aty u bo vaj i madh. Nuk dishe cilin m'e pajtu ma përpara. Shtirë o konë. Unë kom qindru qysh kom qindrue. Përmi vorre kishin lonë teshja. Fatmiri ia kena gjetë jaknën mi vorr. Qatë jakne e ka pasë veshë kur ka dalë pi shpie edhe trenerkat. Përmi vorr, ata që e kishin vorrosë, ia kishin pasë lanë jaknen edhe pumet e reja. Pumet s'ia kena gjetë, po jaknen po. E kena njoftë pi teshave, e kon e kishin njoftë ata t'UÇK-së, ia kishin pasë lonë emnin shkrujtë mi vorr. Edhe e ditëm mirë që tonët jonë qaty.

Mas gjashtë mujsh, jonë ardhë ni komision me do mjekë, prej Tribunalit t'Hagës. I kanë xhvorrosë ata aty. Na kanë thirrë familjet e prindët, krejt kush i ka njerëzit e vet aty. Jena shkue nja 4-5 ditë deri e kanë kry krejt atë rend. E secilin që e nxjerrshin, ia thirrshin familjen për me e pa qatë trup. I shtishin n'ato keset e najllonit, i mshelshin me patent. Kur i ka ardhë reni djalit tem Fatmiri, e kanë nxjerrë. Mue s'më kanë lonë niherë derisa e kanë nxjerrë, po ka nejtë ni dhondër i jemi aty. Edhe m'ka thirrë: "Hajde se e nxorën djalin tond". Kur jom afrue, ish kon me patent i pshtjellun, mrena n'llastik. Se i çojshin për m'i kqyrë mjekët. Po, kom marrë e ia kom çelë patentin, e nji i huej m'tha: "Mo, mo, se s'bon me i çelë!" n'atë gjuhën e vet. Po unë e çela djalin, e kqyra. Edhe si e pashë, n'teshja e krejt, trupin e kish pasë t'kapun krejt. Edhe

trenerkat, t'u mushke menja që kanë nejtë përjashtë, t'reja pa u prishë hiç. Çorapët mathun. Veç qai mish që i kish ra. E morën, e çuen, e i bonë ato sene, edhe e kthyen prap. I kena marrë ato dërrasat masanej n'Zhabar, gjithkush për t'vetin.

Fatmiri n'gisht e ka pasë majtë ni unazë t'mirë. E qatë gisht ia kishin pasë hjekë. Po thom, zاهرë kriminelët. Trupin e djalit tem kur e xhvorrosën, vetë e kom kqyrë, trenerkat veshun, çorapët mathun, amo ftyra edhe kryt, mishi i kish ra. Ish shumë rondë për prind ajo. Rondë për familjen. Për babë e nanë o shumë shtirë. Se i riu rritet, martohet, krijon familje, e ka diçka. Për ta pak ma lehtë, e për babë e nanë osht ma së shtiri. I lutna Zotit: "More Allah, ajo luftë çka o konë, ishalla kurrë mo s'bohët. Ishalla kurrë çka kena përjetue mo s'bohët".

Prap i vorrosën në t'njejtin vend, veç i kanë nxjerrë, edhe jau kena qitë dërrasat, qysh e kemi adetin, edhe ata mjekë, ai komision, kanë thanë: "Sa t'jena na këtu, nuk bon me i marrë". Na kallxuen neve se i kryen aty. Koxha do ditë vonuen aty. E tani thanë: "Kena me shku n'Suhodoll, edhe me me e kry për atë vit, se po priset havaja e s'mujna me kqyrë mo".

Masanej jena shkue sa herë kena mujtë me bo gajret. Po, u mërzitshim, edhe unë edhe gruja. As nuk di me përshkrue sa vshtirë, pi vaji e... s'po kom as fuqi me kallxue sa kom mërzi. E tash shkojna edhe nërmjet viti, kqyrim a ka naj bari, a naj diçka. Na nuk kena bo najfarë hijeshie t'madhe. Se po thonë qi nuk duhet me bo hjeshtë qaq t'madhe n'vorr. Jau kena hidisë deri dikun, m'u ditë, mos m'u hupë qai vorr qaty, m'u ditë qai person, qai emën, për çka e kanë dhanë jetën. Po, kur vjen përvjetori i tyne, shkojmë krejt familjet aty kush i ka t'vetët. Po, na lëkundin dhimitë, sikur atë ditë që ka ndodhë ajo që ka ndodhë.

E për Fadilin mo s'kemi nie kurrqjo, përveç ky kojshia çka pati kallxue. Po kojshia nuk o mo. Ni kohë na e ka marrë menja, se dikush thojke që jonë n'burg, dikush jonë anej, dikush jo jonë tjetërkah... po simas gjasave, masi o konë i plaguet, edhe nuk u gjindë atje ku UÇK-ja e ka pasë ambullantën n'Vaganicë, hiç fort s'ma merrke mendja që osht... po Allahi e din, kumeditë. Sërbia që e ka bo këtë masakër e din shumë mirë. Kriminelët e Serbisë, Millosheviqi që u ka dhanë urdhën me i bo këto, ata shumë mirë e dijnë. Veç nuk dojnë me kallxue. Serbia për këta t'pagjetun që jonë metë, e din mirë ku i ka lanë. Serbia duhet me kallxue, a i ka kallë, a i ka qitë n'ujë, a jonë në naj vorr masiv dikun me naj gropë. Serbia shumë mirë e din ku jonë. Po, nuk po don me kallxue.

Fadilin e Fatmirin i maj n'mend, jo që i kom evladët e mi, m'i lavdue, po jonë konë shumë t'mirë, t'urtë, t'gjindshëm, kanë pasë shokë, shoqni, i kanë pasë të tonat. Te dyert e oborrit, Fadili m'ka pasë thanë: "Qi bon vaki diçka, unë me qatë merak shkoj,

që s'kom mujtë m'u veshë ushtar". I kom thanë: "Ishalla s'ju gjan juve e keqja, as korrkon, asni djalë të ni nane shqiptare, ishalla korrkon s'e gjan ni e keqe". E Fatmiri m'ka thanë: "Kqyre, boni vaki diçka, mos më kaj, se unë po shkoj e po luj me top". Dy milicëve jau ka përmendë emnin. Ka thanë: "Ratku edhe Saviqi". Unë s'i kom njoftë ata kush jonë konë. Po djali m'ka thanë: "Kah po shkoj me lujtë Tavnikut edhe kah po kthehna, zaheërë m'kanë pa kah luej mirë me top, e po jau vraz sytë, e ma kanë marrë inati, s'di pse po m'kqyrin. Se send bo s'kom". Po m'ka thanë: "Boni vaki diçka, amanet po ta lo mos më kaj, se nuk m'dhimet jeta, as nuk m'dhimet shpirti me dekë për Kosovë. Lufta o luftë. Luftë pa gjak nuk ka. Ishalla – tha – more Zot, qai që jet, kënaqet, e rron qysh o ma së miri kjo Kosovë. Se kështu na tu ikë nuk mujmë me rrnu babush. Ik me shku me lujtë me top, tutu me shku n'shköllë, tutu me dalë me pi kafe, kështu nuk rronohet".

Pra, ma ka lanë këtë amanet. Për mue osht shumë i randë, o punë e madhe që ma ka lanë, m'ka thanë "mos m'kaj". Të dytë m'i kanë lanë fjalët: "Me bo vaki diçka, mos na kaj!". Po unë kur meno, jom krenar, e shtrëngo veten, e nali veten, e familjes i thom: "Duhet m'u bo t'fortë edhe mos m'u mërzitë, se këta jonë shku për Kosovë, kanë dhanë jetën, gjakun, për Kosovë". Këta çka jonë shkue krejt, edhe këta ushtarë, edhe këta që s'jonë konë t'veshun ushtarë hiç, gjaku osht i njojtë. T'dhimshëm jonë të tonë. Jetën e kanë dhonë, shpirtin e kanë dhonë për këtë liri qi na sot p'e gjojmë.

Si u pata kthye pi Shqipnie, e kom nxjerrë shkamin, kom majtë t'pame atëherë. Atëherë o konë e caktueme 15 ditë. Mas 15 dite e kom hjekë karrikën. Po kush ka deshtë, ka pasë mundësi, a i ka dhimtë zemra, ka ardhë e ma ka shnoshë kryet, m'ka pa.

E shteti, qeveria, veç me m'pasë ardhë deri n'oborr e me m'thanë: "O Nezir, o burrë, a po mërzitësh për ata dy djem që t'kanë shku për Kosovën? A po ki idare, a po muj mahesh?". Për mue veç qekaq, qekjo fjalë, boll ish konë. Vjet, qekjo shoqatë, Bajram Qerkini, faleminerës pi tina, na kanë çue 3 vetëve në bajë t'Kllokotit. Edhe sivjet, sot ni muej jom shku n'bajë t'Kllokotit me tre shokë, edhe ata qeshtu i kanë do t'vramë si unë, kena nejtë ka dhetë ditë. Se tjetër kurrigjo.

Unë qesaj Qeverisë tonë, qetij shtetit tonë, u kisha bo apel, për qeta që i kem t'pagjetun, me i dhanë zor, me këta ndërkombehtarët që jonë këtu, e që po thojnë se jonë ardhë për drejtësi, me na nimue, Serbisë me i bo trysni, kriminelëve të Serbisë, edhe ata që i kanë bo këto krime me dalë para drejtësië.

Edhe njo po e thom. Krejt djemtë e t'rij çka jonë n'Kosovë, le t'bohen t'dashtun nërmjet veti. Le t'bohen t'dashtun nërmjet veti edhe le t'e dojnë njeni-tjetrin sa t'kanë fuqi e mundësi. Le t'e respektojnë e mos t'ndodhë asni e keqe nërmjet tyne. Zemra jeme kështu thotë.

Brëfimi në vetën e parë:

Boni vaki diçka, mos më kaj!

Hamide Avdyli

Te baba kom kalu mirë. Jemi konë dhetë fëmijë. Pesë motra, pesë vllazni. Në shkollë pak kom shku, s'kam pasë mundësi. Katër vjet osht dashtë me i kry, po pak kom shku. Nanën e kom pasë pa qef, me migrenë. Vllaun e kom pasë dy vjet përpara, unë mas tij, krejt ata fëmijë, ato punë, i kom kry vetë. Nana ma shumë thuja ka nejtë ratë, se veç me nanë e babë jena kanë. Unë si nanë e dytë e vllaznive e motrave. Veç Allahi që m'ka nimu.

Baba m'ka dekë qe dy vjet. Nanën e kom 90-vjeçare. Baba ka pasë punu pak bujqësi, tokën. Në punë s'o kanë, e na dhetë fëmijë. Jom kujdesë qishtu, ma shumë kom bo punë te baba se te burri. Po atëherë na shkollë s'bojshim, po qito punë t'shpisë, e punë fushe.

Me motra e vllazni shkojmë shumë mirë. Shumë jena t'lidhtë mes veti. Tash i kom katër vllazni. Ai i madhi para meje m'ka dekë. Tash jena pesë motra, katër vllazni. Po, në fshat temin kom 22 vjet që s'jom konë, se djalin e kom me sindrom (sindroma Down). E kanë marrë qaty me e mashtru, se ky pa mu s'don hiç. Ni vit bohet, e kom familjen n'Prishtinë, e nuk shkoj me i pa. Se djali s'më len. E kom evlad, duhet me e pastru, vetë krejt me i ba, me i nimu, krejt vetë.

Me burrin, Nezirin, jemi pasë lidhë me mësitni atëherë, jo si tash që p'i shohin e p'i marrin vetë, vetë po dahren e krejt. Niherë u fejuem. E motra e Nezirit osht e martume për ni vlla temin. Unë për vlla t'saj, për Nezirin. Me mësit të dyjat. Shtatë vjet kom nejtë e fejume. Kurrë s'jena taku. S'kena dalë. S'kom guxu pi babës. Baba o konë shumë i vshtirë, s'kom guxu as me e pa, as hiç. As ajo kunata jeme, as unë. Qashtu këtyneherë. Masanej na të dyjat kena bo darsëm. Edhe që kena marrë nuse për vlla, darsëm t'mirë, edhe për veti. Me burrin mirë kom kalu. Shumë i mirë osht.

N'darsëm kena pasë boll njerëz, po s'o konë si tash, që ka shyhret. Ma pak ka pasë atëherë. Tash po ka ma shumë shyhret. Se p'e ki familjen tande. Pe ki ni vullnet ma t'madh.

Kur jom martu i kom pasë 18 vjet. Kur jom bo 19 vjeçe, më ka lindë vajza e madhe Hafizja, tani pesë djem mas saj, tani apet ni çikë, tani apet dy djem. D.m.th. 11 vjeçe jom konë kur m'kanë feju. Qashtu t'fejojshin atëherë, e najherë bile n'beshik. Mas Hafizes, m'lindi djalë, Fadili, qeky që osht i zhdukun. Halimi i treti, Alia i katërti,

Fatmiri, i vrami, i pesti. Kujtimi i gjashti. Mandej e kena Ardianën edhe Gentrin. Gentrin osht i teti fëmijë. Krejt jonë t'mirë, krejt n'rregull, krejt t'shnoshë, krejt pa problem. Si kemi çu te mjeku kurrë, s'jom shku te mjeku kurrë që me e majtë n'men.

N'qitë shpi kena jetu gjithmonë. Edhe në kohë të luftës, unë gjithë n'shpi. Kanë ikë djemtë, ka ikë burri, unë me qatë vajzën e madhe, Hafizën, me dhandër, me fëmijë, qitu. Jom dalë pak, për mos me hi ata edhe mos me ndodhë ajo çka u nijke. Jom dalë qaty ma nalt pak me ni sokak edhe jom kthy qitu. Kom punu, kom gatu, refugjatë kom pritë shumë. T'rrethit t'Mitrovicës që vishin. Vallahi, përmi nizet i kom pasë. Me qito duer ju kom gatu. Furrat jonë konë t'allta. Krejt i kom gatu, i kom pritë, me qato mërzi t'djelve. Kom shumë durim, as keq nuk m'sheh, qajo m'man, tjetër kurrqjo. E kom mërzinë e djelve, se boll krenare që kom pasë qasi djelsh me dhonë për Kosovë, për gjak tonin, po apet, ky djali i vogël, Gentrin, ma mun ato. Ky ma mun. Me kto e kom problemin.

Burrin tem e kishin çu n'bajë ata të shoqatës. Unë s'kom mujtë me shku. Burri qe dy vjet shkon, unë s'di çka osht baja. Mërzi kom boll, kom durim, noshta po m'vjen m'u lavdu, kom marifet, e moral, se vshtirë osht për mu.

Kur jonë hi militarët, se jonë konë qitu n'Mitrovicë t'vendosun poshtë xhamisë, edhe jonë zhdërgë e jonë ardhë dy shkije magjupë (serbë romë) me maska. Të tmerroshin. E jonë hi, edhe po i thojnë nuses: "Hajde me ne!". E vesin: "A t'u ka vra burri n'UÇK?". Se pak a shumë u njëfshim e e dijshim qi këta dy jonë marrë. Edhe jonë hi këtu, e kanë marrë nusen për krahi. E kena pasë ni kuzhinë qaty, jonë hi aty e kanë marrë për krahi. I kom nxjerrë 300 marka, edhe jau kom dhanë. Ju kom thanë: "Ecni! Keni vra boll, na keni bo keq boll, merrni qito edhe ecni!". Ata: "Qitni pare, qitni dukat, ju keni deviza!". Thashë: "As s'kom pare, as s'kom dukat, m'i keni vra djemtë, merri qito 300 marka edhe ec!". Edhe jonë shku. Unë e kom pshtu nusen. M'u ka dashtë me i marrë çikë e nuse. Zoti ma din noshta. Masanej, me shamija n'kry jemi dalë. Budallaki, pse me qitë shaminë? Luftë!

Dy djem m'u zhdukën n'luftë. Njonit ia gjetëm trupin mas nontë ditësh. Tre djem të mi, Fadili, Fatmiri e Kujtimi, jonë konë tu shku për me u bo bashkë me kolonë, se na kanë pasë qitë. Na përzunë për Shqipni. Po unë s'jom konë me ta. Drejt me thanë, as burri. I kanë kthy prej ujësjellësit, edhe i kanë pru këtu me ni rrugë, që thirret rruga për Zhabar, mi Nanë Terezë qaty. Djalin e madh, Fadilin, e kanë plagu n'dorë. Dikush e ka pa, i ka kallxu burrit tem që Fadilin e kena taku n'rrugë, i plagosun n'dorë. Fatmirin e kanë vra vetë t'katërtin, me burrë t'hallës, me djalë t'hallës, edhe me ni shok. Këta jonë konë n'kolonë. Kur kanë shku te ujësjellsi, i kanë... i kanë shti me ni oborr edhe i kanë vra, i kanë pshtetë për muri edhe i kanë vra të katërtin.

E tash, sot e atë ditë presim, kom qef me e ditë fatin e Fadilit. Me e ditë ku osht. Mërzia osht e njejtë për mu, si m'u gjetë, si mos m'u gjetë, po pak me ditë bile. Tjetrit po ia dimë vorrin ku e ka. Po ia dimë, po shkojmë, p'e vizitojmë. Se mërzia për mu osht e njejtë sa t'jom gjallë. Çka ki me bo? Po luftë o konë. Duhet m'u pajtu. Tonë jonë t'nanave, tonë t'motrave, tonë t'babave, tonë t'vllaznive.

Ata kur jonë dalë te dera e oborrit të tretë, ky djali jem Kujtimi, veç e ka ungjë kryet. Atëherë i ka pasë 16 vjet. Veç kqyrke. Fadili e Fatmiri më kanë thanë: "Çka t'bojna ty nanë? Je me këtë djalë (Gentritin, me sindromë Down), e ty çka t'bojna, se na shkojmë me UÇK-në, me shoqni. Na edhe desim për këtë dhë, për këtë tokë, për liri, s'o kurrigjo! Po ty ça t'bojna? Me këtë djalë, që ki me e bajtë n'shpinë". E djali pa qef. Hera e fundit që e pashë Fadilin, qitu n'shkallë. Kur na kanë qitë pi shpijave, Fadili o ulë n'shkallë me gjithë Fatmirin, edhe qito fjalë m'i ka thanë, ma s'e kom pa.

Na jena da prej tyne. Ata janë shku te daja i vet, të tretë. Na jena dalë t'mërkurën. Kena bujtë qitu ma nalt, te ni mesë me burrë e fëmijë, me Hafizën, me dhandër. Fatmiri, Fadili e Kujtimi kanë bujtë te vllavi jem n'Zhabar. Këta i kanë qitë t'premtën. Këta t'premtën jonë vra... Fatmiri o vra. E premtë o konë ajo ditë. E Kujtimi ka pshtu. I kanë thirrë me emna, të dytë i kanë thirrë. Bile Fatmiri ju kish pasë ra shumë në sy. I kanë thanë: "Hajde edhe ti!". E kanë sha Fatmirin. E kanë kapë për krahi. E qiky Kujtimi o konë me një vlla temin n'kolibë, me hallë e me gjyshe, e ka thanë: "Vallah dajë, djemtë na i vranë!" Ai i ka bo: "Jo, jo, dajës, se ata vetë qesin qashtu përpijetë".

Pesë ditë përpara unë jom da pi tyne. Ma s'i kom pa. Nontë ditë kena nejtë n'Lubovec. Jemi strehu. Masi jena kthy – hajde se o bo mirë n'Mitrovicë – po kthehem. Ata ishin konë nontë ditë t'vramë, prej t'premtës. Jonë ardhë do të UÇK-së me kallxue. Burrin s'e kam pasë këtu, mu s'më kanë kallxu. Burrit tem masanej i kanë kallxu. Ai mas dy jave m'ka kallxu mu.

Kisha në shpi refugjatë, e kisha edhe vllaun, me fëmijë, me gru. Unë dy javë s'kom ditë hiç për asnjonin. Mas dy javë dite, ni mëngjes u çova me ju pregaditë ktyne bukë, gatujsha, ka nizet bukë jau gatujsha refugjatëve, krejtve. Edhe burri ish ungjë e pijke duhan, edhe po më thotë: "Hamide a pushove hiç?". "Po, boll pushova." Thotë: "Dje që ke dhandri, iu ka vra djali". Nji dhandrit ju kish vra djali. Me Fatmirin. Thotë: "E pse s'i the ti Murselit që i ka dekë djali, që ia kanë vra?". Po ma sill ai mue. Thom: "Unë kurrigjo s'dita". I thom: "E Fatmiri që o konë me ta e me Fadilin ni kolonë?". Meniherë une. Thotë: "Fadili ish konë i plagum n'dorë, e ka pa dikush, ka kallxu, ka pshtu qaty. E, Fatmiri osht i vramë".

Qatëhere unë veç jom pshtetë në ballkon, për gilinderi. Edhe jom shku n'atë kuzhinën ku isha tu gatu, tu pregaditë mëngjesin. Për mos me m'ni çika e madhe, jom shku e

jom hi n'atë kuzhinë. Thashë mos t'më nijë bile, t'shfryhna vetë. O ardhë çika, jom çu, i kom la sytë mos me m'pa, se luftë thojsha, e habiten, ku me ditë qysh hijnë e na bojnë. Tha çika: "Oj nanë, çka ki që je mërzitë kështu? Kjo luftë osht, tonë t'çkeptë". Thashë: "Qe tybe, po m'dhem kryt koxha, me djel t'çkeptë".

Ka përbe, ka thanë: "Pashë Zotin, pashë vllazninë, çka ki që je tu kajtë?" Thashë: "Eh moj Hafize! Fadili, po thotë baba jot, i plagum, e Fatmirin e kishin vra". Ajo... krejt flokët e kom pa kah i nxjerr pi kreje për to. Se fort e ka dashtë. Jonë konë fëmijë t'lidhun fort mes veti. Kurrë, kush ni fjalë t'keqe për ta, as ni sen t'keq s'na kanë pru n'shpi. Gjithë ai fëmijë. Unë ma së shumti jom konë e lidhtë me ta, i kom eduku, ju kom folë, për krejt. Nanë mo. Shumë kom bo për ta, edhe sot qashtu boj. Nashta o marre m'u lavdu që ky djali me sindrom... ky edhe laget... unë e marr, sa teshat, sa... e shtroj, e laj... knej, punët e shpisë, edhe vetë krejt. Me mërzi, me punë, me angazhime, me krejt. E sa t'jemi na, shumë mirë osht. Po, kur t'shkojmë na, ku do t'jetë ky?

Fatmiri ka pasë me i bo 19 vjet, n'tetin muj i bojke. Në t'katërtin prill '99 o vra. E Fadili i ka pasë 24 vjet. Ai boll ka pasë qef me dalë. Veç që s'ka pasë kushte. Ata s'muj me e hekë prej zemre. S'kemi pasë kushte me e qitë, se ai ka pasë qef me dalë jashtë. Me shku n'Evropë. Fatmiri o marrë me top, ka lujtë n'shkollë, mirë jonë konë tu shku boll. Po qe, lufta... e paska pasë qishtu.

Fadili e ka t'kryme shkollën e mesme. Mas shkollës ka punu. Kena pasë lopë atëherë, ka rujtë qitu afër. Ka punu edhe privatisht, i nimojke babës së vet kapak. Këta të tjerët ishin t'rij, këta n'shkollë. E Halimi, që osht jashtë, ai e ka kry edhe vitin e katërt t'shkollës së mesme këtu. Po, kanë pasë nisë me ju hi n'shkollë, n'Vaganicë i thojmë atje. Ju hishin me thika e me gërshanë e me... qishtu hijshin, po nuk e dijshin kush ishin ata. Edhe e kena hjekë pi shkollë.

Fatmiri o konë n'shkollë t'mesme edhe ka pasë qef me lujtë futboll. Ni ditë pa i qitë n'kolonë Fatmirin e kanë nxanë dy shkije (serbë) n'shkollë. Jonë konë kah lujnë n'sallë, edhe i kanë thanë: "A e ki gati me kry?". Ai ka qenë Ratko Sllaviqi, i këtuhit. Edhe jonë dalë. Ni ditë pa hi n'kolonë.

Fatmiri atë ditë për herë të funit që e kom pa, më tha: "Nanë, veç i kom 16 vjet se isha shku me e marrë motrën, se anej jonë hi n'qytet po kallin, edhe po vrazjnë. Isha shku me e marrë Hafizën, veç s'kom letërnjoftim". Hafizja pati shku n'shpi, këtu ke tu nejtë si refugjat, po shkoi n'shpi. Shpinë e ka te ushtria aty. N'ballë, si t'dilsh prej tuneli, e ka gati n'Bajr.

Unë kurrigjo s'ju thashë atë ditë djelve. Kurrigjo hiç. Veç i kqyra. Ky Kujtimi veç e kish ungjë kryet edhe veç sa s'kajke, se edhe i ri. U nisën, u danë prej neve edhe shkun te vllau jem të tretë. Qaty jena da, ma s'i kom pa.

Sot e menoj, pse u dajsha pi tyne? Pse? Pse s'ju nejta afër, pse u dajsha pi tyne? Se s'më doket jeta kurrigjo pa ta. Qaq që i kom pasë për veti. E i kom dashtë edhe m'kanë dashtë se turli fëmije ka, turli nane ka. Shumë e lidhtë jom konë me ta. Shumë kom hjekë për ta. Nuk o konë kollaj m'i rritë tetë fëmijë! Po du me thanë, vshtirë n'atë kohë. Po qaq jonë konë t'knaqtë me mu, ditë e natë kom nejtë për ta, shkollën me jau vazhdu. Me shku përpara, mos me metë t'mrapametun. Me ditë me e shkru emnin e vet. P.sh. unë tona punët i kryj, po shkollë pak, shumë pak. Këtyneherë nuk t'lejshin as me shku n'shkollë.

Vllaznit e motrat e tyne e kanë përjetu rondë boll. Se Ardiana, çika e vogël, i ka pasë 13 vjet, po o konë si Allahi që e fal, sikur me i pasë 20 vjet, veç kukatke, u tutke, thojke: "Kuku qe po hinë po m'marrin, kuku!". Edhe e madhja qashtu, e harrojshin dekën. Shumë t'çartë jonë konë ata, shkije magjupë (serbë romë), a çka jonë ata. Kena përjetu boll të zeza pi tyne, boll kena hjekë. Masë metëm qitu, hjeka sa t'dush, mërzi, të tona. Po, çka ki me bo?

Fatmirin e ka gjetë UÇK-ja. T'vramë. E kanë vorrosë. E mas ni jave jonë ardhë, kanë kallxu. E kanë gjetë, qitu ma nalt osht ni vend. N'qatë vend që e kanë vra, qaty ka metë nontë ditë me djalë t'hallës, me burrë t'hallës, me ni shok t'vetin. Fadili nuk dihet kah o shku. O qatje, o ni sptial, o qitu, o vetë i treti. Njëpër hoxhallarë, njëpër... dej njëpër vorrime (zhvarrosje) jena shku me kqyrë mos pi gjajmë teshat a diçka. Po jo, s'kena marrë asni lajm pi tij.

Fadilin për herë t'funit e ka pa ni kojshi qitu. Ia ka çky majicën e mrenshme, edhe ia ka pshtjellë qatë dorë, tha, se i shkojke gjaku. Edhe o hi n'atë farë urën për Mitrovicë, nër atë urën o hi Fadili, ka depërtu pi kolonës. Pak ka kallxu plaki çka kanë folë, se tha: "Mrrini milicia, mrrini ushtria". Edhe me çikën e plakit ishin pa. Fadili i kish thanë atij: "Unë vallahi jom hypë mi do taraba aty n'oborr, edhe veç m'kanë plagu, e ata i vranë, o Zenel". I ka tregu Zenelit dhe çikës së tij se ata i vranë. Tani mo, a e kanë gjetë, dikush thojke kështu, dikush ashtu, kurrfarë informata të sakta nuk kemi. Qe 19 vjet.

Vorri i Fatmirit osht qaty ku e kanë vorrosë UÇK-ja. Jonë aty burri i hallës së vet, djali i hallës së vet, Fatmiri me shok. Në një fshat, i thonë Vaganicë. Fatmiri s'o konë n'UÇK, po ata u deshke me i marrë të dekunit. Se e kanë pa që s'ka kush me i shti në dhë. Luftë. Trupi osht hala ku e kanë vorrosë. Une bile i thojsha burrit: "Bimani qitu se s'po ngihna mall! Bima qitu!". Kena pasë atëherë këtu veç bahçe, 12 ari trull. E thojsha: "Bima qitu me e vorrosë". Thojke: "Jo, se me shokë duhet me u vorrosë". Edhe jom pajtu që qatje o vorrosë.

Herën e parë me ia vizitu vorrin kom shku me çikën e madhe, edhe me një dhandër, edhe me Kujtimin, kur i ka ra Bajrami i parë. Kom kajtë e s'kom kajtë deri dikun. Haku

i çikës edhe haku i Kujtimit. Kujtimi na u ka smu. Brit, kaj, brit, kaj, ia ka gjetë teshat. Krejt senet nëpër xhepa t'jaknes: sapuna t'rrojës, kollinosa, çorapët, këpucët përmi vorr, jaknen e lëkurës mi vorr. Ky tani ka kajtë, ka britë, pa vetëdije e kemi pru te shpija. Mule nëpër mjekë. Kujtimi me korrkon s'e bon llaf këtë punë, as me kon s'flet. Qashtu veç rrin. Kujtimi osht i gjashti fëmijë. E sot e atë ditë o metë qashtu, as nuk punon. Para lufte ka punu. Para lufte ta ka majtë krejt këtë shpi Kujtimi, se nusja moti o dalë. Krejt ma ka majtë shpinë, unë e kom kqyrë, kom përgaditë bukë, fëmijët me ia la e... Tash jo, tash veç rrin. As nuk osht n'punë, as nuk osht i martum; 34 vjeç.

Për me e gjetë Fadilin, ma shumë o marrë burri. Ka dhanë deklarata, për me e gjetë. Djali, Kujtimi, o dalë, s'ka lanë kund vorre pa kqyrë, mos p'i gjinet naj shejë e tij. Kah s'o shku me shoqni. S'ka mujtë kurrqjo me marrë informatë. E pa u kry lufta, na kanë lanë shumë me shpresë, se thojshin n'spital osht, jo e kanë marrë prej spitalit, u shëru, e kanë n'dorë, tu u shëru e pa qef e kanë marrë, osht n'burg, osht vetë i treti, e hoxhallarët kanë me e lëshu e... Kurrqjo hiç, qe 19 vjet kurrqjo hiç, fati i tij kurrqjo hiç. Po presim, po kurrqjo.

Unë krejt familjen e kom prej veti, shumë ma largojnë mërzinë, mundohen me atë t'veten. I kom qita dy nipa, i lutna Zotit. Fadili s'po gjinet, po e presim fatin e tij. Fatmiri e di që osht i vramë. Ama, i lutna Zotit, që i kom qita dy nipa, i kom t'mirë, i du edhe m'dojnë, edhe ma largojnë pak mërzinë. E vijnë na përqafojnë, e na dojnë, e ulet njani knej, njani anej, e mu m'doket sikur m'i pasë edhe ata dy n'shpi. Se qaq jemi t'lidhun. Po vallahi boll edhe burrin e kom t'mirë.

Nipi i madh e ka emnin e Fatmirit e, ka lindë edhe tjetri mas ktij. Po, e kom pritë fatin e Fadilit, që osht hala dikun. E, tjetri e ka emnin Fijon. E këtë nipin, Fatmirin, m'doket shumë n'shpi e shti. S'e di a m'don ai sa e du unë. Çka t'blej, çka t'punoj, ai as nuk han prej nanës së vet, as nuk pin prej nanës së vet. Unë jom e vetmja gru n'shpi, tonë ditën, tonë natën. E kur m'vjen najkush i jemi, se jom vetëm, kur e shoh shpinë plot burra, m'doket atëherë që pak mërzia m'largohet. Thom: "More Zot, qe nipat, qe burrin, qe edhe djem boll apet". Ato e paska shkru Zoti, dekën e paskan pasë, luftë o kanë. Duhet me u pajtu, se tona nana të dëshmorëve jonë. Ka keq e ma keq. A p'e shihni ajo në Suharekë? Kur del ajo në televizor, unë baraz me to e me djem kaj për to. Veç vetë o metë. Shyhreti, që o metë pa korrkon. Tash, me drejtësi, ma rondë osht për to se për mu.

Fadili o konë djalë i urtë, shumë, pa asni fjalë as n'shpi as jashtë. Këto m'kujtohen, veç t'mirat. Ka dashtë me dalë n'Gjermani, ku o konë tjetri djalë, Halimi, o konë 7 vjet, prej 16 vjeç, pati dalë me na nimue, se atëherë s'kena pasë. Burrin e qitën prej Trepçe. Këta fëmijë u deshke me u shkollu, me u rritë. E me shku përpara, o dalë Halimi me na nimu. Ai ka pasë qef me shku te Halimi, m'u punësu, m'u martu, 24 vjeç. E qato ia meno, senet që nuk kena mujtë me jau dhanë.

Fatmiri kish qef me u bo futbollë kur t'rritet. Veç m'i ka marrë çika, se i kom pasë unë fotot ku o dalë ai me lojtarët. Që ka pasë m'ri, n'atë kohë para lufte, ma i miri lojtar. Po çika m'i ka marrë, se unë i majsha përditë n'dorë. Edhe m'i ka marrë n'Belgjikë. Parës m'u kujtu, sa nisa me shku me i kqyrë, m'u kujtu që ajo m'i ka hjekë. Se unë dy herë kom nejtë n'spital prej mërzije. Niherë kom nejtë n'Mitrovicë pesë javë, edhe n'Prishtinë qashtu. M'rajke t'ligët, s'mujsha me u çu, m'u bojke stres, i pajsha n'andërr shpesh që po vijnë të dytë, folsha me ta, m'u kujtojshin kah shkojsha.

Në andërr Fadili gjithë m'thotë: "Nanë hajde, hajde me mu, se nuk kom kohë! Hajde me mu edhe ti!". E shoh edhe Fatmirin, po ma rrallë. Veç më thonë: "Hajde me ne!". Edhe jau kujtoj ato teshat, qysh i kom majtë, jau kujtoj fjalët, e krejt jau kujtoj, prej n'çorap jau kujtoj qysh i kom majtë.

Atë ditë te shkallët i kanë pasë farmerkat veshë të dytë, jakne të lëkurës të dytë, këmisha, me këpucë, me çorapë t'bardha, sikur me shku n'Bajram. Edhe hala ato çorapë unë i maj të tyne. Do tешa m'i kanë pasë marrë çikat. "Jepja dikujt!", m'thonë. Teshat ia kom dhanë ni fukaraje n'Rahovë, ni kusherini t'dhandrit ia kom dhanë, krejt t'hekurosta. Ajo ditë o konë ma e shtirë se dita kur e kom mësu që jonë vra.

Teshat e të dyve i kom dhonë. Se edhe hoxha i kish pasë thanë burrit tem mos me i majtë se osht gjynah. Djali, ky që osht n'shpi, s'i veshke. S'dojke me i veshë. Ai tjetri osht jashtë. Ky tjetri që osht këtu, as ky s'dojke me i veshë. Edhe po thotë burri: "M'ka thonë hoxha: 'jepja dikujt se osht sevap'". I kom dhonë krejt. Djemtë nuk kanë dashtë me i veshë se fort jonë konë t'lidhtë mes veti. Fort jonë mërzitë këta.

Fadili pati shku n'UÇK, po s'e kanë marrë. O shku n'qat fshatin Bajgorë, n'Shalë t'Bajgorës. O shku mas UÇK-së, e kena përcjellë, e u pata mërzitë. UÇK-ja, që o konë n'front atje, nuk e kanë marrë, se kanë thanë, nuk kemi ni herë tешa, shko n'shpi, s'di çka, t'thërrasim, po s'e thirrën. E ma mirë o konë me i marrë pushkët, edhe me hi, bile m'u vra. Fatmiri o konë i ri, ato s'ta kishin marrë hiç e hiç. Fatmiri as letërnjoftim s'ka pasë n'atë kohë, s'i ka taku. E me trup, thojshë ti me trup, sa i zoti o konë.

Kanë pasë shokë shumë. Kanë lujtë me top, jonë kënaqë me shoqni, jonë dalë, e i kanë pasë hallat afër. Me fëmijët e tyne kanë kalu sikur me vllazni. Sot e atë ditë jonë t'lidhtë mes veti. Kanë dalë n'qytet bashkë. Tash, kur e ka Fatmiri përvjetorin, shkojna, mas dy dite. Me e ni qysh e lexojnë ata përmes interneti, për Fatmirin, që kanë lujtë bashkë, çka shkrujnë. Unë nuk di ku me e kqyrë. Shokët e tij vijnë edhe me na vizitu. I ka dy shokë bineq, ata kanë qef bile edhe shpesh më vizitojnë. I ka pasë shokë, i ka dashtë shumë edhe e kanë dashtë. Po qe ni kohë nuk po vijnë... se po thojnë: "Na kur p'i shohim nanën e babën që po mërziten..." Edhe jonë largu. Mu më vjen shumë mirë kur ia shoh shoqin që vijnë. Që kom pasë qasi djali, për m'i pritë dikush t'mirat prej

tij. Si prindë na me e ndi që o konë i mirë. Shokët, çka i njoh unë qitu, krejt i kanë pshtu. Qe ni shok qitu afër e ka, n'krye t'sokakit e ka shpinë. Ai për çdo Bajram m'vjen. Po mirë, o rritë te dajtë, nana e vet o konë nda prej burri, po qaq i mirë o bo, e qaq shok i mirë i tij, e du, e du edhe e neroj, edhe m'neron si nanë. E ai vjen gjithë Bajramave, pos krejt këtyne tjerëve. E m'përqafton, e m'fol, si nanë m'din. Na s'kena kerr, unë dal qishtu, me i marrë paret e pensioneve të tyne, për të dytë 203 euro, mbasi fati i Fadilit nuk dihet hala. E thotë ai, veç se na sheh ka kalojmë, thotë: "Hamide ku po shkoni?". I thom: "Po shkoj poshtë". E din ai, s'muj me ia spjegu që po shkoj me i marrë paret e djelve. Thotë: "Ani, që p'e dhezi kerrin e po t'çoj, vallahi si nanën teme". E, Bajramin që vjen, unë pa e ble ni këmishë, ja sa t'kom mundësi, ni parë çorapa, me ia dhanë atij, për borxh t'Fatmirit. Unë kurrë nuk e lshoj për Bajram ato pa naj sen.

Ky shoku i Fatmirit osht i martum, i ka dy vajza. Mirë boll, ama kur i shoh fëmijët e tij, thom: "Eh, t'kish lanë Fatmiri, ja Fadili, djalë, çikë, nashta ju kishin ngja". Nipa po, kom, po çka me bo, qishtu koka konë e shkrome. Unë e kom bo pajtimin, veç me u mundu për qita që jonë gjallë. Se nana osht e njejtë, si për çikë, si për djalë. Po qita jonë konë ma t'mirët.

Më kujtohet niherë, Fadili o kanë tu e rujtë lopën, se qitu kur jemi ardhë o kanë veç... rasadnik i thojshim atëherë, veç pemë ka pasë. Vothtë e dukatit i ka gjetë t'pshjelltë n'gazetë, voth të ramë të dukatit. Atëherë u bojshin ata vothë të shkrimë, po koxha dukat. O ardhë te shpia, ka thanë: "Unë i kom gjetë vothtë e dukatit kah e ruj lopën, nër hije jom ungjë me hangër bukë, me pushu, i kom gjetë vothtë e dukatit". "Çka bone evlad? Qysh i gjete?" "Veç i pshtolla, se ka pasë edhe tjerë fëmijë, as s'ju kallxova, veç i pruna te shpia". "Ani – i kom thanë – djali jem, se qashtu duhet. Ata dikush i merr. Ti qata i kishe pru, t'kishin metë marak". "Po – i thom – mo ni qibrit n'e gjtsh, mos e bjer. N'paça me çka, e dhezi, në mos paça, babën e ki n'punë, e blen. Se qekjo t'hin n'gjak. Pak nihere, pak nihere, edhe atëherë i qet t'mirat me ni anë, i merr t'kqijat. Kur t'i marrsh t'kqijat, e t'hish nër urë, besa koxha zor osht me dalë". Se nuk osht me t'folun, po osht me t'lindun. Me t'folun duhet me ia nimu, po veç qysh te falë Zoti insanin.

Të drejtën me thanë, i kom rritë unë n'kallabllak, pesëdhetë robë qitu jena konë. Shtatë kunata i kom pasë, motra t'burrit, e dy halla t'burrit. Jo që me thanë, se p.sh. tash n'telefon të vesin niherë, a je n'shpi, a ki kohë, sa ki kohë, a ki me shku kund, unë po vi. Atëherë tri javë a ni muj qitu me... nontë fëmijë, njona i ka pasë. Unë me qito dy duer t'mia, kurrë pa e çelë gojën. Ka 15 a 16 bukë, tri herë në ditë gatujsha. Se atëherë nuk ka pasë as qaq këtu... Mitrovica gjithë o konë e mrapametun. Veç sa mos me thanë skamje! Përpara, valla jo, ni bukë kërkush s'ta blejke. Veç duert e mia. Kurrë ni llaf s'ma dijnë. Fëmijët e tyne sikur nanë m'dijnë. E, drejt me thanë, fëmija e mi kanë

hekë. Çka o metë, unë jau kom qitë përpara. Kom thanë: "Qe qita, djali jem, o metë. Që s'del bukë boll, unë apëtu gatuj". Qeto m'kujtohen.

Unë i shoh fëmijët e djalit. Djali tash punon, o dalë me jau bo jetën, prej kujt me ikë, prej babe prej nane. Çfarë nane e çfarë babe. E p.sh. me ikë prej kunatave, s'më vjen seri, asni kunatë s'e don kunatën. Asni kunatë s'e don kunata! A osht qashtu? Rrallë, rrallë. Veç me konë për s'tepërmi sojnike. Po, po ik pi nane, pi babe. Veç sa me hjekë zahmet.

Neziri osht marrë krejt vetë, tu u mundu me gjetë Fadilin. Dy herë jonë konë do t'huj, t'drejtën me të thanë, ata s'jonë marrë vesh me to. Dy herë me ni police t'huj. T'huj jonë konë, si zezakë. Kanë pytë: "A e keni gjetë?". "Kqyreni nëpër vorrime (zhvarrosje), dikun mos po dyshoni n'tesha, në t'mathme", qito. E këta tonët sen, kurrë.

Kur o konë viti i ri, se bash ky djali me sindrom tash me 5 maj, 24 vjet m'i bon. Edhe i kish pa krejt me çokollata, me sene. Tha: "Nanë, a po shkojna n'shitore me ble diçka? Hajde edhe ti!" Thashë: "Edhe unë po vi". Tha: "Pse mu s'më kanë pru çokollata dhuratë? I kom pa krejtve kah jau çojnë." Se din ky, veç nervoz, veç me hapa [pëshpërit]. Po ky, çka ka nevojë, duhet feningun e fundit, e pate s'e pate me harxhu, se ky s'të vet. Na i marrim 75 euro për to. Po çka don ky? Ky veç soka (langje frutash) pin tonë ditën. S'të vet a ka, a s'ka. Çka lyp, duhet me ia ble. E me ia bo kushtet. Se kur t'çohet n'mëngjes ni hapë e gjysë ia jap për qetësim. Edhe pak me flejtë, me pushu, mos me dalë jashtë tonë ditën. Se, burri s'un del, osht i rrehun n'burg t'Mitrovicës, n'luftë. Ai veç dita-ditës.

Për Fadilin, kisha pasë qef me ia ditë fatin, ku i kanë metë eshnat... mërzinë e kena me përgjysëm, se s'po gjindet. Edhe kur të gjindet, kemi me pasë mërzi apëtu. Pra apëtu ma mirë me e ditë fatin e tij, se jonë tjerët që po gjinden. E, me e gjetë, sa jom gjallë unë, edhe baba i vet. Këto kisha pasë qef. I boj apëtu, kush e ka n'dorë, për fatin e Fadilit, n'Prishtinë. Prishtina e ka, se Mitrovica s'ka kurrëgj. Kot flet nëpër Mitrovicë. S'ka diçka. Çka t'folet këtu, Prishtina e ndreq. Kush e ka renin për me e marrë këtë intervistë le ta merr, jo, jo, e paska shkru Zoti qashtu.

Na p'e dimë që luftë o kanë, qe 19 vjet pak shpresa. I jap vullnet vetit, i mbështetna Allahit me m'nimu, e lutna për qito, e për të tonë. Po, s'ki çka me bo! Qishtu u shkru! Me pasë vullnet.

“Njoni prej tyne e pa që djali ma kapi krahun edhe erdh vrap, e ia ngjiti Mentorit për krahun tjetër. Ky u zbeh, asnji pikë gjaku nuk i mbeti n'fytë. Nji tjetër ma vuni automatin në bark. Unë isha i mbrami në rresht për Shqipëri, Mentori i mbrami për rrugën tjetër, që u vërtetu se kish qenë rruga e pakthimit.”

Maliq Kryeziu

Familja e Maliq Kryeziut detyrohet të lëshojë shtëpinë kur forcat ushtarake serbe vijnë dhe sulmojnë fshatin me mbi tridhjetë tanke. Sfiliten duke ikur sa te miqtë, sa bashkë me ta, për t'u tubuar në fshatin Kralan me së paku dhjetë mijë të zhvendosur nga zonat e Kijevës, Klinës e Drenicës. Aty i ndajnë disa nga meshkujt e rritur dhe i përgjakin me tortura.

Dy ditë mbeten të uritur jashtë edhe gjatë të ftohtit të natës. Ndonëse serbët ua marrin paratë dhe stolitë e arta si shpagim për t'i lëshuar drejt Shqipërisë, nuk përmbushin gjithë premtimin. Përzgjedhin rreth tetëdhjetë meshkuj, ndër të cilët Mentorin, djalin 18-vjeçar të Maliqit, që nuk i lëshojnë drejt Shqipërisë, por i çojnë drejt asaj që sot njihet si Masakra e Kralanit.

Familja Kryeziu kthehet pas lufte nga Shqipëria për ta gjetur jo veç shtëpinë të djegur nga serbët. Në gjurmim të të birit, në Kralan gjejnë të djegura edhe mbetje trupore njerëzish.

Mrëfimi në vetën e parë:

Gjetëm copa eshtnash të mëdha sa gishti

Maliq Kryeziu

Qnhem Maliq Kryeziu, i prindëve Lah dhe Tahire Kryeziu. Kam lindë më 25 nëntor 1954 në fshatin Bubavec. Kam jetuar në një familje të gjerë, sepse babai kishte edhe katër vëllezër. Isha fëmija i parë në familjen e gjerë dhe i vetmi djalë i prindëve të mi. Në bashkësinë e gjerë familjare jetuam deri në vitin 1976, mandej u pjesëtua me mixhallarët. Nëna më la në moshën 7-vjeçare. Babai u rimartua. Me nënën kam veç një motër. Gjithmonë e kam vuajtur mungesën e nënës. Më ka rritë gruaja e mixhës, Halimja, që gjithmonë e kam quajtur loke.

Në vitin 1975 u martova, në atë kohë përmes mësitëve, e pas martesës me lindën pesë vajza, njëra nga të cilat më ka vdekur, si dhe tre djem, prej të cilëve njërin, Mentorin, ma kanë marrë. Tash i kam dy djem e katër vajza. Mbas vitit 1976 jemi vendosë këtu. Në vitin 1975 e kreu shkollën e mesme në Kijevë, mandej shkova në Fakultetin e Shkencave Matematiko-Natyrore, vijova drejtimin e gjeografisë dhe më 1984 fillova punën. Para se të filloja, këtu ka qenë një njësi punuese e pëmtarisë. Punova aty dy vjet dhe pastaj kalova në shkollë si arsimtar i gjeografisë, meqë me titull jam profesor gjeografie dhe punën gjithnjë e fokusoj në dhënien e dijes tek nxënësit.

Në vitin 1981 u patën organizuar në Prishtinë demonstratat e studentëve në të cilat u kërkua që Kosova të njihej si republikë. Neve si studentë na patën keqtrajtuar së tepërmi forcat serbe. Policia pati përdorë ujë të nxehtë kundër nesh, pastaj shkopa gome, por edhe plumba gome; patëm përjetuar momente tepër të rënda.

Edhe gjatë kohës sa punoja në Kijevë si arsimtar gjeografie shpeshherë më patën keqtrajtuar policët serbë, meqë stacioni i policisë ishte vetëm 50 metra larg shkollës fillore. Aty dikur kanë banu edhe serbët. Disa punonin në shkollën tonë, e më vonë u veshën me uniformë dhe u bënë policë. Shpesh na dilnin dhe na kontrollonin rrugës për në shkollë na e kërkonin planin ditor që e punonim për t'i mësuar nxënësit. Mua më ka ndodhë personalisht që më kanë ndalë policët në rrugë, ndër ta edhe njëri prej Kijeve, Sllagjan Ristiç. Edhe policët e tjerë na kanë ndalë, ma kanë kërkuar planin ditor. Polici i Kijevës e dinte se isha arsimtar i gjeografisë e ndoshta i interesonte edhe ç'po përgatisja si njësi mësimore.

Ne si shqiptarë dhe si shkollë kemi përjetuar momente tepër të rënda. Njëherë, ishim në mbledhjen e këshillit të arsimtarëve, na erdhën policët serbë e na nxorën prej mbledhjes. E morën arsimtarin Sheremet Morina, tashmë i ndjerë. Kur u kthye Sheremeti ishte krejt i mavijosur prej rrahjeve të tyre. Ishte moment tepër i rëndë për mua, sepse mendoja se edhe mua dhe të gjithë kolegët na priste i njëjti fat, ndonëse nuk kishim bërë asnjë faj. Askush nuk e di pse e morën Sheremetin, pse e rrahën ashtu.

Edhe më vonë, data ishte 20 maj, ne ishim në një protestë në Kijevë së bashku me gjimnazistët. Viti do të ketë qenë 1981, '82 ose '83. Një numër i arsimtarëve ishin ndjekë penalisht dhe burgosur. Ne i kishim pasë profesorë ata. Në mesin e të burgosurve ishte një mjek. Në atë protestë, policia serbe bëri shumë foto të protestuesve dhe pastaj i thirrte njerëzit një nga një. Njëherë na patën ardhë te shtëpia, pikërisht ai Sllagjani që punonte në arsim me ne, bashkë me një koleg, të veshur me pancira (jeleka antiplumb), mjete mbrojtëse e automata në dorë. Ne atëherë i kishim shumë frikë ata. Shoqja u ka dalë te dera, unë kam qenë në katin e dytë. E kanë kërku Arbenin, djalin e madh. Arbeni as nuk ishte student në atë kohë, por sipas tyre kishte ba një problem në Prishtinë. Fatmirësisht që Arbenin nuk e gjetën në shpi. Unë nuk guxoja me dalë përpara tyre sepse mendoja se do ta shfrytëzonin rastin për të më marrë mua.

Në vitin 1989, presidenti Rugova e pati krijuar një sistem paralel arsimor. Pra, nuk e njihnim më planprogramin e Serbisë, sepse filluam të punonim me planprogramet tona shqipe. Në klasën e tetë atëherë mësohej gjeografia e Jugosllavisë. Që në momentin e thirrjes së Presidentit që të bojkotonim sistemin e Serbisë, filluam të punonim me planet të Republikës së Kosovës, aq sa kishim mundësi t'i krijonim vetë. Kam pas kërkuar nga sekretari i shkollës së Kijevës – në Kijevë kanë humbur disa dokumente, por nuk janë djegur – vetëm që ta gjejë një orë të shënuar timen të vitit 1989 ku kam shkruar jo më "gjeografia e Jugosllavisë" por "e Republikës së Kosovës". Dëshmi për këtë kam arsimtarin Hasan Toplana, atëherë student i shkollës së lartë në Gjakovë që pati mbajtë praktikën te unë për nja dy javë. E pata udhëzuar: "Tani e tutje gjej e shfrytëzo literaturë vetëm për Republikën e Kosovës, e jo më tej!". Sepse mësohej për një shtet që ne nuk e donim më dhe tashma sinonim Republikën e Kosovës. Disa herë e kam porositë sekretarin e shkollës që të ma gjejë një orë të tillë të shënuar, ta fotografoj e ta kem si dëshmi se kam punuar në atë drejtim.

Pastaj në vitin 1990 filluan protestat. Më kujtohet, më 30 janar 1990, isha edhe vetë prezent në Malishevë kur m'u vra djali i kushëririt Ali Din Kryeziu, sot i shpallur dëshmor, pastaj u plagosën Qerim Haxhi Kryeziu dhe Murat Rexhep Kryeziu. Si sot më duket që e shoh atë ngjarje: një autobлиндë u nis për Rahovec, ndërsa një gazigë serbe në drejtim të Bajës. Unë kam qenë andej nga stacioni i autobusave. Ata kanë

gjuajtur dhe Aliu ka qenë andej kah e kanë rrokë fishekët e autobлиндës. Brenda pak kohësh, ai në Malishevë ka ndërru jetë. Qerimi edhe sot jeton, kurse baci Murat është i vrarë prej forcave serbe më vonë.

Unë pata shpëtuar pa marrë ndonjë plumb, megjithëse aty, siç flisnin njerëzit, kishte pasur edhe plumba vrasës e jo veç plumba gome. Unë kam pasë fat dhe kam shpëtuar. Pastaj vazhdimisht ishim të kyçur në Lidhjen Demokratike e Kosovës dhe bënim përpjekje me e dhanë kontributin tonë për çështjen kombëtare.

Me folë të drejtën, luftën nuk e prisja, sepse kemi punuar në një shkollë me serbët. Deri në vitin 1989, bile edhe gjuhën angleze e mbanim bashkë, i kombinonim paralelet. Në vitin '89 u bë ndarja. Shkolla kishte dy hyrje, në njëren hynim ne shqiptarët, në tjetrën hynin serbët. Ishte atëherë një arsimtar serb, Radosh Spasiq, që i udhëhiqte serbët, ndërsa drejtori jonë ishte Shaban Thaçi.

Duhet falënderuar një drejtor të asaj kohe, Gani Zogaj, nga fshati Llozicë. Isha kujdestar me një kusheri timin, Manush Kryeziun, tash i ndjerë. Na thirrën nxënësit të shkonim me vrap, sepse një punëtor teknik serb, Istreta Gjukiq, donte me e vra një nxënës. Ai e kishte nxjerrë alltinë edhe e ndiqte nxënësin nëpër klasë. Unë edhe Manushi vrapuam – fatkeqësisht që s'kemi pasë si me e fotografu për të dëshmu çfarë njeriu ka qenë – e kapëm dhe e ndalëm. Ai Istreta vazhdimisht kur lëshoheshin nxënësit, shkonte te drejtori Ganiu, sepse atëherë ishim ende bashkë, ankohej se nxënësit shqiptarë kanë shkruar "Kosova Republikë" në dërrasën e zezë. Një ditë, drejtori i thotë: "Ec more, mos t'shoh, ti je tu i shkrujtë vetë e po thu se nxanësit shqiptarë po i shkrujnë. Vetë je tu i ba këto marrina." Pra ka plot momente jo të kënaqshme për ne si shqiptarë. Unë atëherë mendoja që ndoshta vetë Zoti mund ta shohë se është ba boll dhe ne shqipëtarëve të na e jepte një rrugë pak më të mirë, por ja që prapë sot jemi me këto probleme.

Që në vitin 1981 njerëz të organizuar shkruanin me ngjyrë nëpër mure, qoftë të xhamisë, qoftë nëpër vende të tjera, "Kosova Republikë". Që atëherë në fshatin tonë ka pasur të burgosur politikë, fjala vjen Bilall Kryeziu, Mehmet Kryeziu, Isen Kryeziu... Pastaj Shefqet Kryeziu, Fetah Kryeziu e të tjerë janë marrë në pyetje shumë herë për këto raste. Oganizoheshin në atë kohë edhe mbledhje t'ndryshme; kërkohet të zbuloheshin ato vrasje. I organizonte atëherë Lidhja Komuniste. Shumë njerëz janë lënduar edhe shpirtnisht dhe janë burgosur, rrahur e keqtrajtuar. Kuptohet se serbët nuk zgjidhnin rrugë të mirë, por synonin që me keqtrajtim sa më të madh ta fusnin frikën në palcën e njerëzve.

Në fshat, në vitin '97 flitej se ishte formuar Ushtria Çlirimtare e Kosovës, por atë vit unë kam qenë në Gjermani. Mes dy ofensivave në vitin 1998 jam kthyer në shtëpi.

Pata ardhë në Shkup, pastaj me një shofer kam vazhdu këndeje. Atëherë ishte një post-bllok në Komoran, por shpëtuem, erdhëm, këtu ishte edhe një post-bllok për në Lozicë, te pishat, po nuk i ramë andej, hymë në një rrugë gjithnjë me frikën se ç'mund të na ndodhë. E kisha lajmëru familjen që do të nisesha, dhe pikërisht Mentorin kishte dalë me traktor me më marrë. Ishte natë dhe rrezik shumë në atë kohë. U nisëm prej Lozicës jo rrugës, por nëpër fshatra rreth e rrotull, Vërmicë e Drenoc, e me u kthy për me ardhë në fshat. Na rrinte mbrapa një veturë, herë i ndalte herë i ndizte dritat, herë ne nuk guxonim me i ndezë, po vazhdonim nëpër terr. Si sot m'kujtohet gjendja e Mentorit, ai ishte 18-vjeçar atëherë, në vitin e katërt të shkollës së mesme. Fatmirësisht mbërritëm gjallë këtu. Erdhëm në shtëpi.

Unë e kam pasë ba gjininë ushtarake minahedhës gjatë shërbimit ushtarak jugosllav në vitin 1981-82. Kur kam ardhë, Avdyli Kryeziu ka qenë këtu si komandant. Ishin formu shtabet e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. I kam thanë: "Nëse keni nevojë për këtë gjini, jam këtu". Ndërmjet dy ofensivave ishte një pauzë; OSBE-ja apo nuk di kush e ndërmjetësoi. Atëhere shtabi i UÇK-së ishte i formuar edhe në fshat, kurse në Kijevë ishin serbët. Më tregonte Mentorin se ka qenë një Nuhi Kryeziu, profesor i inxhenerisë më duket, që i kishte marrë disa të rij fillestarë për ushtrime, e në mesin e tyre edhe Mentorin. Por, ai nuk ka qenë ushtarak ma përpara dhe shpesh nuk ka ditë me e rujtë si duhet veten, po ka ndihmuar me mundësitë e veta. Më kujtohet kur thonin se e ka takuar në hyrje të malit një person që ka bashkëpunuar me forcat serbe dhe e ka paraqitur në shtab. Ai më nuk ka guxu me shku andej.

Gjatë ofensivës së parë, familja ka qenë këtu, në vitin 1998. Mandej pati njëfarë tërheqje e më 24 mars 1999 sulmoi NATO-ja. Ne i kemi pa avionët mirëfilli, nga fushat që atëherë punoheshin nga shteti. Gjuajtja e parë mbi forcat serbe më 24 mars ishte në zonën tonë.

Ne ndejtëm në shtëpi edhe katër ditë më pas. Pra, më datë 28 nuk na mbeti rrugë tjetër përveçse ta lëshonim fshatin. Patën ardhë diku mbi tridhetë tanke serbe, prej aty ku është restoranti – dikur ka qenë i Latifit, sot asht i djalit të vllaut të tij – aty ishin renditur në rrugën për Kijevë dhe gjuanin me tanke. Atëherë i kemi marrë familjet dhe jemi nisë për Drenoc. Prej aty vazhduam në Turjakë. Në shkollë të Turjakës pushuam pak. Filluan bombardimet jo veç prej anës së fshatit tonë, por edhe prej Cerallukës, pra prej dy anëve. Atëherë është zbrazë i tërë fshati, më 28 mars 1999. Nja dy ditë më duket ndejtëm në shkollë në Turjakë, por kur filluan bombardimet i morëm familjet. Në Turjakë ishim veç një pjesë e fshatit, jo të gjithë, morëm familjet dhe u nisëm për Llapqevë, ku i kam miqtë. Ata e kanë kullën trekatëshe, sot është monument i ruajtur historik, nën mbrojtje të shtetit. U stabilizua nja dy net aty. E kisha traktorin me vete, ushqime, veshje. Filluan me gjujtë prapë, erdhën ushtria e policia serbe prej Panorcit edhe gjujtën në drejtim të Llapqevës.

Na ishim te familja e miqve t'mi, kur gjujtën granatë dhe i ranë n'qoshe t'shpisë. Kulla e ka murin mbi një metër e gjysë t'gjanë, por aq i fuqishëm ka qenë bombardimi sa edhe qoshen e murit, që është ma e fortë, e shkatërroi. U plagos një person atë ditë aty gjatë këtyre gjujtjeve. Unë i mora djemtë dhe dy nipat, dola n'mal. Ata e gjuanin fshatin, e na ishim nja dy km larg, por edhe aty ku ishim, na vishin gurë e copa, e toka u dridhke. Ndërkohë, forcat serbe hynë në Llapqevë dhe i zunë familjet tona. U kishin thanë: "Ecni për Shqipëri, mos t'ju shohim kënde". Familjet janë nisë për Shqipëri. Sa kam qenë në Llapqevë, një prej udhëheqësve serbë një banori t'Llapqevës ia kish dhanë një copë letre e i kish thanë që nëse i del dikush përpara, ia qet atë letër edhe nuk e nguc kush, e lejnë me shku në Shqipëri.

Kur shoqja me miqtë e mi kanë mbërri poshtë n'Mrasor, te asfalti – qysh tregon ajo po edhe baballaku (vjehtëri) sa ish gjallë – janë taku me ikunit e Klinës, mbasi Klina kanë ikë prej Llapqevës krejt t'organizuem bashkë. Aty disa prej t'ikunve t'Klinës kanë propozu me u kthy në Kralan, i cili dy herë tashma ish djegë prej forcave serbe. Si duket dikush nga ushtarët u ka thanë që munden me u kthy n'Kralan e mos me shkue për Shqipëri, se ushtria i mbron, e janë kthy. Nji vlla i shoqes që ka qenë i veshun ushtar – Fehmi Hasanaj quhet – ka ardhë n'mal e na ka gjetë. Na tregoi që familjet pshtuen, e se janë n'Kralan. Na kishim veç me e kalu Drinin për me dalë për Kralan. I thashë: "A ka mundësi me na ndihmu, se ti e njeht terrenin?".

Jom nisë unë me të, djemtë i lashë n'mal me gjithë nipat. Kur u afruem te hekurudha, nijfarë qeni i vogël na u turr. Thashë me veti, i lajtëm duert qetash, se i ndiejnë zhurmat edhe veç kur t'na krisin neve. Fatmirësisht duellëm anej Drinit, e gjeta familjen edhe nuk janë ba as dy orë a tri kur erdhën djemtë, Mentori, Artoni edhe dy nipat. I kishin marrë ata informatat vetë, e na gjetën.

Nji natë fjetëm n'Kralan nëpër talla, nëpër shtëpi t'djeguna, vendas t'Kralanit nuk e di a ishin krejt dy a tre, se kishin ikë. Erdhën katër tanke n'Mrasor, që me Kralanin vijën ajrore e ka 1000 metra. Tytat i kishin kthy drejt nesh. Kur i pamë ashtu, të gjithë u çuem edhe thashë hajde dalim t'ikim për Shqipëri se s'ka rrugë tjetër. Tash nuk m'kujtohet mirë emri i atij ushtarit me uniformë t'zezë, polic ushtarak atëherë i thojshin, që më tha: "Jo, nuk bon me shku për Shqipëri!". I thashë: "Unë kom depërtu nëpër popullatë o djalë". Tha: "A e din çfarë përgjegjësie je tu marrë? Ishin ma së paku dhetë mijë vetë, se kish njerëz prej Drenice, prej Kline, prej fshatrave tona që ishin ardhë n'Kralan. Thashë: "Dhetë mijë vetë i ke qetu, mos i nguc njerëzit, leji le t'bajnë hall". "Jo s'bon", tha. U kthyem.

Të nesërmen jonë lëshu tenkat teposhtë me ardhë drejt nesh. Kur erdhën, u dolën ushtarët tonë përpara, po a ndalet tenku me automat? Ushtarët tonë nuk patën rrugë tjetër, përveçse me dalë me u shkelë prej tenkave e me u vra krejt ose me u tërhjekë

nëpër popullatë. Njerëzit i kanë pa tu qajtë: "Kuku për ne, çka ju bamë". Ata janë ikë n'male e na lypshim rrugëdalje kah me shku.

Nji grup i shkieve kanë qenë t'vendosun n'Variak me tenka, e me dylbi e shihshin terrenin. Kah ia mësyjshim na me shku, ata para nesh gjujshin me granatë. Kur bike granata përpara, thojshin: "Mos shko ma anej se i lave duert!". D.m.th. mbetëm tuj u sillë rreth shkollës së Kralanit, prej tetëve t'mëngjesit e deri në mbramje. Kur filloi të errësohet pak, Enver Hoti, profesor i mbrojtjes n'Klinë që ish tu i pri kolonës, tha: "Po dorëzohemi, nxirrini do shami të bardha!". Nxorën familjet kush çka pat. Ai tha: "Unë ju prij rrugës, ju ecni mas meje!".

Jemi nisë rrugës për me shku për Shqipëri. Unë isha me familjen, me djem e me vajza, edhe pse djemve u pata thanë: "Iknii!". Mentori nihere pati vendosë, tha: "Ma mirë na e qet me ikë, se me na nxanë këtu, s'na Ishojnë t'gjallë". Mirëpo nuk deshti me u nda vetë. Artoni ish pak ma i ri.

Ecëm bashkë, e kur jemi ardhë te rruga e ngushtë në Kralan, m'ka kapë njoni për krahu, nuk di a ish ushtar a polic, m'ka nda prej kolone. E kisha ni jakne n'trup, sa kisha ardhë qatëherë prej Gjermanisë. Më tha: "Nxirre kuletën!". Çka kisha pare m'i fshiu. Na ishim përgatitë për udhë, edhe shoqja kish diçka pare me vete. E kisha edhe nji radio t'vogël që ndëgjojsa lajme. Ma mori e theu për toke. Dokumentet m'i la, nuk m'i preku, edhe tha: "Iknii!". Kur më ndali aty ai polici, u ndalën edhe grueja e fëmijët, po unë ua bana me dorë le të ecin, të mos ndalen me mu, se unë e llogarita që puna jeme u kry aty.

E zuna familjen prapë, e kur mbërritëm te veni ku u ba krimi, i kishin çelë tri shtigje rend. Në t'parin më caktoi mu me hi. I thashë: "Nuk ka as pesë minuta që më ndali nji prej jush; unë e krevea". M'ka ra grusht ftyrës. Kur i pashë aty teshat e njerëzve tuba-tuba, më tha serbisht: "Dishu!" Shokë e përpjetë jam deshë krejt, i kom lanë qaty teshat. Fatmirësisht që ajo punë u kry me atë t'rame, me atë grusht, nuk zgjati ma tepër.

Kur shkova poshtë, i pashë rreshtat e njerëzve t'përgjakun. Dihatshin, dikush kajke, tmerr. Aty ka qenë tmerr. Edhe hymë n'rresht, ish nji lis përpara, në livadh. Po na thonë shkitë: "Vetëm n'atë lis kqyrni, nuk guxon as majtas as djathtas me e kthy kryet!". Nji dhandri të do kusherijve këtu, nji Rexhep Ahmetit – ka vdekë, ndjestë pastë – i kërsitke trupi tu i mëshu ata, se ish i deshun shokë e përpjetë: "O Zoti ju vraftë, o më mytët, o më mytët", piskatke.

Nji mik që e kom pasë afër aty, djali i ri i Sali Jahë Llapqevës, krejt u përgjak, se i kishin ra edhe ftyrës e hundëve. Sa ishim aty, nji tenk i ra nëpër gardh, me ardhë me

na shkelë, që ishim ba rresht në dysh. I bërtiti dikush prej oficerëve a prej atyne ushtarakëve: "Hej, ku po shkon? Kthehu mbrapa!". U kthy mbrapa e prej tenkut pshtuem, po veç e hajshim trupin tu mendu kur po ia lëshojnë automatit me na korre.

Mas nja dy orëve e kanë thirrë Enverin, se ai ish n'krye t'kolonës. I thanë: "Thueju dhetë vetë i kanë pesë minuta, mos me kqyrë teshat e kujt po i marrin, e shpejt e shpejt me u veshë!". Unë e disha ku i kisha lanë teshat e mia; i vasha e u ktheva aty, mirëpo ishim pa hangër, të lodhun, dojshim me kopë prej të ftohtit, shpirti dojke me na dalë.

Në atë shtegun tjetër e kishin ndalë Mentorin. T'nesërmen n'mëngjes e kom pa, jam afru kadale zhagas, e i kom thanë: "Mentor, hajde ngat meje". Ka ardhë. E ka pasë nji këmishë t'kuqe veshë, e veçantë prej teshave tjera. Si ta disha, i thashë: "Mentor, kqyr kush i ka teshat e tua". I gjetëm teshat, e i veshi Mentori. Ndërkohë po na thotë Enveri: "Po lypin pare shkitë për me na lëshu!". E kanë marrë nji farë shamie i kanë mbledhë kush çka ka pasë marka, kush s'kish pare, ka dhanë diçka prej ari. I tubuem në atë shami koxha do pare t'mira, i dhamë atje.

Prit e prit, kur para mbramjes tha Enveri se na vijnë dy kamiona me na çu n'Shqipëri. Po nuk erdhën dy, erdh veç nji, thanë: "Njiherë t'vjetrit, e ma t'rrijtë vijnë i marrim ma vonë". E mushën kamionin me njerëz edhe i çuen për Shqipëri. Na metëm tu pritë. Dikur n'mbramje na lejuen me i dhezë do zjerme, se kem tu kopë prej t'ftohtit, e u nxemë qysh mujtëm.

T'nesërmen prapë po presim mos po lëviz gja. E po i thonë ata Enverit: "Nuk mujmë me ju liru, se duhet me ardhë komandanti i garnizonit t'Gjakovës, komandant Gorviqi". Mbetëm tu pritë. Rreth orës 9 ka ardhë ai komandant Gorviqi me uniformë tipike ushtarake që e ka pasë ish-Jugosllavia. Tip i shkurtë, me ato gradat n'uniformë, filloi po e shan Amerikën, po e shan Thaçin, e Rugovën, e t'gjithë: "Ata na prunë deri këtu, se s'kemi pasë nevojë me ardhë te lufta".

Ai tu folë, erdh nji grup prej nja 8 a 10 ushtarësh edhe filluen me i nda njerëzit: "Ti, ti, ti, ti!". Si i pashë e dita që nuk osht puna mirë. I thom Mentorit: "Ule kryet, mos i kqyr!". Se, si i kqyrshë të ndajshin. E uli kokën Mentori, unë isha afër tij. I morën diku 77 a 78, e po na thonë: "Hajde ju tjerët me shku për Shqipni!". Kur u çuem n'kamë, Mentori më kapi për krahu. Njoni prej tyne e pa që djali ma kapi krahun edhe erdh vrap, e ia ngjiti Mentorit për krahu tjetër. Ky u zbeh, asnji pikë gjak nuk i mbeti n'fityrë. Nji tjetër ma vuni automatit në bark. Unë isha i mbrami në rresht për Shqipëri, Mentori i mbrami për rrugën tjetër, që u vërtetu se kish qenë rruga e pakthimit. Nuk më hiqet prej mendjes kurrë shikimi i tij. Nuk kisha çka me ba përveçse me shku edhe unë me të, me iu bashkangjiti edhe unë qasaj rruge.

Ky ish momenti i fundit që e kom pa Mentorin. Mo asnjëherë. Përveç fjalë që kemi ndi se janë dikun, se i kanë marrë me punu. Nuk kom mujtë mo kurrë me e pa, asnji gjurmë të tij nuk kom mujtë me e gjetë.

Na tani vazhduem anej për Shqipëri. Unë një javë kam fjetë n'kazermë të ushtrisë së Shqipërisë tu pritë. Vishin njerëz, "A dini bre, mos keni ndigju për rastin e Kralanit"? Dikush thoshte se do i kanë vra, do i kanë lëshu.

Shkurt, aty asht ba një krim i hatashëm, një vrasje makabre. KTV-ja shpesh mbramjeve para lajmeve i qitke masakrat e kryera në Kosovë, po pse Kralanin asnjëherë nuk kom pasë rast me e pa? Përmendin p.sh. Pastaselin, Reçakun, Izbicën, të gjitha me radhë, po nuk e shoh asnjëherë s'paku që me shkrujtë "Masakra e Kralanit". Në Kralan janë vra mbi 80 vetë në mënyrën ma mizore, edhe në atë kohë, Louise Arbour ka qenë në Hagë me sa di. Kur e ka vizitu Kralanin, ka pasë aty disa pajisje që mbajnë lëng për djegien e trupave. Qysh pas kthimit nga Shqipëria e kemi pa se trupat e tyre janë djegë. Gjetëm copa eshtnash të mëdha sa gishtit.

Edhe Artoni disa herë ka qenë i rrezikum. Familja shkoi n'Shqipëri, e m'tregon shoqja që disa herë e kanë pshtetë me e vra shkitë Artonin. E kanë mbulu me flokë do vajza ma të mëdhaja t'miqve t'mi, edhe prej kësaj ka pshtu. Mirëpo gjatë rrugës prapë i kanë kontrollu, edhe i kanë nda mashkujt. Nji herë bile, tregon grueja, e kanë pshtetë për asfalti, po e kanë mbrojtë do gra t'miqve, e n'veçanti tregon për do gra t'Gashëve. Janë do Gashë aty n'Llapqevë, e tha se ato kanë nxjerrë dukat çka kanë pasë e ua kanë gjujtë përpara: "Mosni!". Edhe një vajzë e kom t'martueme n'Likovcë. Ajo, tregon shoqja, e ka kafshu një shka n'dorë kur e ka kapë Artonin.

Unë një javë prita mos po ka diçka lajm për Mentorin. Mbas një jave fillova me lypë familjen nëpër Shqipëri. I kam gjetë dikund pas dhetë ditëve n'Shkodër, n'Pallat të Sportit. Aty mandej kemi nejtë. Nji familje shqiptare na ka ofru një banesë t'veten, kemi nejtë tre muej aty. E kisha renë e madhe, që u dashke me e çu për Gjermani se djali i madh ish prej 91-shit n'Gjermani. E familjen e lashë aty: gruen, Artorin e vajzat.

Ata mandej kishin pasë ardhë n'Kosovë me njëfarë kombibusi. Kur janë kthye, shpia e djegun, e rrafshume, s'kanë ditë as kah me ia majtë. Nji shtëpi përtej nesh, e djemve t'mixhës, kish pasë pshtu. Djali i mixhës u ka thanë: "Hajdeni këtu derisa t'bahet një zgjidhje!". N'atë kohë, sa kanë qenë ata aty, unë jom kthy, e kom pa shpinë e rrafshume. Nuk disha çka kish ndodhë me familjen. Këtu atëherë ka qenë një gropë e hapun edhe u shihke që aty kanë nejtë sërëbët. E kom pasë një kosh për misër, prej atyne përpara qysh jonë konë. Ishin hi aty, kishin fjetë, kanë marrë syngjera çka kanë gjetë. Knej shpinë e kishin pasë ba rrafsh. Kur e pashë ashtu gjendjen u trishtova. Noshta edhe po gaboj, po shpesh nuk i quaj serbët qenie njerëzore, sepse njerëzit që

dorëzohen nuk duhet t'i shkatërrosh në atë mënyrë. Populli jonë ka qenë i paarmatosun. Ushtria e ka pasë një armatim, po nuk ka qenë i fortë që me të mbrojtë prej forcave serbe.

Megjithatë, e gjeta familjen te djali i mixhës. Nisi jeta prapë. Atëherë Caritas-i zviceran me atë të Luksemburgut e ndihmonin fshatin. Unë e kërkova një tendë edhe jetova pikërisht aty poshtë ku janë tash pemët. E kam kaluar një dimër aty me familje në kushte të tmerrshme, jonjerëzore.

Kishim shpresa se mos po bohët ndoj gja. Na vinin informata të ndryshme se disa janë gjallë. Ma së shumti kemi komunikim me njerëz të Klinës, se kishin marrë shumë nga Klina n'atë grupin e të zhdukunve. Një serb i Kijevës, Nikolla Stoshiq, i mashtronte, sipas informatave që kam, me djalin e tij të uniformuar, Zoran Stoshiq. Unë këtë e kam njoftë, e ndoshta o konë edhe Nikolla aty, po ne nuk guxonim të komunikonim me ta. Pastaj, Shaban Elezi prej Gjurgjevikut të Madh, që e kemi taku në Shkodër, tregon se dy djemtë dhe nipin n'Kralan ia kanë marrë dy serbë, vllaznit Zoran edhe Mikjo Juksimoviq, kojshi të tyne. Njoni, atëherë kur i kanë zhdrypë prej kamionave pleqtë, i paska thanë Shabanit: "A don me u kthi te djemtë e nipi n'Kralan?". Shabani i thotë "jo" se i kishte gruen e rejtat me veti. Po të ishte kthi, as ai sot nuk do të ishte ma me siguri. Kanë dashtë me e marrë masi i ka njohtë, po nuk kanë mujtë me i nda, mbasi plani ka qenë që të hypunit n'kamion me i nisë për Shqipëri.

Mua më brengos pse nuk intervenohet nga qeveria jonë e nga ndërkombëtarët për me dalë me fakte. Këtu nuk ka diçka që ka qenë e msheftë, ata njerëz i ka njoftë dikush. Së paku, me ua dhanë një dënim të merituar, megjithëse gjaku i djalit nuk më shpaguhet edhe me m'i dhanë milionat tash. Pastaj, vujtjet që i kemi pasë unë e shoqja nuk mund t'i pagujë askush.

Mentori ka qenë 18-vjeçar, në vitin e katërt të shkollës së mesme. Bile atë vit, për shkak të kushteve të sigurisë, e kanë përfunduar ma herët në shkollë të mesme, në prill. Asht dallu edhe me kulturë, edhe me sjellje, edhe me respekt, edhe me dashuri ndaj prindëve. Një kohë ka qenë ma i madhi n'familje, sa ish djali i madh në Gjermani dhe e ka udhëheqë familjen këtu. Ka qenë nxanës i mirë. Asnjherë t'vetme nuk kom pasë rast me bo dikush me gisht drejt tij e me më thanë: "Mentori më ngacmoi". Ai ka qenë i lidhur ma shumë me vajzën e madhe, që tash osht e martuar në Likovc. Vajza ishte një vit para tij, mirëpo në shkollë kanë qenë me një brez, kanë shku bashkë. Mentorit edhe vajzës teme u kom dhanë edhe mësim n'Kijevë. Ma tepër është shoqëru me Artonin prej familjes, se Artoni i shkonte mbrapa vazhdimisht. Ka qenë djalë për mua shumë i veçantë, shumë i dashtun, i qetë, që nuk ka ditë me e idhnu kurrkund. Ka qenë i gjatë, jo shumë i zhvillim. Jo pse ka qenë i imi, po vështirë ishte me e gjetë një djalë me sjellje çfare ka pasë ai.

Edhe djemtë e mixhës, Afrimi e Tahiri... Të tre këta kanë qenë e mbeten djemtë ma t'mirë n'lagjen tonë. Edhe Afrimi e Tahiri kanë qenë t'veçantë, po ndoshta veçantia dhe lidhja e tyre e ngushtë në këtë botë edhe n'botën tjetër i ka bashku. Dashtë Zoti që gjaku i këtyne njerëzve të shpaguhet. Dashtë Zoti që të këndellet populli shqiptar, t'këndellet edhe Qeveria, e t'i kthehemi t'mirës për vendin tonë. Unë e kam vetëm një brengë, e më vjen shumë keq që as ne nganjherë nuk punojmë drejt për veti.

Mentori e ka pasë përfunduar shkollën e mesme dhe me siguri që dikun janë ato shënime... e shof që tash Malisheva mundet me kry këtë punë, po nuk janë ulë asnjherë, edhe pse e dijnë që Mentori ka qenë nxanës i klasës së katërt. Së paku pse mos me ia lëshu një diplomë atij që e ka kry shkollën e mesme... me e pasë. Ata në prill e kanë përfunduar ligjërisht mësimin. Më 4 prill Mentori asht marrë. Ai vetë nuk ka mbërrë me e marrë diplomën.

Unë pak shpresa kam që Mentori të gjendet i gjallë dhe pak kam shpresa që t'gjindet diçka e vërtetë nga trupi i tij. Po të gjeja diçka prej mbetjeve e të bindem se asht vërtet pjesë e trupit të tij, do të isha ma mirë dhe do ta kisha ma lehtë.

Nuk më kujtohet emri i një personi n'Kralan n'oborrin e të cilit janë vra këta njerëz. Ai thotë që ka qenë në mal aty afër edhe ka pa t'gjitha t'zezate që janë ba natën. I kanë nda grupe-grupe edhe në të gjitha ato vende ka pasë shenja gjaku, ka pasë orë, rroba në një dhomë ku i kanë vra një grup. Me siguri Mentori nuk ka qenë në atë grup, se e kisha ditë.

Shpresën e kemi humbur që kur Louise Arbour ka deklaruar se rasti i Kralanit osht rast i veçantë sepse aty për aty i kanë vra edhe i kanë djegë me njëfarë lëngu që e ndihmon djegien e trupit t'njeriut. Po, sikur të deklaroheshin sinqerisht edhe serbët se Mentori edhe t'gjithë të tjerët aty janë djegë, prapë do t'ishte një lehtësim. Po, lehtësimi ma i madh do të ishte sikur të gjenim diçka që vërtet i takon Mentorit.

Ne kemi bashkëpunuar me familjarë që kanë të pagjetur. Për disa prej Klinës thuhet se ua kanë gjetë eshtrat n'Çabrat të Gjakovës, për çka unë dyshoj shumë. Hysen Krasniqi, një djalë nga Carralluka që i ka shpëtuar masakrës në Kralan, moshatar ndoshta me Mentorin, më pati tregu se si ka qenë ngjarja. E kishin plagosë në gjashtë vende, po ymri e ka shpëtuar. Ka dalë zhag, e kanë gjetë UÇK-ja, e kanë marrë n'mal, e kanë trajtu edhe sot asht gjallë, jeton n'Klinë. Ai pati fillu me më tregu qysh ka qenë ngjarja, mirëpo si duket dikush ia tërhoqi vërjetjen, sepse kish pasë shumë njerëz të sapomartuar, kishin lanë gra të reja, ndoshta një a dy fëmijë, edhe hajt ta zhagitim edhe pak. Unë dyshoj që atij dikush ia ka mbyllë gojën që të mos japë informata, dhe jo nga të huejt, por nga njerëzit tanë për shkaqe që ata ndoshta i quejnë t'arsyeshme, po që për mua nuk do të ishte e arsyeshme edhe sikur ta kisha pasë djalin të martuar.

Ky djalë nuk e ka njoftë Mentorin, po n'aspektin e përgjithshëm pati fillu me dhanë pak informata. Unë kam bisedu me atë djalin edhe kur e ka shplu trupin, e kom pa që vërtet ka qenë i plagosun.

Na jemi orientu atëherë n'Kryqin e Kuq Ndërkombëtar n'Prishtinë, kemi fillu me bisedu për ato çështje. Pastaj janë formu Shoqatat për të Pagjeturit. Na këtu e kemi pasë Shoqatën 'Kujtesa', të udhëhequr nga Hysen Kryeziu. Disa herë kemi pasë takime n'Qeveri të organizuara nga Prenk Gjetaj, pastaj kemi pasë takime që i ka organizu Bajram Qerkini. Aty kanë marrë pjesë edhe përfaqësues të KFOR-it edhe të EULEX-it dhe përfaqësuesja e nivelit evropian, mirëpo ndonji informatë të saktë nuk kemi mujtë me e nxjerrë. Nuk ka qenë ajo esenca e çështjes. Edhe KFOR-i e UNMIK-u për këtë shtresë kanë tregu pak interesim.

Na ma tepër kemi qenë të orientuem me grupin e Dushëve të Klinës, sepse unë kam qenë n'kontakt me Sefer Manajn. Djali i tij ka qenë me një post n'udhëheqje n'Prishtinë. Seferi ka pasë nipa, djem, dhandur e miq t'zhdokun aty dhe kemi bërë përpjekje përmes tyre.

Ma herët thonin se Kolë Soshiqi po thotë: "Janë gjallë këta t'Kralanit, e mos u ngutni, dalkadalë kemi me i gjetë, me i zbulu...". Kjo ka zgjatë një shtatë-tetë vjet. Bile një herë ndigjuem për një nip të Sefer Manajt që ka qenë mjek, Yllin. Takoj Seferin në Klinë. I thom: "Sefer, ndigjuem për Yllin". Ai tha: "U kry puna, nesër vërtetohet, gjallë asht". U gëzova, mendova së paku nëse del dikush gjallë, noshta mundet edhe Mentori. Mirëpo nuk na doli kështu.

Fjalë ka pasë prej shumë njerëzve. Ka pasë rast që njerëzit më kanë ardhë se u kanë dhanë dezinformata të tipit: "Shkoni te Maliqi, se i ka ardhë një letër prej djalit". Lloj-lloj fjalësh, mirëpo diçka reale nuk kemi gjetë. E kemi bërë edhe një përpjekje tjetër. Atifete Bytyqi në Klinë është angazhu për t'pagjeturit edhe pati biseduar me një avokat, më duket të Brukselit. Ne menduem që diçka do të bahet. Na i prunë do formularë që i plotësuem, ishte edhe për punë të kompensimit financiar. Formulari ishte i përgatitur mirë, e menduem që do të bëhej diçka mirë, por as atëherë nuk u ba asgjë.

Kam qenë edhe me një ekip në Rashkë të Serbisë. Flitej se asht një varrezë masive atje. Kemi bisedu me një përfaqësues, më duket ishte i KFOR-it, nuk më kujtohet, por ishin të huej. Na thanë: "Ne do të bajmë përpjekje e do t'i gjejmë". Në fund rezultati mbeti zero.

Mentori asht marrë edhe me pajisje elektrike, televizora. Edhe me traktorin, bile thoshte: "Traktori asht i jemi". Kur shkuem n'Llapqevë na e patën djegë traktorin. Ka qenë i shkapërderdhun kur e kemi marrë, e kemi qitë në prekolicë (rimorkio) të një traktori të tjetërkujt, pjesë-pjesë e kemi pru, e kemi montu.

Këtë fotografi të Mentorit e kemi nga një shok i tij i shkollës. E kemi nda këtë fotografi, diçka tjetër nuk kemi pasë mundësi, sepse gjithçka ka qenë e djegur, vetëm muret kanë pasë mbetë.

Kam qenë edhe te Bekim Blakaj, te Fondi Humanitar Ndërkombëtar, që është i lidhur me Natasha Kandiçin. Ai m'pati propozu me shku për Beograd. Po familja nuk më la. Kishin pasë një takim me gazetarë serbë dhe të botës. E pyeta Bekimin a ka farë mundësie që unë prej këtu disi të përgjigjem. Ai ma mundësoi, u lidhëm në ekran, edhe mujta me komuniku drejtpërdrejt me ta. Aty e vëreja që jo vetëm Natasha Kandiçi, po edhe një bashkëpunëtore e saj për ngjarjen që po e bisedojmë, i kishte të gjitha të dhënat. Kah i ka marrë nuk e di, por të gjitha të dhënat i kishte. Bile për emrat e njerëzve që i kanë kry ato krime i kishin shënimet.

Sa i përket qeverisë, jo pse jemi familjarë të të pagjeturve, po t'mjerët na çfarë qeverie kemi. Për të pagjeturit as qeveritë e përparshme, as kjo sot nuk kanë bo diçka me peshë. Menjherë pas luftës organizatat e hueja na kanë ndihmu, shoqes time ia kanë dhanë një makinë për qepje, mua një mbjellëse t'misrit. Sot jemi 20 vjet pas luftës dhe e shof që të pagjeturit janë pjesa më së shumti e lënë pas dore nga qeveria.

Tash ligji për pagat: a thue gjaku i të pagjeturve nuk paska vlerë? Po hajt dëshmorët, po i invalidëve? Pse së paku t'mos rehabilitohen familjet? Në komunën tonë ndoshta janë mbi 70 të pagjetur, pse të mos organizohet me nanat e fëmijve ose me prindërit e tyre një shëtitje, një ndihmesë, pse t'mos tregohet një interesim? Nëse qeveria jonë nuk mundet me ndiku në Beograd, pse së paku s'u ofron diçka familjarëve të t'pagjeturve? Qeveria e Beogradit është një nga qeveritë ma mizore që njeh historia e njerëzimit, sepse fsheh eshtrat e njerëzve që janë vra, e prandaj nuk besoj që mund të bëjë diçka n'aspektin njerëzor, moral, ekonomik a çfarëdo qoftë.

Pas formimit t'shtetit të Kosovës kam mendu se do të ketë trajtim tjetër për këtë popull, por e shoh se njerëzit po interesohen vetëm për karrigen e vet, çështjet personale, pasurimin dhe asgja tjetër. Kisha me kërkun që qeveria të jetë më syçelë, ta marrë seriozisht punën e t'pagjeturve dhe kjo t'kryhet njëherë e përgjithmonë. Të mos mbetet barrë, të mos mbetet brengë. Sot sa do t'ishte mirë që së paku ta kisha vorrin e Mentorit dikun. Vetëm nëse shkoj ndonjëherë n'Kralan me i rikujtu gjanat, përndryshe nuk shoh ndonji shpresë që në t'ardhmen do t'hiqen këto brenga t'njerëzve. Lus këdo që din diçka për rastin e Kralanit, t'na ndihmojë pa marrë parasysh qysh asht gjendja: edhe nëse janë vra e djegë.

“ E mu si nanë... dy herë m'ka ndodhë, qetu ku jom, veç vetë isha, e ulun. M'ka ardhë zani i tij, m'ka thirrë “Nimeee!”. Jom çu, e kom çelë dritaren, s'ka. E kom lanë dritaren çelë, jam ulë. M'ka ardhë zani i tij prapë, sa ka mujtë, m'ka thirrë “Nime!” Prapë jom çu. Qeto m'kanë ndodhë dy herë n'qetë shpi t'gëzume ku jena. ”

Fatime Qerkini

Reshati, djali më i vogël i familjes Qerkini nga Mitrovica, kur intensifikohen terroret e pushtetit serb më 1998 nëpër zonën e Drenicës, përfshihet në mbrojtje të vendit dhe fillon të mungojë shpesh nga shtëpia, duke u kthyer ndonjëherë shkurt dhe kryesisht në orë të vona të natës sa për të marrë rroba të reja. Veprimtaritë dhe vendndodhjet e Reshatit mbeten të mistershme për nënën e tij, Fatimen, e cila kujton vendosmërinë e të birit që e merrte si përgjigje për mungesat nga shtëpia: “Ku t'jonë krejt, edhe unë kom me konë. E ku t'desin tjerët, edhe unë kom me dekë. Se unë me nejtë e rinia m'u mytë, nuk ban”.

Rrëfimi në vetën e parë:

Kam qef me dalë n'mal e me britë “Reshaat”!

Fatime Qerkini

Unë vij prej fshatit Rudnik. Emnin e kom Fatime po Nime m'thirrin. Edhe nuset, edhe fëmija, edhe nipat. Krejt Nime m'thirrin. Si vajzë, shumë mirë kom kalu. Në pesëdhjetë robë jam rritë. Familja e madhe, po e shkollume. Nejse, kushtet jonë konë qysh jonë konë, po kënaqësi e madhe o konë, se babëgjyshin e kom pasë me tetë djel e tetë çika. Shumë mirë o konë atëherë. Kur i kom pasë dy vjet, për mos m'u prishë miqësia, burri jem Bajrami e ka pasë hallën e vet për mixhë temin, e kur halla ndërroi jetë, më dhanë mu për të. Dy vjeçe jom konë kur jonë pajtu familjet, e 17-vjeçe masanej jom martu.

Në shkollë jam shku. Po, s'kom mujtë me kry as tetëvjeçaren. Edhe me burrin Bajramin mirë shumë kom kalu. Kur jena martu, kena pasë darsëm të mirë. Edhe kanagjegj kom bo. Bajrami, para se me u martu na, n'Obri ka jetu si familje, e baba i Bajramit ka kalu këtu në Mitrovicë. Unë kom rru edhe n'Rudnik, po t'shumbtën n'Mitrovicë. Mirë kom kalu edhe këtu. Njerëz të shpisë i kom pasë dy vjehrrijtë, kunetë, kunata. Kom kalu mirë, ma e madhja jom konë.

Bajrami ka punu n'fabrikë t'akumulatorave. Kë kismet, puna ia dha ni banesë edhe kaluem n'banesë. Tridhetë e gjashtë vjet kena rru n'pjesën veriore. Banesën e kena pasë te SUP-i (stacioni policor). Letërnjoftimat ku jonë marrë, qaty banesat e para që jonë maru n'Mitrovicë, na e kena pasë. Edhe atje mirë kena kalu. Me kojshi mirë jena shku, si robët e ni shpie jena konë me ta, kurrë ni t'keqe s'e kena pasë. Qatje i kom rritë katër fëmijë. Çikën Zahidën, masanej djemtë, Musën, Isën edhe djalin ma të vogël Reshatin.

Çika, Zahidja, osht e martume n'Dibër. Ni djalë e ni çikë i ka. Musa e ka pasë kry shkollën, o konë do kohë n'punë n'Zveçan. Po, kur nisën m'i qitë prej pune krejt, jonë konë shku atje e i kanë njëkë me stupca. Ai o ikë e o ardhë n'banesë. Kur erdh atë ditë, tha: “Vallahi, na qitën milicia pi pune”. Musa tash n'Holandë osht. Dy vajza i ka. Mirë osht. Edhe Isa o konë n'Holandë. I kanë le djalë e çikë n'Holandë.

E Reshati në kohë të luftës këtu o konë. Po, nuk nxike vend kurrkun. Dilke, hike, dilke, hike. Mas do ditësh i thashë: “Reshat, diçka nuk je mirë. Ku po rrin kur po del?” Tha: “Me do shokë qeshtu”. Thashë: “Nanës, n'luftë shokë nuk ka”. Tha: “Jo, vallahi i kom

gjetë do shokë". Thashë: "Po, ti i ki shokët. I ke pasë, po ni shok, dy, s'ke pasë ma tepër". Tha: "Jo Nime, i kom gjetë edhe do".

E merrsha me t'mirë, se s'kallxojke ai. Gjithë ditën dilke. Kah shkojke, nuk e dijsa. I thojsha: "Reshat, gjithë ditën me shokë s'rrihet". E kena pasë ni bashçe te Ibri. Bajrami masi ish pensionu kish qef me dalë qatje kapak, e shkojshim. I thom djalit: "Reshat, baba yt po m'vet: 'Qeky djalë ku po rrin?' e unë duhna me ia kthy ni përgjegje". Kurrë s'më kallxojke, deri dikur m'tha burri: "Merre me t'mirë e t'kallxon ku po shkon".

I thashë: "Ungju qety, edhe kallxomë ku je kah shkon e çka po bon". Tha: "Kqyr Nime çka po t'thom: ku jonë të tonë qeta që po myten, edhe unë jom". I thashë: "Mos more Reshat, more nanë". M'tha: "Krejt t'hanave jonë." E veta: "Ku je kanë pramë?" Tha: "N'Prekaz, jena munu me do shokë me shku n'Lubavec, e na kanë dalë përpara, s'kena mujtë me shku". M'tha: "Ku jonë të tonë, edhe unë kam me konë". I thashë: "Reshat, djali jem, unë po tutna. Kqyri milicët qysh na kanë rretheku". Krejt pjesa veriore jena konë me milicë t'rrethekum. Po ai qashtu shkojke. Ish dalë ni ditë, ish konë n'katunin Bare. Tha: "Na kanë dalë n'pritë n'Bare, po ju ikëm diqysh".

Kur u ba lufta n'Reçak, jena konë tu kqyrë televizor edhe ia ka nisë me kajtë. Të tre kajshim, edhe unë e Bajrami. E u çu, duel n'kuzhinë, tha: "Kqyr qysh jonë mytë të tonë këta, e unë veç po rri këtu". Kurrë rahat nuk u bojke. Veç tu shku gjithkah. O konë n'Shqipni, tri ditë ka nejtë. Atje, a kanë marrë armë me i çu kujt, a çka kanë bo, nuk e di. E ka zatetë Nexhmedin Spahiun. Se kusheri e kom.

O dalë Bajrami me shku me falë xhumanë. Kur o dalë, krejt ish mushë para derës tonë me milicë. E kanë marrë Bajramin, e kanë çu n'SUP. Qetu e kena pasë, përskej. S'disha pse, as ai s'e dike. Edhe e kanë marrë n'pyetje Bajramin. E nuk shkoi hiç vonë kur i ranë ziles. Plot shkije para dere. Thanë Reshatin jonë ardhë me marrë. Thashë: "Nuk osht n'shpi". Tha njeni: "Po ai iu ka bashkangjitë UÇK-së". Qaty kom folë, as s'jam tutë hiç, thashë: "Na shqiptarë jena. Krejt Dudikërshi me UÇK osht". E jonë zhdjergë teposhtë shkallëve.

S'u vonu, erdh Reshati e tha: "Nime, ku o bali?" I thashë: "Oj nanë, erdhën e muerën, e po t'lypin edhe ty". Reshati masanej o shku vetë n'SUP, kur e muer vesh që ia kanë marrë babën. Bajramin e kishin vetë për UÇK-në, për luftë, edhe kishin nisë me i ra. Ka shku për me mbrojtë babën e vet. Tani e kanë lëshu Bajramin. Tani Reshatin, tu e vetë: "Ti a je UÇK?". Se noshta e kanë pa.

Bajrami, kur u kthy n'shpi, kallxoi çka e kishin vetë: "A jeni UÇK? A punoni për UÇK?" Njëpër kamë kish pasë sheja, tjetërkund s'kom mujtë me pa, se as Bajrami s'kallxojke. Po n'kamë ka pasë, prej gjunit e teposhtë.

Bajramin boll e kanë majtë para se me shku Reshati aty. Tani Reshatin e majshin. Po edhe Reshatin e kanë rrehë. Po Reshatin ke mujtë me mytë, po me kallxu s'ka kallxu send kurrë. Po nuk e shtinën n'burg. N'stacion e majtën, masandej dikur kur e lëshuen, erdh këtu, po ma prej asaj dite kurrë djali n'shpi s'ka nejtë.

Edhe ma përpara, ani pse s'kallxojke, m'i lypke do tesha t'dimnit. Ish verë, e m'thojke: "Po m'dhem shpina, gjojma ni jakne". Ia gjeta jaknen. Duel, deri në nontë t'natës nuk o kthy ma. Sa erdh, tha: "Shkova, se po m'presin do shokë." I thashë: "Po veç sa erdhe oj nanë" Tha: "Po shkoj, e menirend kthehna".

Ni natë e kish marrë ni kimik edhe ni letër. Erdh shumë vonë. Unë ia lejsha derën çelë. E kish shkru n'letër: "Unë kam me ndjekë rrugën e Babës Sadik." Baba Sadik o konë gjyshi i Bajramit, edhe ai i zhdukun pi vitit 1945, mas Luftës së Dytë Botnore.

U çova unë. Ai s'ish ra hiç. E bona mëngjesin. Shkova n'dhomë tij, me thirrë me hongër. Kur hi, letra mbi jastëk. Ai s'osht aty. E marr atë letër, ia kallxoj Bajramit. Tha: "Haj medet, me ardhë me na hallakatë, e me na e gjetë këtë letër". Se vishin na hallkatshin. E kom marrë, jam tutë për Bajramin, se për veti jo, e kom shti n'shporet, edhe e kom kallë.

Reshati nuk erdh atë natë, as t'hesrit gjithë ditën, tek masnesrit o ardhë. N'qoshe t'dritares rrisha, kur p'e shoh, qe kah po vjen. Kur erdh, thashë: "Po ku je more Reshat, moj nanë?". Qetë fjalë gjithë ma ka thanë: "Ku t'jonë të tonë, edhe unë. Ku t'mytën të tonë, edhe unë". Nejtë nja dy ditë, edhe duel prapë. Nuk e kom pa çka ka marrë, po kish marrë maica, çorape, brekë. Edhe këpucat e dimnit. Dilke, shkojke, a po don n'Prekaz, a po don n'Lubovec, n'Barë, shpirti i tij e din kah o konë krejt. Me marrë me t'mirë, m'kallxojke.

Ni ditë m'tha baba i vet: "Thuej Reshatit, kur t'çohet le t'vjen n'bashçe. Hajdeni bashkë me vaditë." Ku m'i thanë, që Reshati nuk ish n'shpi hiç, po ia bona "ani". E unë qashtu, t'u mërzitë si nanë, kur erdh Reshati. I thashë: "Qe dy muej ditë po dojnë m'u ba e asni pikë ujë me pi n'shpi qysh duhet, as bukë kurrë mirë pa hangër. Atë letër qi e ke lanë mbi jastëk, çka ke shkru ashtu?" Tha: "Edhe unë kam me shku si Baba Sadik. Se krejt t'nanave jonë". Hangri bukë ai, e mu m'thirri n'telefon nji kunatë që e kam këtu afër, tha: "Allahile, qysh osht situata atje? A po tuteni?" Thashë: "S'po tutna për veti, po për Bajramin edhe për djalin". Tha: "Hajdeni moj dilni knej". "Jo valla, qetu n'shpi po rrimë", i thashë. M'i thanë qi as djalin s'e kom n'shpi kurrë. Ai e hangri qatá bukë edhe u vesh. Tha: "Gjomi teshat ma t'mirat ku i kom". Thashë: "Krejt vjerrë i ki, çka t'duesh vesh. Veç kallxomë ku don me shku". Tha: "T'kom kallxu niherë. Ku t'desin të tonë, edhe unë kom me dekë, edhe ku t'jonë krejt, edhe unë kom me konë. Se unë me nejtë këtu e krejt rinia m'u mytë, nuk ban ashtu". Thashë: "Qysh t'duesh ti banial!".

O ardhë qatë ditë, katër herë o ndërru. U veshke, u deshke, u veshke. Teshat ma t'mira qi ia çojshin vllaznia e vet pi jashtit i merrke. Thashë: "Reshat, ka thanë baba yt me shku me vaditë n'bashçe". Kurrë jo s'ka thanë për kurrigjo. Tha: "Po ka me ra ni shi që toka s'ka me majtë". Thashë: "Ra, s'ra shi, ti hajde." "Vij", tha. Ai duel, unë mora me shku n'bashçe. E kena pasë ni djalë kojshi n'katin e parë, lypi m'e ardhë me mu. Tue shku te bashcja, Reshati vetë i dyti ish konë te "Kivi". I thashë: "Reshat, djali jem, hajde". Tha: "Vij, veç ta blej ni lang, e pini me balin e me tetën Valbonë, se vij". E mora atë lang. Shkuem. Prit Reshatin, s'po vjen.

E çoi Zoti shiun. E kena pasë maru ni strehë, sa me mos me na lagë shiu, edhe hinëm aty. Deri n'9 t'natës nejtëm aty. Po ai nuk erdh. Unë u tutsha, thojsha mos po na vijnë milicët. U kthyem n'banesë, e kur u ba 9 e gjysë, Bajrami ra, tha: "More Reshati u vonu". I thashë: "Vjen qetash, se ai gjithë vjen."

Mu m'kish kllapitë gjumi. Derën çelë e lashë. Kur u çova dikur, ai ish konë ungjun n'dhomë t'vet. I thom: "Kqyre ora ni e natës. Ku je deri tash?" Tha: "Ku jonë të tonë, edhe unë kom me konë. Ti mos u mërzit, nana jeme". E përmeni Prekazin, e Lubovecin, e përmeni Baren, të tona këto katune. I thashë: "E çka po lyp ti asajde që po shkon?" Tha: "Po shkoj qeshtu." Edhe ish veshë krejt, tha: "A po m'i gjon qato trenerka qi m'i ka pru Isa prej Holande?" Edhe i lypi kundrat e dimnit, edhe ni jakne qi ia ka pasë çu Isa. Tha: "Po dal me do shokë, e kthehna ma vonë." U vesh, u math, m'tha: "Mshele derën, bir flej, se s'vonohna". Po, ku mujsha m'u rahatu unë. Ai duel. I thashë: "Reshat, mos u vono se ora ni e natës". Bile i thashë: "Noshta, oj nanë, plot milicë osht, e si t'dilsh t'nxajnë." "Le t'më nxanë – tha – boll jonë tu i mytë, le t'më nxanë! Bir ti, e mshele derën, se s'vonohna". Thashë: "E qysh me mshelë oj nanë, ora ni e ti n'sokak. Po ta la derën çelë". "Ani, qysh të dush ti", m'tha e duel. Qeto jonë konë fjalët e fundit të ti.

Me pasë ditë që s'e shoh mo n'jetë, kisha metë tu kqyrë deri t'ish ardhë n'fund t'shkallëve. E kom pritë deri n'orën 4. Gjurmë nuk kom pasë n'sy. Jom çu n'orën 4, ia kom çelë derën e dhomës me pa, po nuk ish ardhë. Se ai zakonisht kur vike, këpucat a nuk i lejke n'vend të vet, po para dhome i dathke. Po atë natë, prit, s'ka, prit, s'ka. Kur u ba sabah, i thom Bajramit që Reshati nuk o ardhë n'shpi hiç. Tha: "Hajli koftë, vjen mas ni kohe". I thashë: "Po vjen e po del, e po tutna". Bajrami m'tha: "S'ki çka m'u tutë, se vjen." E t'u mërzita. Tepër. Thashë me veti, ky kurrë nuk u rahatu; qe dy muej, trupi i tij kurrë rahat. A s'ka flejtë qysh duhet, as hangër, as pi, as s'o konë i qetësum. Veç m'thojke: "Ku t'jonë të tonë, jom edhe unë. Si t'desin të tonë, edhe unë kom me dekë. Kjo Kosovë osht vendi jonë".

E mërkurë o konë ajo natë. Tjetërsend n'dynja ma për të nuk dijna. As s'ka shok që del e fol për të, me thanë që e ka pa kund. Kurrkush. Edhe masanej krejt çka jonë konë ata banorë asajde, vetshin për të: "Nuk p'e shohim bre Reshatin." I rrejsha, thojsha o shku me do shokë ku shkojnë me shatora atje.

Kur u kry lufta, atë ditë qi ka hi NATO-ja, t'nesrit jena ardhë na prej Dibre. Se nejtëm n'Dibër, çikën ku e kom. Na kanë pru me autobus të tonëve. Jena ardhë me pleqtë. Çfarë dite e çfarë date o konë, nuk di me kallxu.

Si erdhëm, shkuem te baba i Bajramit. Masanej jena shku n'banesë. Kur u nisëm, ishin ba barikada. As s'e njihsha asnjë, edhe pse qatje 36 vjet kom rru, te SUP-i. E p'i thojnë Bajramit te ura: "Nuk bon ti, veç gruja". Bajrami u nxe pak, e ia nisi... Po, ia shkela kamën. M'tha: "A tutesh?" Thashë: "Jo". Kadaldalë jam shku te banesa nalt n'veri, kish pasë plot asi me shamia rrugës.

Kur jom hi n'hymje, u nijke "bam bum". Po hiç nuk u tuta. U përplashin dyert se fryjke. Dul Nisada Čalaković m'tha: "Pse je ardhë?" Thashë: "Pata qef me pa banesën." Tha: "Po s'ki çka sheh." Thashë: "Sado-kudo, a o mbetë najkun naj bllok". Tha: "O metë, po mërzitësh". Thashë: "Ja-a, nuk mërzitna". Jam ngjitë, jam hi. Krejt mallteri i kish ra qysh o kallë, edhe ish ba banesa kërsh. Jam shku, i kom kqyrë dokumentat e banesës. S'ishin prekë. I kom marrë, i kom shti n'çantë. Edhe ni çek t'pensionit t'Bajramit në tokë e kom gjetë. E do fotografi çka i gjeta, i mora, e jam dalë. Jom kthy te baba n'banesë. Baba rahmetlija m'tha: "Kah erdhe moj bijë?" I thashë: "Pata qef, erdha, po krejt për toke babë, se e kanë kallë!". Tha: "A u mërzite?". Thashë: "Jo". Po zemra jeme e din, se qaty kom rru tridhetë e gjashtë vjet, edhe m'u dokke që mos po m'sheh Reshati dikah. Kur dola te ura, Bajrami m'vetke a ish lujtë banesa. Thashë: "Bajram, krejt ish e shkatërrume".

Nesrit në pesë të sabahit jena çu. Prapë qashtu, te ura na thanë: "Gruja bon, ti s'bon". Tha Bajrami: "A tutesh?" Thashë: "T'kom thonë niherë qi nuk tutna". Jom shku edhe thashë noshta unë nuk dal ma knej. Ish ni Sejdi Sulejmani aty, m'tha: "Ku rrin?" Thashë: "N'banesë." "Qysh more n'banesë?". Thashë: "N'banesë". Edhe nuk jam dalë pesë ditë ma knej hiç. E kom hjekë krejt llomin, deri te ballkoni qi ish ardhë aja. E shkatërrume krejt. Kom hjekë krejt çka kom mujtë. Edhe kom flejtë qaty. Edhe vike ni plakë nalt qi o konë, Koka u thirrke, m'thojke: "Mos u tut". Thojsha: "Nuk tutna". Edhe e vërtetë osht që s'jam tutë. Se krejt mendtë i kisha te djali.

Masi jena ardhë, dy vjet mas lufte kom nejtë n'pjesën veriore. Asni shqiptar s'o konë aty. Veç unë edhe Bajrami. Kurrë s'jom tutë, Bajrami kurrë s'o dalë. Na e ndreqën banesën. Jarabi, Zoti i pagoftë, se s'kishim pasë ku me nejtë. Bajrami s'dojke, ama n'sokak s'rrihet, niqind mërzi m'i pasë, tybe n'sokak s'rrihet.

Erdhën ni aksham, tre vetë. Civilë ishin konë. S'dita për çka jonë ardhë. Ja u çela derën, hinën mrena. E kom ditë sërbihten, po kurrë s'e kom folë n'jetë teme. As 'dobardan' as 'dobroveçe', hiç s'kom dashtë. E, p'i thojnë Bajramit: "Nesër, John Kennedy osht n'tapetë". Veç tapetën s'e merrsha vesh çka osht n'serbisht. Kujtova këto tapetat që i ngjitshim këtyneherë në mure. Po fol Bajrami me ta e po i thojnë:

"Edhe ti, edhe gruja jote po m'dhimeni se n'tapetë jeni edhe ju". Bajrami qaty ju bërtiti: "Dilni prej banesës, se banesa jeme osht". Unë shqip ju thashë: "Kush guxon me prekë qetë derë, le t'vjen, po prej shpisë teme s'kom ku shkoj". Dy vjet vallahi qatje kena nejtë, derisa erdh përnime urdhni. Se krejt çka jonë gri, qatje janë konë. Te garazha jonë, krejt jonë pre, jonë gri qatje, në mahallë të boshnjakëve. Masakër kanë ba. Qaty sa kusherijtë m'u kanë mytë, o Zot. Krejt qatje jena konë.

Ka përmi dhetë vjet që Bajrami del me kqyrë për punën e Reshatit. Edhe nuk del veç për djalë t'vetin. Për krejt çka jonë pa gjetë hala. Edhe në televizor ka dalë, në krejt mediat, o deklaru: "Veç për djalin tem nuk dal. Për t'gjithë dal". Po hala kurrkush s'na ka thanë kurrigjo, as s'o ardhë me na vetë gjo. Veç Bajrami që del qeshtu.

E mu si nanë... dy herë m'ka ndodhë, qetu ku jom, veç vetë isha, e ulun. M'ka ardhë zani i tij, m'ka thirrë "Nimeee!". Jom çu, e kom çelë dritaren, s'ka. E kom lanë dritaren çelë, jam ulë. M'ka ardhë zani i tij prapë, sa ka mujtë, m'ka thirrë "Nime!" Prapë jom çu. Qeto m'kanë ndodhë dy herë n'qetë shpi t'gëzume ku jena. Ah, unë, nana, kah s'i çoj mendtë. Thashë noshta osht najkun jashtë. Çka po dil! Kam qef me dalë dikun n'mal. Vetë, veç vetë, edhe me britë sa t'muj: "Reshaaat!"

Si fëmijë, o konë i dashtun, shumë i dhimbshëm, i qetë, ka pasë qef me ba muhabet, as s'ka pasë qef kurrë me nie për korrrkon keq kah folë kush. Kurrë. N'shkollë ka shku, e ka kry shkollën e mesme teknike. Ka mësu mirë, o konë n'xanës i sjellshëm, kurrë ni vërejtje nuk e kena pasë si prindë kur jena shku n'mledhje t'prindëve, ose unë kur jom shku n'shkollë. Edhe krejt atyne kojshive, kur vike qi jau gjejke çelësat nëpër brava, u cingrratke n'zile me ju kallxu qi e kanë harru çelësin në bravë përjashta. Sa jonë konë të tre djemtë këtu, para se me u shpënda, të tre kanë punu me cigare. Shkojshin, merrshin, blejshin, punojshin. I kanë pasë rrehë sa kanë mujtë qetu te Feriqi. Kish qef jashtë me dalë, me punu jashtë.

Prej që u ba me ditë, ma të gëzuem Reshatin s'e kom pa asniherë, sesa atë ditë kur pat lindë Aidi, nipi i vet. Na thirrën n'telefon, na kallxun: "Isa ka djalë". E i kallxova. Nisi me kajtë, sa mujke kajke prej gëzimit. M'tha: "Qaq u gëzova, as me mend s'mundesh me marrë, se du me t'thanë diçka". As anëtarët e familjes teme nuk e dinë çka m'ka pasë thanë ai, e sot po e thom qetu. Tha: "Jo që e kom Isën vëlla, po e kom pasë babë e nanë e motër e vëlla, gjithçka n'jetë Isën e kom pasë". M'lypi a kom pare me i dhonë, kish qef me dalë atë natë me festu me shokë. Me lotë n'sy pi gëzimit derisa o dalë prej hymjes, e kom përcjellë unë shkallëve. Gëzimi ma i madh që e ka pasë osht ku ka lindë Aidi.

Po kurrë nuk guxoj m'i shti mendtë... Ajo osht e mirëseardhun për Kosovë, në koftë qi e ka dhanë jetën për këtë vend. Noshta unë e kam gabim si nanë, se nana me e pa evladin kurrë s'ngihet. Veç krejt jonë shku për qetë Kosovë t'libër. Të tonë. Edhe jarabi,

shyqyr që jonë çliru të tonë. Po osht mirë mos m'i keqpërdorë këto njeri. Shumë mirë osht m'i vlerësu qatë që jonë shku. Me ditë se kjo tokë hala me gjak e lame osht. Po kon e ka pa syni i Zotit, shyqyr që ka pshtu.

Kurrigjo nuk du hiç prej kujt, veç ni fjalë t'mirë e due. Dëshira jeme ma e madhja ymër sa t'kom, osht me pasë ni mirëkuptim, ma së pari n'familje teme. Familja osht e shejtë. Çdo sen n'botë qi munohet me luhatë familjen e me ndërhy osht gabim i madh. Nashta tona i ki, e komplet je me familje, po kurrë nuk ki mirëkuptim. Për mu ato jonë krejt t'kota. Qata çka jonë metë gjallë, me pasë ni mirëkuptim mes veti. Oh veç ni fjalë të mirë me e thanë more.

Si Bajrami edhe unë jom dalë kaniherë, bashkë me familje, po kurrë nuk muj me folë. Falimnerës prej atyne n'Prishtinë, Hashim Thaçi, Isa Mustafa, Hajredin Kuçi, jonë dalë, kanë folë me ne, na kanë dhanë shpresa. Isa Mustafën nuk e kom taku, po n'televizor p'i përmend të zhdokunit. Mue si nanë, mendtë kurrë s'më hiqen prej djalit, po nuk muj korrkon me e ronu me kurrigjo, se ni gjysë fjale mos m'u përshtatë, unë bi në nivel shumë t'keq. Edhe ata noshta kanë qef, se kush ka fëmijë, beson. Po noshta edhe ata, sa kanë mundësi aq bajnë. Unë e besoj qata.

Për fund, publikisht p'e thom pi zemrës, qe 19 vjet a sa u bonë, nuk di djalin ku e kam. E din Zoti. Veç, juve ju falemnderës shumë. Çka lypshi prej Zotit ju dhashtë. Keni ba mirë që keni ardhë në këtë familje. Se nuk ka minut që s'më bien n'mend për evlad, veç kur t'bi me fjetë e kur t'i pij qata hapa qetësues. Vallahi sikur me m'u këputë ni copë trupi. Po ku t'jonë qata krejt t'nanave, edhe djali jem qaty osht. Tana nana si unë jonë. Tana m'dhimen. Kam qef, edhe pse s'i njoh hiç, edhe me to me nejtë, me folë. Se, biseda osht shumë e mirë. N'përgjithësi, ma kuptojnë dhimbten e nanës. Edhe familja ka dhimbte, po si nana jo.

Bajrami kurrë s'nalet. Shkon n'shtatë, vjen n'shtatë. Prejse nuk di djalin ku e kam, qetë punë Bajrami e bon. N'jetën teme si nafakë qe 60 vjet jam me të. Hala n'jetën teme unë Bajramin s'e kom vetë, as s'e kom mërzitë për punët e ti. Çka i boj bisedë unë: "A je lodhë? Qysh i ke punët?". Ma gjatë te unë s'ka. N'jetën teme emnin nuk ia kom përmendë Reshatit n'prezencën e burrit. Me e mërzitë unë? Kurrë. As kurrë nuk ma ka pa çehren t'mërzitun. Kurrë. As s'ia kom prishë kujt darsmën, as gëzimin, as idhnimin, as s'ia prishi kujt. Hiç kurrkujt nuk ia prishi unë qetësinë kurrë. Kanë kcye, kanë lujtë. Pasha Zotin gëzohna. Jarabi shyqyr që jonë. I dhashtë Zoti gjithkujna. Shumë ruhna, se n'fatkeqësi njeri gabon. Po, mi të gjitha, thom: "Oh Zot, çomë sabër e mos t'koritna se jam ardhë n'prag t'dekës". Se kam me dalë para t'madhit Zot. A shërohet kjo zemër? Jo, derisa t'palohna edhe vetë. N'jetë teme s'më kanë pa fëmija lotë; as nipat. Po nuk di a osht në naj odë, a osht n'zinxhirë, a n'zjerm najkun tu vujtë. Nuk di ku osht. Nana krejt i menon këto, krejt n'zemër i ka.

“Po shikonim ndeshjen Jugosllavia-Gjermania. Kah fundi i ndeshjes erdhi një koleg dhe e pyeti: “A e ke marrë pagën?”. Ky i tha: “Nuk e kam marrë dhe nuk po më duhet, do ta marr kur të kthehem. Ai ia ktheu: “Pse kur të kthehesh, a po e sheh si është gjendja?”. Atij në fakt nuk i nevojiteshin paratë. Por, kishte veturë dhe shkoi për t'i çuar e kthyer kolegët.”

Millorad Trifunoviq

Mirosllav Trifunoviq ishte kthyer në Kosovë pas disa vitesh të jetës jashtë. Kishte shkuar 43 vjeç dhe mendonte të martohej e të krijonte familje. Punonte në mihjen sipërfaqësore të Bellaqevcit. Madje kishte ndërtuar një kat të shtëpisë në të cilën do të jetonte kur të martohej.

Në qershor të vitit 1998, po bëhej gati të shkonte në bregdet me të dashurën, që kur të ktheheshin të bënin dasmën. Një mëngjes po shkonte me disa kolegë në punë sa për ta marrë pagën para se të nisej për pushime. Vëllai i tij Milloradi, anëtar i Komisionit për Personat e Pagjetur në Qeverinë e Kosovës, tregon se kjo do të ishte hera e fundit që e kanë parë të gjallë.

Brëfimi në vetën e parë:

Ta kisha një varr ku t'i vija lule

Millorad Trifunoviq

Kam lindur në fshatin Sllakovc të komunës së Vushtrrisë. Aty kam jetuar deri në moshën 8-vjeçare. Kur u mbyll shkolla e fshatit, m'u desh të jetoja në fshatin Plemetin me gjyshërit, prindërit e nënës, dhe deri në klasën e shtatë vazhdova shkollën në Prilluzhë. Pastaj pata ardhur në Vushtrri. Jemi zhvendosur nga fshati në Vushtrri, ku nëna dhe babai kanë punuar. Babai ka qenë luftëtar i Titos, ka shkuar ushtar si i mitur prandaj ka kryer vetëm katër vjet shkollë. Por në atë kohë ka qenë drejtor i një kooperative bujqësore.

I kam pasur edhe katër vëllezër, tani i kam edhe dy. Kam edhe një motër. Babai më ka vdekur në vitin 2004, kurse nëna në vitin 2008. Kemi jetuar në një familje punëtore, shumë të lumtur. Kam pasur gjyshin, gjyshen, dy halla. Ato kanë shkuar rrugës së tyre, kurse gjyshërit më kanë vdekur. Kemi mbetur të jetojmë në Vushtrri dhe ishim prej familjeve më të vlefshme.

Babai madje ka qenë edhe anëtar porote në gjykatë deri kur jemi larguar, si dhe në këshillin e paqes në atë kohë, ku ishin pesë shqiptarë e një serb, një lloj organizate e mbyllur e formuar nga populli i fshatrave për t'i zgjidhë konfliktet, kryesisht njënacionale, jo ndërnacionale. I ka pajtuar si shqiptarët, si serbët, kur kanë pasur probleme për shkak të ndonjë brazde, për arat, për mexhat. Ka pasur ndonjëherë goditje me sëpatë, me lopatë ose me fshesë, por që njerëzit kanë mbetur gjallë. Këta ishin këshilla që nuk i lejonin njerëzit të përfundonin në gjykatë, por i zgjidhnin problemet paqësisht.

Ka pasur më shumë tolerancë mes njerëzve atëherë. Vuaj për ato kohë kur jetonim të lumtur, punonim, shkonim te njëri-tjetri nëpër dasma, festa fetare, kërshëndella, pashkë, bajram, kurban bajram, fejesa, pagëzime, syneti. Kanë qenë kohë të mira. Vështirë se do të kthehen më, të paktën unë nuk do t'i përjetoj. Por do të luftoj që të kthehen.

Fëmijërinë e kam pasur shumë të vështirë. Isha fëmija i parë i prindërve dhe gjithmonë viktimë e çdo gjëje. Të gjitha u ndaheshin më të vegjëlve e të mëdhenjtë duhet të punonin për të ndihmuar. Që i vogël kam filluar të punoj. Në klasën e shtatë dhe të tetë shkoja në kooperativën bujqësore, rrëmihja dheun, fitoja para për familjen, sepse familjet shumanëtarëshe duhet të hanë shumë.

Pastaj, të gjithë vëllezërit arritëm të punonim për firma të forta. Vëllai që është i zhdukur ka punuar për Hidro-Montazha në Beograd, unë në termocentralin e Obliqit, sikurse edhe gruaja ime më vonë, një vëlla ka punuar në mihjen e Bellaqevcit, e njëri ka qenë edhe nënkryetar i komunës së Vushtrrisë. Ai e ka kryer fakultetin, unë shkollën e lartë teknike, që në atë kohë ishte më e fortë se sot fakultetet. Kam kryer shkollën ekonomike fillimisht, por nuk kam mundur të punësohem, prandaj kam kryer një kurs për zanat, pastaj e kam regjistruar shkollën e lartë teknike dhe jam bërë inxhinier.

Kam punuar në Termocentralin Kosova B, si inxhinier i furnizimit dhe novacionit, dhe kam marrë shpërblimin 1 Maji. Kam punuar edhe me shqiptarë dhe më vonë, në grupin e remontit që kam udhëhequr, ishim 34 persona, prej tyre vetëm 6 serbë. Edhe një koleg shqiptar e ka marrë më vonë shpërblimin 1 Maji. Atëherë ka qenë shpërblimi më i madh që është dhënë në nivel të Kosovës e Metohisë për inovacionin. Kjo është pulla, që kur ua tregoj tani nipave, e shikojnë me admirim e ndonjëri më thotë: "Gjysh, ti me të vërtetë paske qenë punëtor". E mua më vjen mirë. I kam shtatë nipa dhe dëshiroj që të gjithë të bëhen punëtorë, të punojnë, të jetojnë, të mos kenë turp nga asnjë punë, përveç atyre të këqijave, vjedhjeve.

Unë i kam mbledhur shqiptarët në grupin e remontit dhe një grup për prishjet që udhëhiqja, sepse ndodhnin këto në central, kështu që jam marrë me problemet më të mëdha dhe kemi pasur punëtorët dhe mjeshtrit më të mirë. Kur kanë pasur ndonjë nevojë, i kam liruar nga dy tri ditë nga puna dhe përgjegjësinë e kam marrë vetë, por u kam thënë se kur të ketë prishje e vij t'ju marr te dera e shtëpisë, duhet të vini. Atëherë nuk kishim telefona mobilë, por i kemi ditur sinjalet e trokitjes në derë, katër trokitje e kanë ditur që jam unë.

Me gruan jam takuar në vendin e punës. Jemi martuar në vitin 1975 me të gjitha zakonet: komuna, kisha, dasma shumë e madhe, kanë qenë në të edhe kolegët e mi shqiptarë. Gruaja ime kaq gjatë rri pranë meje, e unë i kam dashur shumë kafenetë, shoqërinë. Por, në vitin 1972 bleva veturë dhe nuk guxoja të dehesha sepse gjithmonë kam vozitur. Shoqëria pinte, unë herë dy birra, herë një. Atëherë nuk kishte shumë polici, por rrugët nuk ishin të mira, më shumë kishim frikë nga rruga sesa nga policia. Prandaj, as tani nuk e teproj me pije.

Pasi u punësua të gjithë, filluam të jetonim tamam, i ndërtaam katër shtëpi në Vushtrri, kështu që ishim njëra prej familjeve më të forta. E kisha shtëpinë prej 260 metrash katrorë në qendër të Vushtrrisë, përballë kishës. Ende është aty ajo shtëpi që ka qenë e imja. Nuk është rrënuar, është fare pranë rrugës, kurse tri të tjerat janë djegur. Kur erdhi KFOR-i, babai ua dha atyre çelësat e shtëpisë sime. Ata kanë qenë aty dhe kanë shikuar si po rrënohet gjithçka prapa saj, por nuk kanë reaguuar.

Vëllai im i zhdukur quhej Miroslav Trifunović. Ka lindur në vitin 1954. Është zhdukur tri javë pas datëlindjes. Në vitin 1998 ishte 43 vjeç. Ka përfunduar shkollën teknike në Mitrovicë. Pastaj i përfundoi kurset për saldimit, elektro, autogjenë, aluminin e të tjera. Ka qenë ekspert për gjëra të tilla, ka pasur paga të mira. Paraja i tërheq njerëzit, nëse paguhet mirë dikush, ai mundohet edhe të mësojë. Ka punuar në Beograd por është kthyer në vitin 1992 për të punuar këtu. Në Bellaqevc është një vend i rrafshët aty ku ka punuar. Donte të martohej kur shpërtheu lufta, por nuk arriti. Pati punuar për gjashtë vjet, me ndërprerje, për një gazsjellës ndërkombëtar nga Siberia në Evropën Perëndimore. Ishte ekspert, madje ishte njohur me disa anglezë me të cilët ka salduar, pastaj dy herë ka shkuar edhe në aeroportin Heathrow të Londrës, ku ka salduar aeroplanë. Paga ka qenë e pabesueshme.

Por, vëllai kishte vendosur të kthehej. Kemi pasur një parcelë të madhe prej 16 ari që e kemi ndarë vëllazërisht dhe aty i kemi ndërtuar shtëpitë. Edhe ai ka ndërtuar një shtëpi të madhe, njërin kat e ka përfunduar, ku mund të jetonte ndaras nga prindërit, të dytin nuk ka arritur. Nuk donte të punonte më jashtë, donte të martohej. Dhe vërtet i kishte ardhur koha të martohej. U punësua në mihjen e Bellaqevcit. E pata punësuar unë sepse atëherë isha kryetar i sindikatës, jo në mihje, por në termocentral. Por kam pasur kolegë, kemi qenë një firmë e përbashkët. Edhe i pata thënë se do ta transferoja në termocentral sepse atëherë nuk kishte konkurs në termocentral, po si ekspert doja ta transferoja dhe do të ishte përshtatur mirë me shoqërinë. Por nuk donte, sepse Bellaqevci është edhe nja 20 km më larg se centrali dhe me vajtje-ardhje nxirrte rrugë shtesë edhe një orë. Ai kishte zënë miq atje dhe nuk donte të vinte. Tash mua më vjen keq që s'ka ardhur por ç'të bësh, fati ishte i tillë.

Priste të shkonte në pushim vjetor të hënën dhe të mërkurën të shkonte me të dashurën në det, që kur të ktheheshin të martoheshin. Po shkonte në punë sa për ta marrë pagën që pastaj të nisej për pushime. Ka shkuar me veturë, i ka pasur në të edhe disa kolegë. Policia e ka ndaluar rrugës, i kanë thënë të mos shkonte sepse kish pasur trazira andej. Ata kanë pritur derisa kanë ardhur edhe dy vetura të tjera. Në njërin kanë qenë më duket tre kolegë të tyre, kurse në tjetrën gjithashtu një koleg, i cili u kishte thënë: "Të vazhdojmë, punë e madhe".

Ka pasur edhe të tjera kidnapime, por i kanë mbajtur nga një natë dhe pastaj i kanë lëshuar, mirëpo këta jo. Para tyre ishte kidnapuar një tjetër më 12 maj, as atë nuk e kanë lëshuar, e këta me 22 qershor 1998, pra kur ka qenë ende pushteti jonë këtu, pushteti serb, policia serbe, ushtria serbe.

Problemi më i madh është që nuk ka lënë familje, as nuk është martuar. E kam pasur edhe një vëlla tjetër të pamartuar, kurse dy vëllezër kanë qenë të martuar, i kanë pasur shtëpitë e tyre. Miroslavi jetonte në shtëpinë familjare me babanë, nënën dhe

vëllanë tjetër beqar. Ka qenë një njeri i shëtitor, kishte kaluar nëpër gjithçka. E fliste anglishten deri diku, rusishten perfekt. Në Rusi ka kaluar shumë kohë, ka ditur edhe gjermanisht pak më mirë se anglisht. Gjithkujt i ndihmonte, por edhe kishte me se ta ndihmonte; kishte rrogë të madhe, punonte jashtë.

Herën e fundit që kemi qenë bashkë, ishte një natë përpara se ta kidnaponin, kur po shikonim ndeshjen Jugosllavia–Gjermania. Ne po kënaqeshim me ndeshjen. Ishte ndeshje shumë burrërore, e ashpër, rezultati ishte në favorin tonë, bërtisim, pinim, bënim shaka, askush nuk e ka parandjente se diçka e keqe mund të ndodhte. Data ishte 21 qershor 1998. Ishim unë, ai dhe një tjetër prej atyre që janë zhdukur, në restorant–kafenenë tonë në Vushtrri, e vetmja kafene serbe.

Kafenenë e menaxhonte vëllai im më i ri, pasi ai rrinte në Vushtrri dhe nuk pati dalë jashtë fare. Ka qenë edhe nënkryetar i komunës, por jo në atë kohë, më parë. Pastaj e pati lënë politikën sepse në politikë duhet të gënjesh e të mashtrosh. U kërkoi falje politikanëve, por kështu mendoj dhe ende askush nuk ka arritur të më bindë që nuk kam të drejtë. Së shpejti do të jem 71–vjeçar dhe ende asnjëri prej politikanëve nuk më ka bindur se nuk kam të drejtë për këtë që e mendoj.

Kah fundi i ndeshjes erdhi një koleg i tyre prej fshatit Gojbulë, nja tri kilometra larg Vushtrrisë, dhe e pyeti: “A e ke marrë pagën?”. Ky i tha: “Nuk e kam marrë dhe nuk po më duhet, kam para, do ta marr kur të kthehem. Ai ia ktheu: “Pse kur të kthehesh, a po e sheh si është gjendja?”.

Vëllai më tha: “Po shkoj ta marrim rrogën, duhet të lajmërohem në punë”. Detyrimin për punë e ka vendosur shteti i Serbisë dhe duhet shkuar, sepse kush nuk shkon mbetet pa vend pune. Vëllai tashmë e kishte marrë vendimin, por paratë gjithmonë nevojiten. Atij në fakt nuk i nevojiteshin. Por, kishte veturë dhe shkoi për t’i çuar e kthyer kolegët.

Të nesërmen në mëngjes kolegët e vëllait erdhën në orën 05:30. Ai ka qenë duke fjetur; e kanë zgjuar. Unë nuk e kam parë fare, por e di se çfarë ka pasur të veshur: pantallona të shkurtra adidas, atlete adidas, dres adidas. Në orën 09:15 më ka ardhur një shqiptar. Kisha dalë në qytet për të blerë gazetat dhe të kthehesha në kafene, sepse kisha marrë pushim dhe kisha në plan të shkoja në det me gruan dhe fëmijët. Ai më tha se çka i ka ndodhur vëllait tim. Kur kanë ardhur në parking, i kanë thirrur disa njerëz me rroba të UÇK–së e disa me rroba civile dhe i kanë nxjerrë nga vetura. Ai ka kundërshtuar, u kishte thënë: “Çka është kjo?”. Ia kanë drejtuar revolen në kokë dhe e kanë futur në ulësen e prapme. Një person është ulur në timon dhe kështu e kanë grabitur edhe veturën. Ky shqiptari m’i përshkroi të gjitha me hollësi dhe ma tha me emër e mbiemër njërin që i kishte regjistruar të gjitha me kamerë. Ata kishin

qenë të përgatitur për diçka të tillë. Më tha se të gjitha i kanë regjistruar me kamerë. Më tha që pastaj ka hyrë në autobus. Ai jetonte në Prishtinë. Hera e fundit që dikush e ka parë të gjallë kjo ishte.

Atë ditë shkova menjëherë në Kryqin e Kuq në Prishtinë, në Komitetin Ndërkombëtar dhe e lajmërova rastin. Kanë pasur amerikanët një qendër informative e kulturore në Prishtinë, por më shumë merreshin me çështje politike. Shkova edhe te ata dhe i raportova zhdukjen e të gjithëve për të cilët e dija, pastaj i njoftova prindërit, vëllezërit e të tjerëve. Mandej shkuam të gjithë së bashku në Komitetin Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq, pastaj edhe në sindikatën e EPS-së së Kosovës që quhej atëherë, Kombinati Xehetar Energjetik i Kosovës.

Kemi organizuar transport me autobus për në Beograd, kemi shkuar te ambasadat në Beograd, sepse atëherë nuk kishte ambasada në Prishtinë. I kemi raportuar në OSBE zotëri Walker-it. Ai na ka pranuar më shumë sa për ta respektuar rendin, por më duhet ta pranoj se ka qenë korrekt. Shkuam në Beograd, pesë ditë ndejtëm atje, i takuam edhe organizatat joqeveritare dhe të gjitha institucionet të cilat deshën të na pranoinin.

Natasha Kandiç na pranoi menjëherë dhe ishte shumë korrekte. Kur shkuam te Sonja Biserko, ajo nuk deshë të na pranonte. Pastaj unë në mënyrë perfide me njërin nga Beogradit, ish-koleg në Obrenovac, që e njihje Sonjën, kemi hyrë te ajo dhe më ka thënë fjalë për fjalë: "Çka mund të bëhet tash? Thjesht nuk janë më, duhet ta tejkaloni dhimbjen dhe me kaq merr fund". Unë i thashë: "A do ta tejkalojë ti dhimbjen e vëllait tënd?" E ajo më tha: "Po ju edhe e keni merituar këtë". "Urdhëro?" Tha: "E keni merituar". I thashë: "Pirolla të qoftë!" dhe brofa në këmbë. Por, në rregull, nuk bëra ndonjë problem. Ai shoku më nxori jashtë dhe më nuk e di se çka ka ndodhur gjatë ditës, sepse isha krejt i shokuar. Është marri t'ia thuash këtë edhe armikut më të madh. Është tjetër gjë që ajo merret me politike dhe bën çkado që bën, por t'i thuash ashtu dikujt është marri. Unë as sot nuk i them dot kështu askujt. Por, ekzistojnë monstra të ndryshme dhe ajo është njëra nga ato monstra për mua personalisht.

Jam njohur me shumë politikanë në lidhje me këtë kidnapim, edhe në Beograd edhe në Prishtinë dhe të gjithë kanë premtuar se kjo do të jetë tema e parë për të cilën do të flitet në dialogun ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës. Asnjëherë deri më tani nuk është realizuar, madje edhe tani e kemi një premtim. Mua personalisht Thaçi më ka premtuar se tema e parë e cila do të diskutohet do të jetë kjo, dhe ja tani me të vërtetë e ka përfshirë, por nuk ka dialog tash. Kjo është politika. Sa më keq për popullin aq më mirë për politikanët.

Më vonë kemi marrë informata të llojllojshme. I kam edhe emrat e njerëzve, të gjitha dosjet e bisedave, deklaratave me shkrim. Babai ka qenë shumë aktiv për këtë

çështje, ka shkuar nëpër fshatra. Ka qenë edhe një grua, shqiptare, ia kam emrin, i ka kërkuar dhjetë mijë marka për të në treguar ato që dinte. Dhe babai ka pranuar t'ia jepte paratë. I kishim, sepse ishim tre vëllezër, dhjetë mijë marka atëherë ishin dy banesa në Beograd. Ajo erdhi një ditë, babai në vitin 1998 punonte si kryetar i pensionistëve të komunës së Vushtrrisë, ende gjithçka ishte serbe dhe institucionet serbe patën funksionuar deri në ardhjen e KFOR-it.

Më vonë ndodhën gjëra të ndryshme, kishte edhe vrasje si nga njëra anë ashtu edhe nga tjetra, kidnapime, zhdukje, ndodhnin gjëra sa nuk guxonim të dilnim nga shtëpitë. Pastaj shqiptarët filluan t'i linin vendet e punës. Nga termocentrali nuk kanë dalë, sepse duhej të bëhej njëfarë ndarje. Mihja e Bellaqevcit që e furnizonte Termocentralin Kosova B me thëngjill do t'u takonte shqiptarëve, kurse mihja që furnizonte Termocentralin Kosova A do t'u takonte atyre që punojnë në të. D.m.th. drejtorët të jenë shqiptarët, sepse në centralin tim kanë punuar 8 për qind serbë, 2 për qind të tjerë dhe 90 për qind shqiptarë, por kurrë nuk kemi pasur ndonjë problem. Atje në Kosova A raporti ka qenë krejt ndryshe, 40 me 40 për qind dhe askush nuk ka bërë asgjë të keqe, mjeshtri ka qenë mjeshtër, i vlerësuar gjithmonë.

Pastaj nisën bombardimet. Ne nuk kemi dalë nga Vushtrria as kur ka pasur bombardime. Kemi shkuar në punë. Unë nuk pata punuar, isha i sëmurë, por gruaja ka shkuar në punë nga Vushtrria në Obiliq. E di se centralet, sapo ka nisur bombardimi i parë, janë ndalur. Kam qenë kryetar i sindikatës së Kosova B në atë kohë e Drejtori Gjeneral na pati thënë... Edhe atij ia kanë kidnapuar vëllanë së bashku me timin atë ditë. Vëllai i tij quhej Marijan Buha, por e quanim Mirko. Ai ka qenë në veturën e tretë vetëm. Në veturën e dytë kanë qenë tre kushërinjtë Agjançiq nga Raskova dhe Millosheva, kurse në veturën e vëllait tim kanë qenë edhe Saviq Srbolub dhe Bozhidar.

Gjysmë ore pas kidnapimit të tyre, i kanë kidnapuar edhe tre punëtorë me ata buldozerët e vegjël kështu që këta dhjetë veta janë zhdukur brenda gjysmë ore. Kur u ndërpreu bombardimet, hynë francezët në Vushtrri, shqiptarët filluan të ktheheshin, sepse kanë qenë të vendosur te varrezat myslimane te Sitnica. Ishin me të vërtetë shumë. Ne insistuam që të hapej furra e bukës për të punuar vetëm për ta, madje edhe miellin e kemi dhënë ne fqinjët. Veçanërisht mbrojtja civile ka punuar, furra ka punuar, gjithçka ka funksionuar. Është e vërtetë se shumë patën shkuar prej tyre, por më shumë se 70 për qind kanë mbetur.

Ka ndodhur që edhe shqiptarët që nuk kanë dashur të shkojnë në UÇK, të ngacmohen e të kidnapohen. U kanë kërkuar para, nga 10 mijë, 1 mijë euro. Ne i dimë të gjitha këto, këtu kemi jetuar njëri pranë tjetrit. As atëherë nuk e patëm harruar solidaritetin, sidomos ne të cilët kishim të kidnapuar të zhdukur. Ne kemi pasur fqinjë shqiptarë, e gjatë luftës madje e kemi thyer murin mes nesh, sepse në shtëpinë e fqinjit kanë qenë

102 deri në 108 njerëz, kryesisht gra e fëmijë. Unë me vëllezërit u kemi çuar qumësht e bukë. Ne kurrë në jetë asnjë të keqe s'ua kemi bërë, vetëm i kemi ndihmuar. Këta nuk kanë pasur lidhje se çka ndodhte me të tanët atje, se si i mundonin, si i torturonin. Tani i kemi të gjitha dokumentet, pas luftës këtu kemi blerë video-kaseta të regjistruara nga pjesëtarët e UÇK-së. Unë i kam edhe të gjithë librat në zyrë, për të kidnapuarit dhe të zhdukurit, me fotografitë dhe të dhënat e të gjithë të zhdukurve.

Kur erdhën ushtarët francezë, na thanë: "Largohuni, se nuk mund t'ju mbrojmë. Pas Vushtrrisë, përtej Sitnicës, te Qyqavica, kanë vënë barrikada. Ushtria nuk mund ta ndalë UÇK-në. Ata duan të hyjnë të hakmerren". Ne u thamë se nuk frikësohemi nga askush, nuk kemi bërë asgjë e francezët na e kthyen, e kishin përkthyesin: "Kush shikon a keni bërë gjë a jo? Ata që do të vijnë nuk janë nga Vushtrria, kushedi nga janë". Pra, je serb, ik në Serbi ose të shkon koka. I larguam gratë e fëmijët, mbetëm këtu unë dhe vëllai më i ri me nënën e babanë.

Pastaj vëllai më i ri shkoi në Mitrovicë. Mezi e binda të shkonte, ia dhashë veturën time dhe i thashë: "Ik!". Mbetëm unë, babai dhe nëna. U thashë të kalonim në bodrum. Aty qëndruam dy net. Të gjithë ishin larguar nga Vushtrria, por ne mbetëm. Na erdhi fqinji ynë shqiptar, më tha: "Rade, pashë Zotin, bindi edhe prindët të largohen se për Zotin s'kemi ç'të bëjmë. Po duan të na detyrojnë ne fqinjët tuaj t'ju vrasim juve që na keni ushqyer gjatë kohës së luftës". I them: "Çka?". Ai betohet në fëmijët e tij. E thirra babën të dilte. Ai tha: "Nuk dua të largohem, le të më vrasin, por unë nuk largohem".

Mua më thirri një francez që e quanim Zhabe. Katër ushtarë më dërguan me veturë te pompa e Jugopetrolit në dalje për Mitrovicë. Aty ishte parkuar një tank. Ai më tha: "Zbrit këtu!". Më tutje turma ishte mbledhur, mua më dukej se ishin me miliona, po i shihja duke e shkelur njërin. Unë e shihja atë pamje, kurse ky më thotë të zbrisja pikërisht drejt tyre. Unë dola dhe menjëherë u ngjita në tank. Nuk kam qenë kështu i shëndoshë atëherë, i kisha diku 95 a 96 kilogramë, jo si tani që kam 110 a më shumë. U ngjita te tanku, ai ushtari ma ofroi pushkën, e turma m'u kthye: "Ah nënën!". Pastaj foli një njeri i arsyeshëm, nuk e di kush ishte, tha: "Mosni, ky është njeri i mirë..." Mandej, edhe nja pesë a gjashtë të tjerë iu bashkuan atij.

Pra unë u ngjita në atë tank dhe doli njëri nga poshtë, nuk ia di gradën. Turma i kaloi këta ushtarët që mundoheshin ta ndalnin, se askush nuk mund ta ndalë turmën. Ai gjuajti rafal lart mbi kokat e tyre. Tanku u nis dhe më dërgoi në Smrekovicë. Prej aty e tutje nuk ishte njeri.

Kur kaloni prej Vushtrrisë deri në Mitrovicë, asnjë shtëpi shqiptare nuk është e djegur. As në Vushtrri nuk ka pasur djegie. Lirisht mund të pohoj se të gjitha shtëpitë e djegura shqiptare në Vushtrri i kanë djegur vetë shqiptarët, sepse serbët s'kanë pasur

arsye. Ata që i kanë djegur, i kanë targetuar ata që kanë punuar në institucionet serbe, që nuk e kanë lënë punën, që nuk i kanë çuar djemtë në ushtri, e kështu me radhë.

Shkova në Leposaviq, u ndala në një shtëpi që i kishte vetëm muret ku të strehoheshim. Llogarisnim se do të ktheheshim për 15 apo 20 ditë. Kam dalë me një palë farmerka veshur, nuk kam arritur as sandalet t'i mbathja, kisha një palë këpucë të vjetra të shkelura. Atëherë as nuk kemi pasur ndonjë veshje luksoze, kishim atlete, por kujt i binte ndër mend në atë moment t'i kërkonte. Kështu erdha në këmbë ngadalë prej atje deri në Mitrovicë, shkova te prifti në kishë, sepse shtëpia ime në Vushtrri ishte përballë kishës, prandaj i njihja priftërinjtë. E mora në telefon babanë, i thashë se kisha mbërritur në Mitrovicë. Ai ishte i lumtur që kisha arritë, por i thashë: "Fola me fqinj, djali i tij do t'ju dërgojë në Mitrovicë, e unë do t'ju pres". "Jo!", më tha.

Mandej erdhi KFOR-i, babai i dha çelësat e shtëpisë, sepse ky fqinji i bindi. Unë nënën e babën i prita te varrezat, i mora dhe i çova në Bataqino, ku e kisha tezen. Si kryetar i sindikatës pata marrë një pushimore në Vrnjačka Banjë të distribucionit të Kralevës dhe atje i vendosëm të gjitha familjet e të kidnapuarve nga Kosova, e aty i solla edhe babanë e nënën me vëllanë më të ri, kurse unë dhe gruaja ndenjëm në Leposaviq. Më vonë pata blerë një banesë në qendër të qytetit, megjithatë gjysmën e kisha paguar e gjysmën tjetër do ta paguaja kur të bëhej përkthimi. E kam blerë nga një shqiptar i cili ka ikur në Serbi. Ai më tha: "Nuk guxoj të vij për ta bërë tjetërsimin e banesës". Prandaj e bëmë në Gjykatën e Rashkës, por unë i thashë: "Derisa të vish në Mitrovicë për ta bërë tjetërsimin, nuk do t'i jap paratë e mbetura". Ai më tha: "Nuk ka problem", sepse vërtet gjysmën ia kisha dhënë.

Atëherë patëm vlerësuar se apartamenti vlente 20 mijë marka. Ia pata dhënë 10 mijë dhe pastaj mbeta pa para. Në fakt edhe ato i kisha huazuar për t'ia dhënë atij, sepse unë kam pasur në banka të kursyera, por ku t'i mbaja në shtëpi paratë në kohë lufte? Në fakt nuk kam nevojë t'i mbaj as sot, kam jetë të mirë, pension të mirë, jetë të mirë familjare, nipa, mbesa, vajza, dhëndurë, gjithçka është super, vetëm vëllanë nuk e kam dhe nuk po mund t'ia gjej eshtrat. Sikur t'ia gjeja e të mund t'i varrosja me dinjitet si njeri, t'ia ngrija lapidarin, ta dija ku t'i vija lule... Para një muaji ishin përkujtimet. Babai e nëna më kanë vdekur në Kralevë dhe atje janë varrosur, e ne shkuam t'ua ndiznim nga një qiri dhe ta vajtonim vëllanë.

Them ta vajtonim, sepse ndjenja nuk më thotë se është më i gjallë. Kriminelët i kanë vrarë edhe dëshmitarët e lëre më këta. Janë monstruoze. Si mundet dikush ta vrasë dikë për asgjë? Unë asnjë pulë nuk kam mundur ta vrisja e lëre më ta vrasësh njeriun për asgjë. Fundja, ai as që ka jetuar në Kosovë, ka qenë jashtë, nuk ka pasur kë të zemëronte. Ai me të vërtetë ka jetuar edhe me shqiptarët, me serbët dhe të gjithë.

Edhe tani kolegët e tij shqiptarët, veçanërisht këta dy vjet qyshse kam ardhur në Prishtinë, vijnë për ta kujtuar dhe me të vërtetë u vjen keq.

Mendoj se është në interesin edhe të Beogradit edhe të Prishtinës që kjo çështje të zgjidhet, siç është edhe për ne që i kemi humbur më të dashurit. Për ne ky është prioritet mbi prioritetet, do të jepnim gjithçka që kemi. Unë nuk kam shumë, por të gjitha do t'i jepja vetëm që të kthehet ai. Në rrugë do të flija nëse do të kthehej ai... Vetëm eshtrat po të m'i jepnin do të shkoja të jetoja diku me qira. Do ta shija banesën.

Por qeveritë në Prishtinë edhe në Beograd po e keqpërdorin vuajtjen tonë për qëllimet e tyre politike. Ata na kanë premtuar se tema e parë e bisedave në Bruksel do të ishte zbardhja e fatit të të zhdukurve, e ja deri më sot as që kanë biseduar për të. Bisedohet për gjithçka, e di që prioritet janë njerëzit që jetojnë, energjia, uji, furnizimet. Ne vërtet ndihemi të bllokuar, nuk kemi barna, duhet të shkojmë në Rashkë. Nuk ka qumësht p.sh. Ka, por jo mjaft. Nëse gjeni mirë, nëse jo... Miell duhet të ketë, as bukë nuk ka, por unë do t'i thosha Ramush Haradinajt: "Eja jeto pak në veri, por me familje, e ta shohësh si do të jetosh edhe pse je kryeministër!".

Po, është e vështirë të jetosh në enklava në jug, por ne në veri jemi as në qiell as në tokë. Nuk e dimë ku jemi. Problemi më i madh janë të rinjtë; ata janë e ardhmja jonë, forca jonë dhe kur kryejnë fakultete për profesione të ndryshme nuk kanë ku të punësohen. Nëse nuk i takon ndonjë partie, ke dështuar, nuk mund as të hysh diku, kot fakulteti, kot gjithçka. Kemi njerëz me shkollë që punojnë në ndërtimtari dhe edhe aty, nëse nuk punojnë si duhet, dështojnë. E për çka punojnë? Për një kilogram miell dhe për pashtetë, e as këtë nuk do t'ua jepnin, por u duhen që t'u vijnë të nesërmen.

Unë i kam thënë edhe Haradinajt, në një takim para dhjetë ditësh në Prishtinë që patëm unë dhe Bajram Çerkini. Unë jam edhe anëtar i Komisionit për Personat e Pagjetur në Qeverinë e Kosovës, dhe ai erdhi pas takimit, bisedoi me kryetarët e shoqatave dhe me ne dhe i thashë: "Zoti Haradinaj ndërtoni fabrika, ndonjë institucion, sillni ekonomistë botërorë këtu të ndihmojnë. Nëse nuk ndihmon Bashkimi Evropian, atëherë Amerika. Nuk është ndihmë vetëm po e bëmë ushtrinë, po bëmë rrugë. Ndërtoni fabrika, punësoni njerëz, sepse fakultetet tona, shkollat tona po punojnë për amerikanët, gjermanët, zviceranët, belgët". Të gjithë ekspertët tanë të kualifikuar kanë shkuar jashtë. Ne i shkollojmë kuadrot të cilat pastaj punojnë në vendet e tjera.

Qeveritë në Beograd e Prishtinë do të ishte mirë që së pari ta vendosnin veten në pozitën e familjeve të të kidnapuarve. Ata të gjithë kanë biseduar me ne dhe i ndajnë ndjenjat me ne. A i kanë artificiale apo jo, nuk e di, por mendoj se janë të vërteta. Sepse ndjenjat tona janë shumë të pikëllueshme dhe askush nuk mund t'i aktrojë, madje as ata që bisedojnë me ne.

Nuk i hyra fare temës së anktheve tona të natës, kur ëndërrojmë se janë me ne, kur zgjohemi me ankthe. Kjo i ndodh secilit prej nesh. Prandaj them, le ta vendosin veten në pozitën tonë dhe le të kthehen kah paqja. Gjithçka që ka ndodhur le të hidhet pas shpine. Jo ta harrojnë, le ta kujtojnë por të mos lejojnë të përsëriten krimet e tilla dhe për të gjithë ata përbindëshat vrasës, pavarësisht prej nacionalitetit, fesë e të tjerave, për të cilët kanë prova, le t'i qesin ato. Jo për shkak tonin, por për shkak të brezave që po vijnë, që ta shohin se krimet nuk vjetrohen dhe se të gjithë që kanë kryer krime do të përgjigjen herëdokur për ato që kanë bërë.

Le të kthehemi kah e ardhmja, të punojmë për paqe, pastaj të gjitha të tjerat vijnë, nëse njerëzit pajtohen, nëse e vërteta del në sipërfaqe, nëse nisen kah paqja. Të gjithë duhet të nisen kah paqja, është e kotë njëri kështu e tjetri ashtu. Duhet të ulemi të gjithë dhe të flasim për paqe, e jo për atë që ka kaluar. Për të kaluarën, ka gjykata, institucione, shërbime që merren me këto gjëra, kurse politikanët le të orientohen që t'i krijojnë popullit jetë të qetë, kushte për punë, e të mos mendojnë për ndihmë sociale, se as ajo nuk mund të zgjasë përgjithmonë.

“*Dy djemtë i kam vorrosë, njonin majtas, tjetrin djathtas, që kur t'më gjindet çika, me e shti ndërmjet. Sa kam pritë me shku te djemtë, po tash kur po shkoj, po thom: 'Djemtë i kam gjetë', e po rri shumë shtrëngushëm kur p'e shoh këta dy aty, e vorri ndërmjet shprazët.*”

Nebih Morina

Nebih Morina është baba i pesë fëmijëve, tri vajzave e dy djemve. Në rastin e Nebihut, ndryshe nga të tjerat, nuk është zhdukur asnjëri nga djemtë, por vajza më e madhe, Mevlydja. E martuar në Suharekë, nënë e dy djemve, Gencit 5-vjeçar dhe Granitit 3-vjeçar, ajo zhduket vetë e dhjeta me gjithë fëmijët, burrin, vjehërrijtë e kunetërit, pasi u rrethohet shtëpia nga tanket.

Disa vjet pas luftës gjenden mbetjet trupore të shumicës së familjarëve, me përjashtim të Mevlydes dhe të kunatit të saj, Hajdin Berishës. Sot, njëzet vjet më vonë, Nebihu rrëfen dhimbjen për vajzën e pagjetur dhe nipat e vranë, që herë-herë e derdh edhe në vargje, ndërsa krahason jetën e dikurshme me skamjen në të cilën rron që kur forcat serbe ia kanë djegur, shkatërruar e plaçkitur pronat e posedimet.

Rrëfimi në vetën e parë:

Nji pëllumbeshë me dy pëllumba i pashë tu lujtë

Nebih Morina

Quhem Nebih Morina, i lindun n'fshatin Samadraxhë nga baba Nuhi Ali Elezi, me 14 mars 1948. Baba i ka pasë shtatë fëmijë, i pari osht Vehbiu, i lindun 1945-ën, Hysnija në '46-ën, unë edhe Fetiu jemi binjakë '48-ësh, Salihu osht '53-sh ndërsa Bahtija dhe Verija jonë edhe ato binjake, t'linduna '56-ën.

Tu u rritë kemi qenë me mixhën e babës, Ukshinin, atëherë gjallë, edhe babëgjyshin Aliun. Njoni, kur kam lindë i ka pasë diku 60 vjet, tjetri i ka pasë 50 vjet. Tani kemi jetue bashkë me bijtë e Ukës edhe t'Alisë, dy vllazënve. Ma vonë jemi nda me t'mixhës, kam qenë me vëllaznit e babës. Të babës kanë qenë Haliti, Sejdiu edhe baba Nuhiu. Dy axhallarët i kanë pasë ka tre fëmijë. Vllau i madh e ka krye shkollën fillore n'Samadraxhë, edhe dy motrat qashtu e unë e kam krye katërvjeçaren, masanej e kam krye shkollën e natës. Ka qenë si sot që quhet shkollë e mesme. Jemi marrë me bagëti, me punime bujqësore. Sidomos unë, kur kam qenë i vogël i kam rujtë dhentë e lopët.

Kur jam rritë, e kam marrë thirrjen për ushtar, në vitin '66. N'Vinkovc e kam bo ushtrinë 12 muej, e kam vazhdue në Han Pijesak edhe 6 muej, Domethanë 18 muej i kam bo ushtar i Jugosllavisë. Prej ushtrisë erdha n'shpi edhe një vit kam punue me familjen n'bujqësi, ka pasë atëherë fitim prej saj. Kemi pasë shumë vneshtë, e kemi bo shumë t'ardhuna. Po, dy vllazën shkuen n'Silloveni edhe unë shkova një vit, punova në një fabrikë të tekstilit n'Kranj. Mbas një viti që punova aty, vllau e ka të shoqen prej Suharekës, e m'ka njoftë me motrën e vet, Elmazen. U martova 22 vjeç. Masi jam martu më ka lindë Mevlydja e para. Fëmijët e tjerë masanej, Ramadani, tani Nasimja, Samiri, tani Elhamja.

Po, sa u martova mora një garancion prej një kusherinit me shku n'Zvicër. Kam punue me një kompani të gazit "Gas Arbeit", aty kemi qenë plot farefis e kojshi. T'parin muej kur kam fillu me punue, një kojshi i vjetër shkoi n'pushim e mu më la me e zëvendësue, se ai ka qenë si mirëmbajtës i dhomave.

Javën e parë m'ka ndodhë një aksident i rrezikshëm. Zakonisht atje farefisi e miqësia u mbledhshim t'shtuneve e t'dielleve për mëngjes. Unë kam qenë aty ma i ri edhe i kam shërby me çaj ma së shumti. Sa i kam përgatitë gotat me çaj, erdh një spanjoll

më tha: "Me ma ndërru bocën e plinit se o harxhu".

Menjiherë jam çu, i kam marrë çelësat e kam shku me çelë, bocën e vjetër e kam hekë, t'plotën e kam pasë afër. Qysh ka ndodhë, ku u kap zjarri, nuk e di. E ka marrë flaka çka ka metë gazi i atyne bocave edhe e ka përfshi banjën. Për një moment, jam munu me dalë, po nuk kam mujtë edhe i kam qitë dy duert me i mlu sytë, e kam bërtitë: "O Zot, t'paktën eshtnat le t'më meten me m'i çu n'shpi". Prapë i kam dhanë zor e kam dalë jashtë. Kam shkue i kam gjetë ata aty t'përgatitun me e pi çajin.

Spanjollli m'ka pa, ka ardhë mas meje. I thashë: "Jam i djegun, banja po digjet". Po aq ka qenë i guximshëm edhe i shpejtë një mik i fisit tonë me ne aty n'punë. I ka marrë dy aparatat, i ka shprazë, për një moment e ka shukë zjarrin. Erdhën me më marrë mue, ai spanjollli sa mujke piskatke: "Lëshomni mue, lëshone njerin ta çoj n'spital". Shoqnia ishin aty krejt 50 veta, më rrethuen mu: "Çka u bo?". Mu m'dilke ty mi që m'ish djegë krejt këmisha. Veç sytë m'kishin pshtu.

M'kanë hypë në një kerr të firmës, m'kanë çu me një qendër për ndihmën e parë. Ai mjeku u kallxojke ku me çu këtë njeri kësisoj. Unë mendojsha: "Çka po flet ky? Ky pa i krye fjalët, unë kam me dekë". Më pyetshin: "Qysh je?". Krejt i merrsha vesh, ama përgjegje s'mujsha m'i kthye.

Më vendosën me një dhomë, aty me do spreja e di që m'kanë ra. Mo s'kam pa, po kur u bo një orë erdhën krejt shoqnia me më pa, po unë i ajun, faqet zi si zezak. Kam nejtë 21 ditë n'spital. Ni javë ka lajmëru Radio Cyrihu për rrezikun që e kam pasë. Ato 21 ditë, çfarë shërbimi m'kanë ba ata nuk di as me përshkru. T'isha konë këtu, kisha me shku krejt noshta.

Tani, më nxorën, m'prunë n'baraka. Aty u bo një banket i madh. Krejt shoqnia kish ndie, e s'jemi konë pak, prej një qyteti tjetër kishin ardhë me më vizitu. Edhe dy-tre gjermanë kanë qenë t'ardhun po n'bashkëpunim me ne, n'firmë të Zvicrës. Ata u çuditshin, kqyrshin çka jemi tuj bo. Po i tregon aty mixha, plaku, çka m'kish ndodhë. Kanë ardhë, janë shoqnu me ne, kanë fotografue, janë habitë.

Mas nja ni javë, unë kërkova me ardhë n'shpi. Po mjeku m'thojke: "Me shku n'shpi, temperaturat t'nalta janë e ke me e prishë krejt lëkurën". Po unë e mora përgjegjësinë që do ta ruj sado pak, se nuk e dishin te shpia.

Kur kam ardhë n'shpi, çika, Mevlydja i ka pasë 2 vjet, ish tu lujtë me fëmijë, e unë iu afrova edhe e kapa. Po m'kqyrë, e dikur më njofti, boni: "Kuku, baba jem!". Kur m'panë te shpija nona, krejt familja, u tronditën. Mas ni ore, shkoj me iu përcjellë kojshive që m'i kishin dhanë do porosi shoqnia atje. Kur hi në oborr t'kojshisë, një grue e njonit aty po i kallxon vjehrrës, e vjehrra nuk shihke, ish konë 100 vjeçe: "Nona Nifë a ke ndi? Djali i axhës Nuhë, Nebihu, ish djegë ish bo shkrum". E unë përmas, e p'i thom: "Qe ku jom!". U habitën ata.

Tani m'ka bo lutje familja mos me shku ma. E kemi pasë një vneshtë ma poshtë, e ka pasë maru baba nifarë kokorrje. N'sabah shkojsha, merrsha ujë e bukë, ka qenë rrushi i mirë aty, veç zhdrypsha me marrë rrush edhe ni muej rresht tanë ditën rrishna qaty n'kokorrë, do me thanë s'ma ka rrokë dielli ftyrën.

Po, masi u bo ni muej, thashë du me shkue prap në Zvicër. Kur shkova, bona ni kontroll te mjeku. U habit sa isha përmirësue edhe m'tha e paske ruejtë veten. Ma ka dhanë një kartelë t'aksidentit, i thojshin 'Unfall Karta', po as që jam interesue. Thojshin që i marrish 160 mijë franga atëherë damshpërblim po as që jam interesu hiç. Kam punue tani edhe ni vit, e ma nuk m'kanë lanë me shkue.

Tani kam punue me një vlla tjetër edhe djemtë e vllaznive. Vllaznia kanë punue n'Slloveni e une kam punu me bujqësi, se pesë hektarë e gjysë i kemi pasë vneshtë. T'ardhuna kemi pasë shumë, edhe ata atje. Ata për disa vite punuen atje, kishin t'ardhuna shumë, po erdh një vlla, i thashë: "Po lypin koperativat me dhanë kredi, baba nuk po len me marrë se po thotë qi kredia t'fik". Vllau m'tha: "Gabim e ka, se unë po i shoh sllovenët. Veç a po japin, shko shkruju!". Kam shku e jam shkruie n'Studençan me një koperativë. Kur i kam nënshkrue 2 milion e 300 mijë dinarë atëherë, kapuçi s'më rrike n'krye, e ai drejtori m'tha: "Çka po tutesh?". I thashë: "Po thojnë qi kredia i ka fikë njerëzit". Tha "Kur t'bohët ni vit, dy hidrofora që ki me i marrë ti, kanë me bo qaq". E kam marrë kredinë, e kemi marrë shtallën, o konë një serb, inxhinier i ndërtimtarisë, na ka dhanë projektin, e kemi marue, 57 kije i kemi shti. Ata ma nuk kanë dyshue në neve fare, se i merrshin njerëzit paret e kredisë edhe i hupshin, po në neve nuk dyshuen kur e panë sa jemi t'dhanun n'atë punë.

I patëm ble 6600 killa mish, do të thotë vjeta t'gjallë, e për 6 muej 36 mijë kille jonë bo, pra 30 mijë kille na kanë metë për 6 muej. Ushqimin krejt tonin e kemi pasë, kështu që ka qenë fitimi shumë i madh. N'ato kohë nuk ka pasë shtalla moderne me pi ujë vetë, po pijshin prej kahmosit.

Tani baba i ka thirrë edhe vllaznit tjerë, kajke: "Hajdi, boll mo n'Slloveni". Qetë shtallën e kemi shndërrue në zdrukhtari, atëherë edhe një mulli e kemi ble. Jeta ka fillu me u bo qysh o ma mirë. Vijke njoni prej fshatit Astrazup për me shku me folë n'telefon n'Suharekë. Kur hike aty ku hajshim bukë, kajke, i thojke babës: "I lumi ti, kqyr unë djalin n'Gjermani e po duhet me ardhë me bujtë te ti e me shku me folë t'nesrit n'telefon atje, e ti krejt djemtë n'shpi". Nuk ka vonu, baba u sëmu, e vdiq.

Kur filloi lufta, nisi qekjo vajzë, Mevlydja, u mërzitke, e i thojke nanës së vet: "Nanë, lufta ka fillu, çka doni me bo? Se lufta dikon e merr, lufta merr njerëz". Po unë i thojsha: "Lufta i merr ata që luftojnë. Ti s'je n'luftë, ti je n'shpi tondën, je tuj i kqyrë fëmijët e tu, e me burrin e me vjehrrin". Ka vazhdu kjo nja 2-3 muej, ushtria jonë rrike

këtu pari. Djemtë e Mevlydës, Genci edhe Graniti, t'vogjël kanë qenë. lindun njoni në '94-ën e tjetri në '96-ën. Ata luajshin nëpër oborr. Ushtria kanë qenë ma larg, a ata kaniherë tentojshin me shku me e pa UÇK-në atje, nja niqind metra ma poshtë. Qaty kam qenë ndërlihdës unë.

Kur ka ra ofensiva e parë, me 26 mars, asht bo tërheqja e pikave këtu edhe krejt shkuen përpjetë. Unë kam shkue n'Pagarushë, e familja jem ka shkue n'Medvec. E unë jam detyru atje me shku se i kishim do djem t'rij atje, kam nejtë te aty te do nipa, nji kushterinë e kemi pasë t'martume.

Edhe kam shkue me bisedue me Mevlydën me telefon, me vetë: "Çka i keni punët atje?". Mevlydja ka qenë n'shpi, n'Suharekë, në familje t'Berishave. Ajo vetke: "Çka u bo me juve?". I thashë: "Unë kam me ardhë t'nesrit". E kem bo tërheqjen, e t'nesrit para mëngjesit me disa ushtarë kemi hi te unë, po në shupë, mas shpisë. O konë 45 metra, dy kat, e ka pasë dërrasa, ka pasë çmos materiale; grunë t'mullinit jonë konë 200 mijë kile. Po kur pata ardhë asnji kaci hiç s'osht konë, pluhun krejt, asnji sen s'kishë metë hiç. Edhe shkova, mixhës i kallxova: "Shpija jote kish pshtu, e jona ish kallë". Ia nisi me kajtë.

T'nesërmen kam ardhë prapë, jam hypë n'dytin kat, kur ka ardhë çika me vjehrrin e vet edhe me dy djemtë, Gencin edhe Granitin. Dy gishta n'gojë i kishin shti ata, se katër ditë para ofensivës shkuen anej edhe u çuditshin. "Ku jemi?" thojshin, e sa mujshin kajshin. Vajza me gjithë vjehrrin. E çova Granitin përpjetë – e kam deshtë veç Zotin ma tepër – thashë: "Oj, bija jeme, çka po kajsh ti për shpijat tona? A e kam Granitin, krejt botën e kam!".

E janë shkue, miku m'tha: "Mos u mërzitni, unë du me ardhë shpisë me ia qitë kulmin". Nuk ka vonu, kanë ardhë vëllaznia prej përpjetë, nja ni muej kanë pasë nejtë poshtë, e kemi hi n'fshat. Fshati ka qenë i djegun për gjysmë, kështu që jonë munue me ba nji strehim këtu. Kunati i vajzës teme ka qenë profesor shumë i njoftun n'Prishtinë, Hajdin Berisha. Ka ardhë, ka kqyrë a e kanë çu vëzhguesit e jashtit kon për me na ndihmue. Ka ardhë nji shok prej Sllovenisë, atij iu kish djegë pak shpia, tha: "Ju qysh paskeni metë, kuku për juve! Hajde meri paret, unë du me t'i dhonë tremijë marka, e qitja kulmin!". E kemi qitë nji kulm me dërrasa, e u strehuem. Edhe lufta ndërkohë ka pasë si armëpushim, vajza ka ardhë e ka shku disa herë.

Herën e fundit, dy-tre ditë para ofensivës së fundit ka ardhë e ka nejtë, se erdhën edhe do tjerë, nipa e mbesa, e dikush me nuse, me gra e u bonë tubë 100 veta këtu. E pa që s'ka ku me nejtë e tha: "Du me shkue". Unë aq u mërzita, s'mujsha me iu dalë përballë djemve, e ajo m'lypke: "Ku o baba, t'përshtëdeta!". Unë s'mun i bona ballë. Ndërkohë, kanë dalë n'autobusa, kanë shku.

I kam marrë n'telefon, se post-blloku o konë n'Rashtan. "Qysh kaluet", e veta. Tha: "Babë, veç Zoti e din qysh kemi kalu". Edhe pa u vonue ka ardhë ofensiva e dytë, e këtu kam qenë me axhën veç unë. Krejt ushtria patën shku përpjetë, unë kam fjetë në shpi t'axhës. Po m'pyet axha: "A fole me Lyden? Shka tha?". E kemi pasë telefonin tonë n'katun, 10 marka minuti. I thashë: "Kallxoi rrezik shumë, nëpër bërllogje kanë kalue". Tha axha: "Ku e gjetë qatë mik, sa t'mirë e ki". Thashë: "Axhë, me m'dekë miku para meje – vjehri i vajzës – t'pame çeli rrafsh një muej ditë".

Ka ardhë vllavi me m'marrë prej Pagarushës, se krejt ishin atje, mo s'kish kurrkush këtu. Ma ka bo dikush me dije pak, po si për me ma përhupë, se unë e niva në radio, e mora vesh që Berishtë i kanë nxjerrë prej shpisë e i kanë vra. Kur ka m'ri Mevlydja atje, mas dy ditëve kjo ka ndodhë.

Unë disha që jonë gjallë, e kam shkue n'fshat n'mëngjes, se i kemi pasë një 10-12 lopë, e iu qita lopëve edhe dola n'fshat me pa a osht najkush edhe me shkue. Po m'thotë një plakë: "A duhesh me nejtë këtu?". Thashë: "Po këtupari po, po thojnë n'prue qatje jonë shumë popullatë, e du me shku me i hekë, se ka mundësi me i gjetë forcat atje e me i pushkatu". Edhe kam shkue, e kam gjetë plot e përplot me fëmijë, gra, pleq, e tu iu thonë: "Ikni, ikni". Ma të fundit kanë qenë një plak me ni grue. Ai ka qenë deputet i ish-Jugosllavisë edhe për Ballkan ka qenë shumë përgjegjës. Ish plakë e ish lodhë. I thashë: "Baca Shaqë, ik!". Aty ishte krejt edhe një 3-400 metra Njëpërbishti, e kriske mitralozi sa mujke, kallashat. Tha: "Le t'më vrasin qetu, se s'kam ku me shkue". E kam pa një fshatar, edhe ai plak, i thashë: "Po ti çka nejte deri tash këtu?".

M'zuni puna, po qe ku jam tash këtu". Thashë: "A do t'mujsh me i ra në fshatin Njëpërbisht tash, se janë tu vra anej poshtë, tu gjujtë sa po mujnë". Kur e kam pa një familje me 10 anëtarë, e një djalë të vogël. E kemi pasë bashkëfshatar, e njihsha atë burrin, po s'kemi pasë raporte. E kisha një paqetë gurabija t'vogla e jau thashë: "Ikni ma shpejt se zor e kini me kalue, prit at i keni kah t'shkoni". Ai plaki iu tha: "Unë eci përpara, e në qoftë se kris n'mue, ju mos ecni. N'qoftë se unë pshtoj, edhe ju hajdeni". Ia kam dhanë atij djalit t'vogël qat paqetë me gurabija e kur u largue ai djali, m'shkoi menja te fëmijët e mij. Ai djali: "O baca Nebih, faleminderit për gurabija".

I kam përcjellë ata, e di që e kam pastru krejt prronin prej civilëve edhe kam ra me një prrue. Aty i kam gjetë edhe katër tjerë. Jemi bashku me ta, kemi nejtë, njëni duel me kqyrë n'breg, tha: "Kuku, po vikan tekënej". Do militarë t'armatosun na kanë vërejtë që jemi aty. Kemi ikë, jemi lëshu nëpër vneshtë me një prrue. Prej tana anëve që ka shkrehë. Pak para mramjes erdh një tenk, na përfuni ai përmi neve, po dashti Zoti, nisi shi e u tërhoqën, edhe kemi shkue.

Jemi dalë me shkue për fshat. Kur dolëm me një mal të vogël, o kanë aty një katundar. "Ku po shkoni?" "Po shkojmë n'katun". Tha: "Aty e kanë bo pluhun, plot policë osht,

plot ushtria, aty s'ka pshtim". Na shkojmë me kqyrë. Kur jemi afrue ngat fshatit me njëfarë rrugice ka qenë një autobus i joni që kanë ikë, kur e kemi pa një qen të bardhë. Qeni po na kqyr si shtremët po nuk na u turr. Jemi shku edhe një pesë metra, ma anej dy kufoma. Po u thom: "Kadale se njëni po m'doket osht vllau jem". Krejt m'përngajke si një vlla i jemi.

Kur afrohem i çka me pa, njëni pa rrashtë t'kresë ish konë, tjetrin nuk e njihshim, ish konë jabanxhi. Me hi n'fshat nuk guxojshim, e jemi shku teposhtë, e kemi gjetë krejt traktora, kerre e çka ka pasë të civilëve që kanë metë aty, krejt të djeguna. Kish metë vetëm një traktor i vogël, e kish pasë një jorgan, na të pestit kemi hi me një jorgan qatyi jemi mlue, ish krejt qull që e kish rrehë shiu një natë e një ditë.

Po, mos me harrue, katër djem kanë qenë 20 e diçka vjeçarë, tre vllazën t'Retisë edhe një dhandër i tyni, ai i Samadraxhës, e kishin kallë një zjarm e pjekshin suxhuk edhe birra kishin marrë. Iu kam thanë: "Ej, a p'e shihni ku janë, ata qetash vijnë këtu". Se unë i shihsha tu ardhë krejt prej shpati se ishin n'vijë t'drejtë ajrore krejt një 300 metra. Tha njëni: "Hajt bac mos m'shurdho!". U mahitke me mue: "Pa e hangër këtë suxhuk e këto birra pa i pi, nuk hiqna prej ktuhit". Kur u ktheva n'mbramje, e hinëm aty n'traktor me pushue, hala pa na zonë gjumi, ka ardhë një person i fshatit Opterushë, tha: "A o Nebihi këtu?" Thashë: "Po, çka ka?". Tha: "Po t'thirrin qatje poshtë, tre jonë dekë e një osht gjallë, e hala po lyp ndihma". E disha unë kush, se e disha ku i kam lonë. Kam shkue, ata ishin konë tërhekë e kam thirrë anej-knej, mo s'i kam ndie. Edhe ai i katërti kish pasë vdekë, pra tre vllazën edhe dhandri i tyne. Miq i kemi pasë na ata vllaznit.

Kur jam sjellë përmi fshat një plak e kam pa. I kam thanë "hajde"; ai ka hi e ka marrë llovaçkën, mirëpo kur kam kqyrë përmas nuk e kam pasë. Edhe i kam pasë tre dajë me veti. Kur jemi dalë ma nalt, kam kqyrë, s'jonë ata tre dajtë, veç njëni meti me mue edhe një fshatar tjetër. Ku metën ata nuk e di. E qai plaki osht vra n'vorre. Kur e kanë gjetë të vramë, ia kishin nxjerrë trutë, ia kishin qitë n'grusht. Ndërsa, këta tjerët kishin pasë shku për Mamushë.

U eçtuem. Për bukë nuk u untova, po për ujë u eçtum. Thamë po shkojmë n'Mamushë. Një natë përpara shkojshin njerëz e hijshin e dilshin, po nuk dishim gjendja qysh osht. Kur morëm vesh, thanë: "N'Mamushë s'ka kurrkush, i kanë çu për Shqipri". Po thamë hajde shkojmë ma herët, marrim ujë e bukë edhe kthehem. Një plak i kish veshë një tri palë tesha edhe një palltë. Ky daja e merrke ka një kafshore për veti e tjetrën ma avitke mue, po unë s'mun hajsha e ai hajke kapak, e kish pasë një pite. E na thojke: "Pse bre po nguteni?". "O, ec ma shpejt se dojna me shku e m'u kthy prapë". "Jo, ju po tuteni". "More, ec"!

Kur jemi afru ishin vra nimdhetë vetë qaty. Aty e kam pa jaknën e dajës që e kam pasë me veti një ditë përpara, po me i thonë dajës: "Qe vllau jot", s'ma muer mendja... Kur kemi shkue, i kemi pasë do t'njofshëm aty, kemi hi n'xhami, u kam thonë: "Rrini ju këtu, unë po shkoj po lypi bukë edhe ujë po marr". Kur shkova te ata t'njofshmit, te ata mullixhitë: "A, ke ardhë këtu a?". Thashë: "A muj me marrë një grimë ujë?". "Veç sa ma shpejt m'u largue". Kur u ktheva në xhami, ata po presin. "A s'more ujë a?" U thashë qysh ish gjendja. Erdh një plak tjetër, tha: "Ikni prej këtu, se qetash vijnë e ju pushkatojnë. Këtu jonë plot, po mos shkoni përpjetë, se asnjë t'gjallë s'e lëshojnë me shkue për Samadraxhë, veç krejt ju vrajnë". Tha: "Teposhtë me shkue n'Shqipni po thojnë kurrkush s'të ngucë". "Hajt more!", po i thom une.

Dikur erdh një dajë i babës tem i Studençanit. Tha: "O dajë, amon me ardhë se jam me dy gra e tre fëmijë edhe një katunar e kam e s'po guxojmë me shku teposhtë". "Po jo mor dajë". "Po ec bre!". Njoni i Mamushës erdh, tha: "N'daç i çoj unë se e çova një turrë, i lashë n'kufi, e kush s'më ka dalë përpara hiç".

Kur po m'teken: "Veç me ardhë teposhtë". Kur kam hypë n'kerr, një katunar i Samadraxhës i dalun n'Mamushë ma ka bo me dorë me u nalë te unë, po kur e pashë qysh po shkon puna aty, thashë: 'Jo'. Daja i Studençanit ia bojke grues së vete: "Kanë me na bo sikur atje që e kanë marrë djalin katër vjeç e kanë shti n'thikë, e kanë endë nëpër Suharekë". Qaty m'u kriju bindja që kjo i ka ndodhë Granitit tem.

Kur jemi shkue, kush nuk na ka prekë as s'na kanë nalë kurrkun hiç. Jemi shku te kufini, aty ka zhdrypë daja. Aty na thonë veç me i lonë tabllat, me e lonë letërnjoftimin edhe me dalë anej. "Po s'kemi bre letërnjotime". Tabllat po, i kemi gjujtë. Kur kemi dalë anej, veç ka dalë një kadet: "A muj erdhët vllazën?". "O, po bre, 50 vjet kam pa andërr me ardhë, ama qeshtu jo", thashë.

Kemi hi n'Kukës, aty na ka dalë një djalosh përpara. Ishim bo llom, shiu që na kish lagë, tha: "Bacë, unë jam njeri i varfën, po sonte juve që po ju shoh qetu një darkë due me ju dhonë edhe me ju terë e me ju nxehtë". Ai plaki që thojke: "Çka po tutni ju?" më veti: "A po e njofish këtë a?". "S'kam qysh me e njofhtë. Pse, a mos e kam dajë a?". Ky po na thotë, hajde me fjetë, me hangër bukë edhe me pushu". "Jooo" thotë. "Ani, hajt shko kah të dush ti".

Kemi shkue, na e kish kallë koftorin e na kish bo një darkë, e na ka nxehtë e na ka terë. N'mëngjes shkuem me u lajmëru e me marrë vesh për vajzën. Krejt e kuptova që vajza osht e zhdukun, që i kanë pushkatue krejt. Mas pak kohe n'qatë ditë kanë ardhë familja me kamion. Unë kom shku n'bashki të qytetit kam vetë: "Kjo familje ku gjinet?" Doli një i bashkisë tha: "Qy, qai pallati". Pa u afrue me thonë një dy-treqind metra kur të m'dolën çikat përpara. Më ka dalë fëlqia pi venit. Jam ra n'guj e kadal-kadale e kam qitë n'ven.

Vllaun e madh me tre djemtë e vllazënive n'Suharekë te ura i kishin ndalë, e një kusheri, djalë adoleshent, gjithë e ka buzën si n'gaz. E kqyr një polic e i thotë: "Ti a po keshish me mua a?". Merr me e qitë me e pushkatue, ky vllau thotë: "Kadale mor, ky i ri bre, as guhën nuk e din edhe nuk osht tu bo hajgare me ty". I thotë polici: "A ty t'veta a? Hajde khol". Me tre djemtë e atë kusherin, edhe këtë e qet për me i pushkatu. M'thotë vllau: "S'e kisha dert që po na pushkatojnë, po çka do t'bojnë fëmija mrapa nesh qi ishin?". Veç kur i kanë ardhë do tjerë, i kanë thanë atij policit: "Lej, e ec me ne!". Ai o largue, e këta i kanë dhanë e kanë ecë, kanë pshtu. Kanë ardhë fëmijët e mi, Nasimja, Elhamja, grueja e krejt familja.

Dert mo s'e kisha a i kanë majtë dikun, se njëherë e mora lajmin që jonë majtë dikun, jonë gjallë shnosh e mirë, veç knej nuk kanë dalë. Prej asaj nate i ka marrë qai pronari që na ka marrë neve, e ka pasë një garazhë, i ka shti qysh jonë konë n'dy traktora edhe kamioni jonë. Kanë fjetë qashtu n'traktora, bukë iu ka dhonë nëpër duer. N'sabah kanë ecë teposhtë për Laç. Unë kam nejtë, për çdo ditë n'kufi kam shku. Deri një javë para se me hi NATO-ja, kam shkue.

Ata të mitë pi Laçit kanë shkue n'Maikë, aty janë vendosë n'tjetër vend, e kur ka hi NATO-ja, vllau jem i pari u konë mas tenkut e unë përmas. Kemi hi me kamiona, me fëmijë. Kur kemi ardhë n'mbramje n'Suharekë drejt e n'shpi të Mevlydes. Kur shkuem aty, këpucat e Granitit, sandallet nja andej, nja andej. Lyp ku jonë ata, s'ka kush hiç. Ishin konë ushtarët tonë aty, kishin hongër bukë, kishin lanë enë pa la. E kemi mshelë derën, kemi ardhë n'shpi. Vllau e ka marrë një lajm qi kanë shku n'Maqedoni, n'Billacë, e i ka kërkue edhe atje, po nuk ka pasë kurrigo.

Ka shkue një një javë hulumtime nëpër varreza. Njimdhjetë anëtarë ajo familje, dhetë antarë, se nana Tixhë ka qenë 104 vjeç. Nanën Tixhë e kena gjetë n'varreza t'Suharekës me numër, e këta s'janë sot e atë ditë. Edhe e kemi çelë t'pamen, 49 peshkira që jonë konë atëherë qitu nëpër Samadraxhë. Duhanin e kam pasë pi do kohë, po tani e kam pasë lanë, po atë ditë që çelëm t'pamen, te axha e shtina paqetën n'xhep për me ia qitë najkujt, po kur u ula e dheza. Thashë: "Au Granit, ia qita tymin".

Filluen fshatarët me ardhë; thashetheme, sa t'dush. Do t'thojshin që i kanë marrë e i kanë pushkatue. Po eshtna s'kish kurrigo hiç. Kemi fillu me shku tani n'grevë, n'Prishtinë 12 ditë kam nejtë midis patosit po n'atë kohë kanë qenë mobilizu njerëzit, e kanë kuptue rastin, se 3500 vetë. Veç kur vishin setra, pallta, bukë, plafa, që na i bishin për çdo ditë. E na qaty tuj kërkue pak i kemi nxitë ndërkombëtarët për me fillue çështjen tonë. Ndërkohë shkuen dy vjet e s'ka kurrigo.

Kemi shkue n'Merdare 13 herë kur i kanë pru kufomat. Kur i kanë çue në morg t'Rahovecit aty mirë i kanë radhitë. Para se me i gjetë kufomat jam konë tu nejtë te

nji kojshi n'Batanicë tuj kqyrë televizor, kur e kanë qitë t'parin trupin e Gencit. E njofta n'dhambë, n'fityrë krejt, e njofta n'teshat që i ka pasë. Edhe thashë: "Aj bre djemtë e mi". Po s'i kam kallxue kurrkujna. Kemi shkue n'morg t'Rahovecit, aty i kam pa kufomat e djemve. E kam pa babëgjyshin, e kam pa babën e djemve, kunatën, e kam pa gjyshen e djemve, me mungesë të vajzës teme Mevlydes.

Prej 2002-tës dej n'2005-tën kanë qenë n'morg ata. Pi aty i kanë marrë n'Prishtinë, tani kur na i kanë marrë ADN-në e gjakun, i kanë identifiku. Sa herë kemi shku na aty n'morg, sa herë i kemi marrë ato eshtna nëpër duer. Ka qenë katastrofë, nëpër do cerada e deri e kemi pru punën do frigorifera që na i kanë pru. Veç, hulumtimet kanë vazhdu. Kur i kemi vorrosë, nuk osht as kunati i vajzës, Hajdini, edhe vajza jeme Mevlydja nuk janë aty.

M'kanë vetë qysh m'i radhitë në vorre. Unë e kam lanë me shkru aty në mungesë të trupit, e kam lanë vorrin n'midis. Dy djemtë i kam vorrosë, njonin majtas, tjetrin djathtas, që kur t'më gjindet çika, me e shti ndërmjet. Sa kam pritë me shku te djemtë, po tash kur po shkoj, po thom: "Djemtë i kam gjetë", e po rri shumë shtrëngushëm kur p'e shoh këta dy aty, e vorri ndërmjet shprazët.

Ka pasë shumë thashethana, na kemi kërkue disa herë që t'paktën ata çka i kanë djegë me jau qitë emnat. Kam shkue kam dhanë intervistë n'Prishtinë, kanë ardhë n'Beograd me m'çue mue e disa t'tjerë. Na kemi marrë qëndrim mos me shkue se e kemi ditë që gjyqi i tyne nuk ban kurrqjo, sikur që s'ka ba. Bile, ajo Anka e Bekimi më kanë lutë me shku n'Beograd, po unë u kam deklarue edhe atyne n'Prishtinë, bile-bile ka qenë avokati serb edhe një amerikan aty, e ma së mrami kam thanë që unë n'krejt botën i kam tregu ato rrethana. E di që kurrë nuk e kam ndie një hoxhë a një prift tu e shti urrejtjen e tu e përkrahë luftën sikurse klerikat serbë. Ata kanë ba shumë, akademinë e kanë kthy prej vetit edhe janë përgjegjës për këtë punë. U çu ai serbi, i tha sekretarëshës: "Shkruje, këtë duhet me qitë gazetata". Thashë: "Gjema një hoxhë qi ka shti urrejtje për luftë, kurrë as akademija te na nuk kanë ba. Ata e kanë nxitë luftën, e kanë ba gjithçkahun, kërkojmë prej tyne përgjegjësi".

Fort mirë e dijmë na, une e kam njoftë Nenadin, e kam pa përditë se e kemi pasë kojshi. Ai ka ba vetë masakër. Edhe Bobani, që osht vra. Ama atë e morën edhe e lëshuen, 13 vjet u dënu, po e kanë lëshu menjihërë. E kanë marrë një çergash prej Kubës e kanë dënu edhe atë. Ku janë ata 48 e edhe 520 n'krejt Suharekën? Ni familje i ka 10-11 anëtarë të vramë, mungojnë edhe shtatë, një tjetrës i mungojnë tetë. Kësaj familjes teme i mungojnë dy.

Kur kemi hi n'katun shumë dhimtë krejt kemi pasë, po kur kem' çelë t'pame na, me një vend ka pasë edhe muzikë, se s'ia ka ndie masi s'ka pasë korrkon hiç t'vramë. Kur

kemi shku n'Prishtinë, nëpër greva e protesta, na kanë rrehë me Nysreten. Njiherë kemi dalë me Albinin, nuk ka pasë hala parti politike, po ka qenë me neve. Ai na ka pri n'grevë, e zunëm rrugën, kur ka ardhë n'joni tha: "Çka jeni tranu ju? Shkoni nëpër shpija t'juja, çka e keni n'xanë udhën kështu?". Kur t'jam çu unë me ia ngjite për fyti, u çu n'j tjetër tha: "Le more, po ky koka budallë". Thashë: "Jo s'osht budallë, ky çka u nal me neve, le t'ecë n'punë të vet".

Kemi vazhdu me shoqatat, qaq shumë punë kanë bo, po nuk dojna me harru na kurrë. Kryqi i Kuq Ndërkombëtar edhe Kqyri i Kuq i Kosovës, jo vetëm atëherë, po qe nizet vjet na mbajnë gjallë neve. Se përndryshe, për neve kush nuk ndien. N'momentet kur s'kemi na rrugëdalje, qe qai Kushtrim Koci, edhe ka qenë Ylber Morina, tani jonë këta ndërkombëtarët që janë shokë me ne, ata krejt kohën e kanë çu me ne n'mbledhje. Ata dalin gati lëmoshën e kërkojnë për ne, i tubojnë paret, hajde me n'j tubim.

Kemi qenë në n'j tubim spontan për tregime, në Viktoria të Vërmicës, n'j Mihone, nonën e ka myslimane, babën e ka jevre, burrin katolik dhe vetë thojke shqipfolëse jam. Aq na ka eduku neve, kaniherë na shtijke me kajtë, kaniherë me keshë, shtatë ditë me të i kemi bo aty. E kem fillu me u zhvillu kapakëz, na të njimëdhetit, edhe sot hala, mas tremëdhetë vjetësh, diçka ka ndryshu gjendja, na e kemi ndi veten ma s'miri kur jemi tubu shoqatat, njani-tetrit tu ia ditë hallet, tu bisedu. Në vitin 2008 m'doket, na kemi shku me bo n'j protestë natën e Vitit t'Ri, n'ja 300 vetë. N'kamë s'mujshim me nejtë. Kur u bo ora 12, kemi dalë me fotografu qytetin se gjujshin fishekzjarre. Shkojke piskamë, plakës iu mërddhinën duert, iu dridhshin.

Ka qenë Ramë Manaj, jena dalë aty përpara, po atë ditë janë tregu shumë të dobët, nuk janë përkujdesë për neve. Aq keq jemi shku prapa aty, kemi nejtë, qaq të lodhun, unë kam hi nën n'j tavolinë, m'kish zanë gjumi. E po ndiej, plaka. Nysretja, po kajnë secila, p'e vajtojnë djalin e çikën e krejt familjarët. "A kajtëm boll?", po e ndiej po thotë. Tha: "Po!". "E, a t'keshim"? "E qysh me keshë"? Tha: "Kqyre kur ta çojmë këtë Morinën!". Tha "O Morinë!".

Kur u çova, krejt ato gratë e kanë qitë kryet në mue si jastëk. Unë pi marres kur t'i dhashë tavolinës, çka pat gota aty u derdhën. E ia nisën me keshë masanej. Kanë ardhë tani na kanë marrë policia, na kanë çue me n'j lokal, na kanë dhanë bukë, e na kanë hypë nëpër autobusa.

Puna qi e ka bo Kryqi i Kuq edhe shoqatat, Këshilli Koordinues, unë i kam thonë atij të Gjenevës, për të Drejtat e Njeriut që ka qenë, se na jemi shembull i Kosovës, e bile shembull i botës. Se na kemi pasë kontakte me grekë e me turq e me boshnjakë, përditë. Krejt qekjo vlera e punës tonë, e ka ra numri, se ka pasë qenë 7700, tash ka ardhë diku te 1620. Po, t'kishim heshtë asnjë s'ish gjetë, megjithatë, Serbia edhe sot i

din ku janë, se ata kanë pasë ushtri të rregullt. Edhe na kemi pasë, po ushtria jonë nuk ka qenë e përgatitun sikur ata. Ata i dinjë krejt kon e kanë pasë. E na kemi pasë njerëz që aty e ka marrë pushkën, aty ka dalë.

E kam pa në 2005-tën një film qysh kanë ardhë serbët sefte n'Fushë Kosovë të Millosheviqi, kur e ka fillue revolucionin e vet e te bombardimet. Edhe tu e qitë televizori, dy djemtë i kam pa për hekrat e podrumit të Suharekës edhe policët aty. Thashë: "Qe dy djemtë, për hektra janë kanë të dytë". Mrapa e kanë pasë picerinë, ku i kanë pushktatue.

Nji i njofshëm, Ylli Morina, osht n'Francë, ka le atje. Ai e ka financu Rambujenë edhe ia kam lypë me ma gjetë atë dokumentar. M'ka thonë që o kanali i 5-të po nuk muj me nxerrë, ka thanë. M'ka thanë që e nxjerr Avni Spahija.

Mevlydja kur i ka bo shtatë vjet ka fillu n'shköllë. E kam edhe librin që e ka marrë mirënjohjen, e shkëlqyshme krejt. Kur i ka bo tetë vjet shkollë, e ka pru dëftesën krejt shkëlqyshëm, baba jem ka kajtë: "O çoje bre bir me kry hala shkollë". I thashë: "Ja babë, qysh osht përzie puna, s'osht rend me shku".

E ka një shoqe t'vetën, sot ajo osht deputete. Mevlydja ka qenë shumë e zgjuet, po fati qeshtu osht. Pak masi e kryjti shkollën, u feju e u martue, i lindi edhe fëmija. Krejt fëmijët e mi i du, veç Mevlyden e kam pasë loçkë, kurrë nuk ka ditë me m'thonë mue jo, veç gjithë me më ndihmu. Nuk di as qysh po jetoj pa të. Kur ia kam gjetë hartimin në shkollë qysh e ka shkruet, ka qenë në klasë të katërt, qysh e ka përshkru gjyshja e Dinit tu i nejtë te stufa, e qysh i ka kallxu përralla.

Kam shkru në internet për një ngjarje qysh "herët në mëngjes kur u çova në oborrin tim një pëllumbeshë me dy pëllumba i pashë tu lujtë, por pa vonue korbat i rrethuen. Erdh edhe shqiponja, por për çudi vetëm nën hije do t'i shpëtojë, e nuk mujtën me i shpëtu korbit". Pra Shqipnia s'mujti me na pshtu neve. Korbat ishin militarët, e pëllumbat ishin fëmijët me vajzën pëllumbeshën.

Kur kam folë të fundit herë në telefon me Mevlyden, ka qenë ndoshta një orë pa i marrë, me i qitë prej shpisë. M'tha: "Krejt tenka e kemi t'rrethume shpinë, kuku për ne". Thashë: "Oj bijë, mos u tutni, ju jeni të pafajshëm, s'keni bo kurgjo". Thashë: "Ushtrinë tonë kur ta nxojnë, kanë m'e pre, e ju dert mos kini se ju keni me kapërcye qysh osht ma mirë". Kur u bo ora, telefoni mo u nal, mo s'boni.

E në shpi herën e funit që pati ardhë, patëm folë rreth luftës, si me i pshtue, edhe ajo m'tha që ma s'miri osht me ardhë baba ka Pagarusha. Edhe miku ka ardhë besa, Veseli, vjehri i i saj, edhe ai ka thanë: "Hajdini osht kryefortë", për djalin e vet, qatë profesorin. Tha: "Unë s'e kam gajlen e tij hiç po çka me iu bo fëmijëve?" Ai ka pasë

pare shumë. Bile thojnë se ia kanë marrë edhe 50 mijë marka, e masanej i kanë pushkatue.

Me ardhë përpjetë nuk kanë mujtë, se t'ishin ardhë n'Pagarushë ata sot ishin kanë krejt gjallë. Lagjes tyne t'Berishës kur i kanë hi rend, me urdhën të Bobanit ia kanë msy shpisë të Veselit, t'Shabanit.

T'ish gjallë Mevlydja, ma kish zgjatë jetën. Ajo ka qenë edukatore, çfarë fjalësh ka folë. Kurrë njerin nuk e ka zemru, ka ditë me i eduku tjerët e kurrkush atà s'ka pasë nevojë me eduku. Ni poezi për Mevlydën e kom pasë qitë, me amanetin qi na e len:

Amanet

Amanet e porosi,
Amanet shoqet e mia
Urime pavarësia e gjysë liria

Pavarësinë kur ta festoni
Edhe mu mos më harroni
Veç me fjalë më kujtoni
Lule s'keni ku t'më çoni

N'Suharekë kurdo që të shkoni
Këto varreza t'i vizitoni
Aty i kam dy djemtë e mi
Kam Gencin e Granitin

Varri im është i zbrazët
Djemtë e mi janë në varre
Do të jenë edhe aty jetimë,
Në mungesë të trupit tim

Amanet, o prindët e mi
Mos m'i lini eshtrat në Serbi

Nji tjetër nuk e kam publiku kurrkund. Osht shumë e dhimbshme, thonë për shkak që është familja jeme. E nuk e qes, se ajo e shtin edhe tokën me kajtë. Kallxon qysh i përcjellke Graniti krejt familjen deri vetin kur i vjen ma i mrami. Ndoshta ndoniherë e botoj, po do ta lo ma vonë, ndoshta dikush e ban kangë e knon.

Kur e kemi çelë tretën e ditës, kam piskatë kur kam dalë: "O kuku për mu, kurrë mo n'këtë derë s'kam me hi". Ka ardhë nji kojshi i tyni m'ka qetësu. Tash nji vajzë që ka

mbijetue, e martume në Suharekë, e kemi shti aty. Ajo i ka dy djem, një vajzë edhe burrin. Sa here që shkoj aty, asaj i doket që po i shkon baba i vet, e mu po m'doket që p'e gjej Mevlydën aty. Qaq interesant, une atë familje tash e du shumë.

Nji djalë më ka punu në KFOR. Tremdhetë vjet ka nejtë n'shpi, s'ka punu kurrëgjë. Na e kemi tokën, krejt ledinë osht, nuk ka teknikë me punue. Na dikur kemi pasë teknikë, të tana. E ky tjetri osht n'mjerim n'Prishtinë, se tetë vjet n'Samadraxhë shkollën fillore, tre vjet teknikën në Suharekë, tre vjet muzikën në Prizren, katër vjet fakultetin edhe tre vjet Masterin. Sa po bojnë kto? Njo e kam në Zvicër, e me pare t'saj, se s'kam pasë me çka tjetër me shkollu. Tash gruja po kan: "Ku dojna me lonë djalin, pa punë, sa shpenzimet i kemi bo me ia mledhë paret m'u shkollue, tash n'Prishtinë pa punë".

Shoqatën, sa herë që takohemi unë i falënderoj. Unë jam ma i thjeshti aty, një individ krejt. Ata jonë krejt intelektual, po aq kanë respekt, aq shumë më shoqojnë. Kur t'shkojmë nëpër hotele që i bojnë ligjëratat, kur t'shkojmë me hongër bukë na vjen përmas Gjyla.

Kemi pasë takim me nantë deputetë të Suharekës, edhe një Ali Berisha ka qenë si kryetar i shoqatës me mu, e kemi blloku Kuvendin. E kemi detyru me votu që s'ka dialog pa marrëveshjen e familjarëve, pa fatin e t'pagjetunve. Kanë nënshkru edhe m'kanë mashtru. Mu ma s'forti m'ka mashtrur Hajredin Kuqi. Kemi shkue në Shkup për ligjerata me juristat, edhe m'ka skaju Hajredini e m'ka thonë: "Duhet me ia bo diqysh, se na keni blloku ju, e na duhet me vazhdu punën".

E e kanë bo punën me Prenk Gjetën e me mue, pesë veta me shkue me bisedu me Hashimin. Kur e ka marrë fjalën Nysretja, i ka thanë: "Ti e ki shkelë me dy komë gjakun tonë, ti që nuk je tu u kujdesë". Tjetri e tjetri, po ashtu i kanë thanë: "Ti e ki kry luftën, e ki bo Rambujenë edhe duhesh me marrë përgjegjësinë". E ka marrë punën n'dorë edhe në fëmijë e n'familje e n'komb e n'Zot u betue që çështja jonë ka m'u marrë parasys.

Porosia jeme, sikur e të gjithëve që osht, kish me qenë: "Familjarët kërkojnë zbardhjen e fatit, kërkojnë të paktën përkrahje, punësim". Unë e di, ka nanë në Mitrovicë, i kanë metë njëmëdhjetë fëmijë, pa burrë pa kurrfarë përkrahje. Po me 170 euro çka bon ajo? Njihere ka qenë 103 tash asht 170. Unë kam qenë në Durrës, bash për punën e ligjeve. E erdhi me vendim atje n'Durrës, krejt familjarët u çuen, i kërkojshin pagat. Unë ma së mramti, thashë: "Krejt tjerët nuk e kanë keq, unë kërkoj ma së shumti. Nuk du as dymijë euro rrogën me e pasë, as qetë që e kom, po kërkoj djali me pasë punë". E tha: "Ti e ke ma s'miri prej krejtve, kur t'vish në Prishtinë, hajde te Ministri". Kam shku te ministri: "Kërkoj të paktën punësim!". Të gjithë këta që janë sot, që e gëzojnë këtë jetë, e gëzojnë krejt në emën të gjakut tonë.

A po luftohet në Siri, ushtria me ushtri, a po ka kush m'i ra mas sikur neve? Jo! Këtu u çu bota ndërkombëtare, e amerikanët, krejt botën e çuen n'komë me 'Çështja e Kosovës'. Në emën të qetyne fëmijëve o fitu qekjo pavarësi, kurrë në emën tonë kush nuk o dalë me thanë: "Kadale more se jonë edhe do tjerë si unë". Sikur ta shti djalin n'punë, se unë po vdes, po shkoj, po kurrigjo s'po lo hiç, la jap dorën Ramushit para dy dite që e pranoi për kunatën që e ka punësu në Telekom, por edhe m'erdh çudi. Masanej thashë me veti: "Ky gruen e vllaut s'e paska pasë në punë qe nizet vjet, ky vetë sa ka pasë opzione e sa ka pasë mundësi". Po çka ti bojsh atij, E di që Telekomi osht korrupsioni ma i madh, veç ajo aty i kish shti duert.

Krejt, krejt, kërkesa jonë osht që vajzës t'paktën, një asht, një gju, një kockë me ditë që ia kom. T'ishin konë eshtnat n'vorr, për mu kjo osht e para. Jeta osht jetë, e skamja ndoshta me t'gjitha do të vijë, po duhet m'i përballu, s'kemi çka bojmë. Qeky djalë, tash që osht në Prishtinë, as banesën s'mundet me pagu e duhet m'i ndihmue. Qe faqja e zezë asht qeshtu. Edhe kërkoj ndjesë, se qaq i traumatizum jam, megjithatë po duhet me shty jetën.

Nebih Morina

Baladë për të pagjeturit

Kushedi sa ditë e net,
Kemi pritur të pagjumë
Kushedi sa orë e çaste
Në një pritje të pafund.

Sa e sa lotë për ju derdhëm
Sa ju qanim për të vdekur,
Asnjë fjalë e as adresë
Ju dhanë emrin "të pagjetur".
Njëzet vite ikën pa ju parë
Njëzet vite rrodhën lotët si lumë
Njëzet vite shpirtrat na u vranë
Njëzet vite vuajtja s'po ka fund,

Njëzet vite koha mbeti varur
Njëzet vite dhimbja mbeti pezull
Njëzet vite shpresat i ushqyem
Njëzet vite qirinjtë mbetën ndezur,

Njëzet vite bora nuk është shkrirë

Gushti duket si janar,
Rreze të forta lëshon dielli
Në zemrat tona plot acar!

Nënëlokja lëshon ofshamën:
-A ka kush që mund të ma thotë
Ku janë djemtë me ua ba gjamën
Se do të iki nga kjo botë.

A më dëgjoni pushtetarë
Djemtë e mi ku kanë mbetur
Janë të gjallë apo të vdekur
Mos m'i quani të pagjetur.

Tash njëzet vjet po pres e shkreta
Nuk e gëzoj të shtrenjtën liri,
Peng do t'më mbetet nëse vdes
Eshtrat në varr mos me ua shti.

“Kur ndonjëherë mbetem vetëm në shtëpi, më duket që ia ndiej zërin. Ose, kur jam në rrugë, shumë shpesh ndalem dhe kthehem, pastaj e kuptoj se është e pamundshme. Ose ndonjëherë në turmë, kur dikush më ngjan me të, e ndjek nga pas me shpresën se mund të jetë ai.”

Jasmina Zhivković

Paun Zhivković në qershor të vitit 1999 tërheq familjen e tij nga Ferizaj në zonën e Shtëpcës, ku serbët ndihen më të sigurt duke qenë më homogjenë. Familja i lë lamtumirën gjithë jetës dhe punës së deriatëhershme në këtë qytet, duke braktisur shtëpinë me të gjitha posedimet.

Me organizimin e vitit të ri shkollor atë shtator në vendngulimin e ri, lypsen dosjet dhe i gjithë dokumentacioni prej shkollave që shumë nga serbët deri para pak muajsh i kishin vijuar në Ferizaj. Gjashtë nga drejtorët dhe mësimdhënësit kërkojnë nga KFOR-i polak t'u sigurojë shoqërim për t'i marrë dokumentacionet nga shkollat që kishin braktisur në Ferizaj. Në mesin e tyre, zoti Paun Zhivković, drejtor i shkollës së mesme teknike, njëri nga dy drejtorët që atë ditë shkuan në Ferizaj, por nuk u kthyen më kurrë.

E bija, Jasmina, thotë se familjarët, edhe pse të vetëdijshëm se ka njëzet vjet që nuk dinë gjë për të, edhe pse në EULEX e UNMIK u thonë që asnjëri prej serbëve të rrëmbyer nuk ka shpëtuar i gjallë, megjithatë nuk e pandehin babanë për të vdekur, duke e çuar jetën me një lloj ndjenje të çuditshme, gjithmonë të pranishme, por vështirë të përshkrueshme.

Rrëfimi në vetën e parë:

Kurrë nuk ndezim qiri për babanë si për të vdekur

Jasmina Zhivkoviq

Quhem Jasmina Zhivkoviq, e lindur më 26 tetor 1977 në Prishtinë, por kam jetuar në Ferizaj me familjen. Jam më e vjetra motër, kam edhe dy më të reja. Babai më quhej Paun Zhivkoviq, ndërsa nëna quhet Bozhidarka Zhivkoviq. Kemi jetuar në Ferizaj ku e kam përfunduar shkollën fillore dhe shkollën e mesme, degën e matematikës. Në vitin 1996 e kam regjistruar fakultetin juridik në Prishtinë dhe deri në vitin 1999 i kam dhënë të gjitha provimet me rregull. Kam qenë duke e përfunduar fakultetin dhe në Prishtinë i kam kaluar tre vjet si studente, po kur filluan bombardimet më është dashur t'i ndërprisja studimet. Deri në prill 1999 kemi qenë në Ferizaj, por kur filluan bombardimet dhe të gjitha ngjarjet që i sjell lufta, nuk ishim të sigurt më në Ferizaj dhe erdhëm në në fshatin Gotovusha të komunës së Shtërpces, sepse prindërit e mi e kanë prejardhjen nga këtu, d.m.th. nga Zhupa.

Në atë kohë, pasi këtu jeton një shumicë e popullatës serbe, babai mendonte se sado-kudo do të jemi më të sigurt se në Ferizaj. Në Ferizaj na ka mbetur shtëpia me të gjitha gjësendet në të. Që kur u larguam nga qyteti më nuk kemi mundur të kthehemi dhe të gjitha kujtimet e jetës na kanë mbetur atje. Të them të drejtën, askush nga ne nuk pati fuqi të kthehej në Ferizaj dhe unë vetë i shmangem Ferizajit, sepse m'i kujton disa momente të mira por edhe të hidhura, mbasi pas një kohe babi m'u kidnapua në atë qytet dhe pastaj u zhduk. Që atëherë nuk di gjë për të.

Kjo ka ndodhur më 28 shtator 1999. Babai ka qenë drejtor i shkollës së mesme teknike në Ferizaj. Mbaruan bombardimet dhe fatkeqësisht të gjithë serbët u desh ta lëshonin qytetin më 15 qershor 1999, sepse i kërcënonin, i sulmonin, i vranin. Thjesht, qyteti duhej të pastrohej nga serbët. Të gjithë të zhvendosurit e thirrën babanë për ta pyetur rreth dokumenteve të nxënësve dhe profesorëve që punonin në shkollën teknike, në mënyrë që të regjistroheshin dhe ta vazhdonin shkollimin dhe punën në vendet ku ishin zhvendosur.

KFOR-i tashmë kishte hyrë në Kosovë. Këtu në komunën e Shtërpces ishin KFOR-i nga Ukraina dhe Polonia nën komandën e KFOR-it amerikan në Bondstill. Atëherë babi, së bashku me disa kolegë që ishin drejtorë të shkollave fillore në Ferizaj, si dhe drejtoresha e shkollës ekonomike në Ferizaj, shkuan në KFOR për të kërkuar që t'i shoqëronin për te shkollat e qytetit për t'i marrë dokumentet e nxënësve dhe të

profesorëve me gjithë dosjet, që të mund ta vazhdonin jetën në vendet ku kishin ikur. Për një kohë të gjatë nuk donin t'i shoqëronin. Një mëngjes, më 28 shtator, rreth orës 7:30-8:00 – e di që unë dhe motrat kemi qenë ende në gjumë – nga dritarja dëgjuam që një njeri erdhi dhe i ka tha babait: "Paun, tani duan të na shoqërojnë dhe po shkojmë në Ferizaj për dokumente".

Ky që erdhi ishte mik i babait, quhej Milan. Atë ditë shkuan në Ferizaj, të shoqëruar nga KFOR-i polak: dy automjete dhe ushtarakët që i shoqëruan, po që kurrë nuk kemi arritur t'ua mësojmë emrat ushtarakëve në ato automjete. Natyrisht, KFOR-i amerikan e ka dhënë lejen që dy automjetet e KFOR-it polak me civilët serbë të shkonin në Ferizaj, sepse ashtu ka funksionuar komanda, këtë të gjithë e dinë. Së bashku me babanë kanë qenë edhe pesë njerëz të tjerë serbë: Millan Nikollçeviq, Snezhana Zhivkoviq, e cila kishte ardhur nga Serbia si drejtoreshë e shkollës së mesme ekonomike, Marko Stojanoviq, burri i tetës Ollga, drejtor i shkollës së parë fillore... Tani nuk më kujtohen emrat e tjerë, por më duket kanë qenë Brankica dhe Zorica. Mendoj se këta kanë qenë, gjashtë persona në dy automjete. Ata kanë shkuar rreth orës 8:00 ose 8:30 në mëngjes në Ferizaj. Ne kemi qenë në shtëpi me nënën dhe nuk kemi dyshuar që asgjë, sepse kishin shkuar me KFOR-in për të marrë dokumente. Atëherë nuk kishte telefona mobilë për të komunikuar dhe nuk kemi dyshuar se ka ndodhur diçka e keqe, derisa ra terri dhe babai nuk u kthye në shtëpi.

Atë natë kanë ardhur të dyja automjetet. Ora do të ketë qenë ndoshta 7:30 ose 8:00. Thanë që Pauni dhe Markoja mungonin. Fillimisht ne dhe nëna nuk e dinim çfarë po na thoshin, sepse ata kishin shkuar nën shoqërimin e tyre. Unë isha 19-vjeçare, motra tjerër 17-vjeçare dhe më e vogla 10-vjeçare. Pra, nuk kuptonim ç'do të thoshin me "nuk janë". Ata na i thanë këto për vetëm dhjetë minuta, i kthyen automjetet dhe shkuan në bazën e tyre në Brezovicë. Më vonë ne kemi shkuar te ata por askush prej tyre nuk donte të fliste me ne e as të na i tregonin emrat e shoferëve që i kishin shoqëruar për Ferizaj, pra asgjë.

Më pas Millan Nikollçeviq, që ka qenë me babanë dhe axhën Marko në automjet, na ka treguar për gjithë ngjarjen. Ai na tha, se ata të dy së pari kishin shkuar te shkolla teknike ku ka punuar babai, i kanë marrë disa dokumente që i kanë gjetur, pastaj kanë vazhduar te shkolla ekonomike dhe atje i kanë marrë dokumentet që i kanë gjetur, pastaj kanë shkuar tek shkolla e parë fillore që është në drejtim të tregut.

Atje kanë arritur rreth orës 12:30-01:00. Shkolla ka qenë e mbushur me nxënës e mësues, kanë hyrë në zyrën ku kanë qenë Agim Rexhepi, Halim Salihu dhe Fadil Sejdiu, mendoj që me pozita do të kenë qenë drejtori, arkëtari dhe sekretari i shkollës. Babai dhe axha Marko kanë hyrë, janë përshëndetur me ta, sepse janë njohur si kolegë nga më parë, kanë kërkuar dokumentet dhe ata u kanë thënë që do t'u jepnin

çkado që të gjenin. Por, atëherë ajo Svetllana që ka qenë me ta, ka dashur t'i vizitojë varrezat familjare në Doganoviq më duket, dhe ata kanë thënë se babai dhe axha Markoja mund t'i prisnin në zyrë derisa ish-kolegët shqiptarë t'u sillin dokumentet, ndërsa të dyja automjetet e KFOR-it i kanë lënë ata aty dhe kanë shkuar për t'i vizituar varrezate familjes së Svetllanës.

Më pas, njerëzit që kanë qenë në zyrë kanë thënë se paskan hyrë njerëz me uniforma të zeza dhe paskan pyetur pse ndodhen babi dhe axha Marko aty. I kanë nxjerrë jashtë dhe ata të zyrës thonë se nuk dinë asgjë më shumë. Më pas ne nuk dimë asgjë të sigurt; kemi dëgjuar vetëm thashethëme. KFOR-i pohon se e kanë kontrolluar shkollën dhe qytetin, por thjesht askush asgjë nuk ka parë. Si i bëhet që, në mes të ditës, kur shkolla ka qenë e mbushur me nxënës e mësues, pra në ditë pune, askush nuk ka parë asgjë dhe dy njerëz thjesht janë zhdukur?

Kur janë kthyer xhipat e KFOR-it, ata të tre që kanë qenë në zyrë, pra Agimi, Halimi dhe Fadili, së pari u kanë thënë se këta kishin shkuar për të pirë çaj, pastaj se u kishin ardhur disa miq dhe kishin shkuar për kafe, pra këto janë ato që na i kanë thënë. Ne nuk kemi qenë atje, por këto na i kanë thënë. KFOR-i pati shtuar se dy automjetet e KFOR-it polak gjoja i kishin kërkuar, kishin tentuar t'i gjenin, por dyshoj se as nuk i kanë kërkuar si duhet, sepse është e pamundshme, meqë ata atje as nuk kanë qëndruar, e nuk mund t'i fusësh dy njerëz në xhep dhe t'i çosh diku e askush të mos shohë gjë; ata nuk kanë mundur të largohen aq shumë e askush mos të dijë asgjë.

Kemi folur edhe me Svetllanën, po ajo thjesht nuk na ka thënë asgjë. Ata janë kthyer këtu atë ditë dhe ajo menjëherë ka shkuar në Serbi. Më pas është kthyer këtu dhe ka thënë se ata nuk kanë qenë më në xhip me të, kështu që nuk dinte asgjë konkrete.

Kur u zhduk babai, menjëherë shkuam te Breza, sepse atje ishte i vendosur KFOR-i polak dhe deshëm t'i pyesnim që të mësojmë diçka më shumë, por askush nuk donte të fliste me ne. Të nesërmen shkuam në policinë e UNMIK-ut dhe u thamë të gjitha ato që i kemi dëgjuar dhe që i kemi ditur. Shumica prej tyre na siguronin se do t'i gjenin, se do ta bënin maksimumin, etj.

Më pas, patëm organizuar barrikada në rrugën Trakovac-Gotovusha, e patëm bllokuar me miq e familjarë në mënyrë që të mos kalonin automjetet, me shpresë se do ta nxisnim dikë të bënte diçka, mbasi në atë kohë nuk kishim as rrymë nga tre muaj, sepse i kishin shkatërruar shtyllat, e nuk kishim as telefona, asnjë lidhje me botën e jashtme dhe nuk ishim të sigurt po të dilnim jashtë Trajkovcit në Zhupë. Thjesht ishim në geto dhe ende jemi në një lloj getoje, sepse nëse dikush nuk vjen te ti, ti nuk mund të shkosh tek askush. Askush nga ne nuk ka guxuar të shkonte në Ferizaj, sepse e njëjta do të mund të na ndodhte edhe neve.

Pastaj, në të ashtuquajturin kërkim u përfshi edhe KFOR-i amerikan. Në atë kohë aty ka qenë koloneli Michael Elerby, i cili na ka ardhë në shtëpi shumë shpesh duke na bindur që ishin afër për ta gjetur babanë dhe axhën Marko, se ishin në Viti, se ndodheshin në një ndërtesë në Ferizaj, se ishin shumë afër dhe kjo vazhdoi gjatë gjashtë muajve sa ka qenë ai këtu dhe pastaj i kaloi mandati, ai shkoi dhe më pas asgjë. Kohë pas kohe vinte dikush nga policia e UNMIK-ut për të na pyetur se çka ka pasur të veshur, na kërkonin fotografitë dhe kjo është fotografia e vetme që më ka mbetur, që është vetë kopje, sepse të gjitha fotografitë ua kemi dhënë. Kjo është foto nga letërnjoftimi. Të gjitha fotografitë kanë mbetur në Ferizaj, por ato kanë qenë vetëm disa që kanë mbetur rastësisht, të gjitha të tjerat i kemi dhënë dhe më nuk kishim të tjera për të dhënë.

Kemi tentuar të flasim edhe me disa shqiptarë që ma kanë njohur gjyshin, disa prej të moshuarve, për të na ndihmuar, e kemi ofruar shtëpinë tonë në Ferizaj për çfarëdo informate nëse dikush ka, kemi biseduar me gjithkënd. Më pas kemi shkuar në Prishtinë tek komandanti gjerman për gjithë KFOR-in, Reindhart, por ai na pati pritur shumë shkurt dhe pas kësaj bisede kolonelin Michael Elerby e ka larguar nga rasti. Pastaj Couchner-i ka ardhur në Shtërpce, kemi tentuar ta kontaktojmë dhe mezi kemi arritur t'ia dorëzojmë letërën që edhe ai të na ndihmojë si person përgjegjës për UNMIK-un, por kemi marrë vetëm fjalë, herë që janë në Shqipëri, që gjenden në 'Zhitopromet' në Ferizaj, që janë në Viti, por asgjë konkrete.

Me thënë të drejtën, ende e kam një ndjenjë që janë gjallë, pasi ende nuk kemi marrë ndonjë informatë të kundërt. Por, kjo është ndjenjë subjektive dhe është shumë vështirë ta pranosh të kundërtën edhe kur e din që kanë kaluar 20 vjet. Babai im ka lindur më 26 nëntor 1947, që do të thotë se sot pas 20 vjetësh, po të kishte qenë në shtëpi, ndoshta nuk do të ishte gjallë, por askush nga ne nuk e thotë këtë. Kur flas me nënën dhe motrat, askush nuk mund ta thotë që ai nuk është i gjallë.

Edhe gjatë vitit 2004, kur u bë ajo përndjekja, më së vështiri ishte kur mendonim si të largoheshim nga Kosova kur ende nuk dinim çka kish ndodhur me babanë. Si të largoheshim, kur ai ndoshta ndodhej diku këndeje, ndoshta ndodhte ndonjë mrekulli edhe pse shumica në EULEX dhe UNMIK na thonë që asnjëri prej serbëve të kidnapuar nuk është i gjallë dhe se gjasat janë minimale, meqë nuk ka pasur asnjë rast kur ndonjë serb ka shpëtuar. Kushdo që është marrë, është i vdekur dhe ose është gjetur ose nuk është gjetur, por edhe këtë kur na e thonë, ne thjesht nuk e pranojmë plotësisht, sepse nuk ka asgjë të prekshme. Një muaj para kësaj, më 21 korrik, është zhdukur edhe vëllai i babait tim në rrugën Shtërpce-Ferizaj. Së bashku me dy të tjerë nga Gotovusha janë zhdukur nga vetura më 21 korrik, dhe as për të nuk dimë asgjë. Pra, kemi pasur rastin që axha më është zhdukur më 21 korrik, kurse babai kishte marrë guximin të shkonte në Ferizaj për dokumente, duke e menduar se nuk kishte nga se të frikohej a se mund t'i ndodhte diçka.

Ne serbët e kemi shprehi të ndezim qirin, për të gjallët e për të vdekurit. Askush kurrë në familjen time nuk ka ndezur qiri për babanë si për të vdekur, por të gjallë, dhe nuk di as të tregoj se çfarë ndjenje është, thjesht nuk di si ta përshkruaj. Shumë shpesh shkojmë në kishë dhe askush nuk ka forcë të ndezë qiri, e që të mos jetë për të gjallët dhe çdo festë është shumë vështirë. Unë i kam dy fëmijë, motra e dytë po ashtu i ka dy, motra më e vogël ka një djalë dhe të gjitha këto na e përkujtojnë dhe është shumë e vështirë.

Babanë e kujtoj si njeri shumë të ndershëm, gjë që ka qenë gabim edhe në atë kohë edhe sot e kësaj dite. Ka qenë së tepërmi i ndershëm, i zellshëm dhe i nderuar, si nga serbët ashtu edhe nga shqiptarët. Nëse e njihni ndonjë moshatar të tij nga Ferizaji, posaçërisht nga arsimi, lirisht mund ta pyesni dhe do ta merrni përgjigjen e njëjtë. Njësoj edhe nga fqinjët tanë të dikurshëm në Ferizaj. Ka ndihmuar kurdo që ka mundur këdo që ka pasur nevojë dhe kurrë nuk është mburrur e as që ka folur për atë punë, por vetëm kur dikush e ka takuar dhe e ka falënderuar, atëherë e kemi marrë vesh se sa njerëz i ka ndihmuar.

Kujtoj shumë çaste me të. Kujtimet i kam shumë të gjalla edhe pse kanë kaluar 20 vjet. Më kujtohet, kur shkoja në shkollë, ndihma e tij rreth detyrave të shtëpisë, sepse babai im e ka mbaruar degën e biologjisë në Prishtinë dhe e ka ditur mirë biologjinë e fizikën, dhe kurdoherë që kemi ngecur me mësimet, na ka ndihmuar. Më pas ishte koha kur shkova në fakultet dhe erdhi babi të më vizitonte në konviktet e studentëve. Kur ndonjëherë mbetem vetëm në shtëpi, më duket që ia ndiej zërin. Ose, kur jam në rrugë, shumë shpesh ndalem dhe kthehem, pastaj e kuptoj se është e pamundshme. Ose ndonjëherë në turmë, kur dikush më ngjan me të, e ndjek nga pas me shpresën se mund të jetë ai.

Në ëndërr nuk më del, nuk e di pse. Por thjesht, ndalet koha dhe 20 vjet janë si me qenë dy ditë. Të trija motrat jemi të martuara dhe asnjëra nuk ka bërë dasëm, për shkak të tij asnjëra nuk i kemi veshur rrobat e nusërisë. Thjesht, nuk mund t'i nderosh mysafirët dhe të jesh e hareshme. Lirisht mund të them se ka dhjetë vjet që askush nuk flet më konkretisht për babanë tim, as për axhën, as për axha Markon, sepse normalisht që ne presim nga EULEX-i, UNMIK-u, KFOR-i, e dimë që nuk mund të bëjmë diçka vetë dhe kur EULEX-i dhe KFOR-i thonë se nuk kanë të dhëna, kjo tingëllon joserioze dhe si mungesë respekti ndaj familjeve. Dhe është e pamundshme, sepse në shekullin XXI me gjithë atë teknologji dhe të gjitha ato pajisje që ka bota në dispozicion, na thonë që nuk kanë të dhëna. Është e pamundshme. Unë, familja ime dhe shumica e familjeve të të zhdukurve jemi të bindur që ato institucione kanë njohuri, por fatkeqësisht mendoj që këtu është përfshirë politika dhe këto raste ende mbeten të pazgjdhura, sepse nuk janë të gatshëm të tregojnë përgjegjësi dhe t'i paraqesin faktet para botës. Së pari para familjeve e më pas edhe para botës.

Nënë e kam pasë mësuese, pesëmbëdhjetë vjet ka punuar në Kaçanikun e vjetër, e viteve të fundit në Gërlicë, por në kuadër të shkollës së Ferizajit. Nëna thjesht është shembur, në çdo kuptim, fizik e psikik. Unë dhe motra e dytë kemi dashur ta mbronim nënën me motrën e vogël dhe kemi shkuar në barrikada, në polici, në KFOR dhe kemi dalë në rrugë, e kemi ndaluar KFOR-in për t'i pyetur për gjithçka. Unë e motra kemi shkuar ngado për të marrë më shumë informata. Kemi ardhur në përfundim se gjithçka dihet dhe nuk ka ndodhur asgjë aksidentalisht.

Në Ferizaj, menjëherë pas tërheqjes së ushtrisë dhe policisë serbe dhe hyrjes së KFOR-it kanë hyrë luftëtarët e UÇK-së. Dihet që gjithkush e ka pasur zonën e vet të përgjegjësisë në Kosovë. Ata njerëz që kanë qenë në zyrë me babanë dhe axha Markon, thonë se aty kanë hyrë njerëz me uniforma të zeza, e dihet që uniformat e zeza i kanë veshur ushtarët e UÇK-së, dhe ai që ka qenë përgjegjës për zonën e Ferizajit nga UÇK-ja duhet të ketë njohuri. Unë nuk ia di emrin dhe në atë kohë kam qenë fëmijë, por ka dikush duhet t'ia dijë. Di se Ferizaji ka qenë zonë e përgjegjësisë së KFOR-it amerikan. Sipas meje, të vijnë amerikanët këtu e të mos jenë të pajisur me gjithë atë teknologjinë që e kanë në dispozicion jo vetëm për zonën e tyre të përgjegjësisë, por edhe për gjithë Kosovën, është e pamundshme. Kjo thjesht nuk është e pranueshme.

Dy qeveritë, Prishtina dhe Beogradi, nuk duhet ta përfshijnë politikën këtu. Fatkeqësisht, unë jetoj këtu në Kosovë dhe e kam vërejtur që kjo situatë më shumë po përdoret për qëllime politike sesa që i bëhet ndokujt vonë për të zhdukurit, dhe gjithmonë potencohet se dikush punon për këtë, megjithatë askush nuk bën asgjë konkrete. Kjo vlen për të gjithë, jo vetëm për babanë tim, por për të gjithë personat e zhdukur. Thjesht, politika është përfshirë shumë këtu dhe aty ku futet politika do të mbetemi duke u sjellë në të njëjtin vend.

Duke e pasur parasysh që dialogu në Bruksel është ngujuar dhe asnjë marrëveshje e arritur atje nuk po respektohet, dyshoj që kjo do të zgjidhet në Bruksel. Organizatat ndërkombëtare, ushtarake e civile, gjenden në gjithë Kosovën dhe që nga fillimi kanë bërë presion tek përgjegjësit që të bëjnë diçka. Ato duhet të bëjnë më shumë presion, sepse me zbulimin e të vërtetës për personat e zhdukur, dalin në shesh emrat e njerëzve përgjegjës. Të përgjegjshmit duhet të dënohen për ato që kanë bërë.

Tani, sa janë të gjithë të gatshëm t'i pranojnë ato që kanë ndodhur nuk e di, sinqerisht dyshoj që ende ekziston gatishmëria, por ende shpresoj. Unë jam e sigurt që KFOR-i ka të dhëna, sepse ata kanë hyrë në qershor të vitit 1999 dhe kjo ka ndodhur në shtator. Në atë kohë ka qenë edhe UNMIK-u dhe për mua thjesht është e pabesueshme, sepse nëse nuk kanë të dhëna, atëherë ato për mua nuk janë organizata. Por, dyshimi im është që asnjëra nga organizatat ndërkombëtare nuk e ka

atë ndikim, ndoshta është ndokush më me ndikim në Kosovë e më gjerë, e këta janë amerikanët dhe kjo ka qenë zonë e përgjegjësisë së KFOR-it amerikan. Ferizaji, Shtërpca dhe Gjilani ende janë, nuk ma merr mendja se kjo ka ndryshuar.

Është shumë e vështirë kur ke dikë të tillë në familje, është barrë e madhe, nuk mund të bësh asgjë. Kjo vlen për të gjithë, serbët, shqiptarët, romët. Për të gjithë. Kanë kaluar 20 vjet dhe është ndjenjë shumë e vështirë që kjo po përdoret për qëllime politike, për të fituar pikë politike dhe shpesh për përfitime materiale nga organizatat e ndryshme. E në të vërtetë, askush nuk kujdeset për këtë punë. Ndoshta kjo është në natyrën e njeriut, nuk e di, por askush nuk mund ta kuptojë përveç familjeve të tjera që kanë të zhdukur. Më me rëndësi është që të mos fajësojmë më njëri-tjetrin, mbasi nuk janë të gjithë serbët fajtorë pse dikujt i ka ndodhur diçka dhe nuk janë të gjithë shqiptarët fajtorë për atë që i ka ndodhur babait tim, por ai që është fajtor duhet të dihet me emër e mbiemër. E di që është e vështirë për t'u hapur ndaj njëri-tjetrit, por duhet të tentojmë që së bashku ta gjejmë të vërtetën.

Përsëri po them – jam e vetëdijshme që ky është rreth i mbyllur, thjesht nuk ka informata, sepse ata njerëz nuk kanë mundur të zhduken, por thjesht nuk ka informata ku janë dërguar, a janë mbajtur kund, apo janë vrarë menjëherë, nëse po, ku janë vrarë. Ata duhet të jenë këtu sepse Kosova nuk është e madhe, por thjesht njerëzit janë ende të mbyllur. Kur do të jenë të gatshëm të hapen, nuk e di. Kam frikë që ndoshta nuk do të hapen kurrë, por atëherë do të jetë edhe më vështirë. Nuk besoj në përralla dhe nuk besoj se mund të ndryshojnë gjërat brenda natës. E di që nuk është e lehtë, por babai im dhe axha Marko janë zhdukur në qendër të qytetit, në mes të ditës. Nxënësit, mësimdhënësit dhe ata të tre që kanë qenë me ta, është e pamundshme të mos kenë parë asgjë, thjesht është e pamundshme.

Ne si familje të gjithë gjendemi këtu në Shtërpçë. Të trija motrat jemi të martuara. Nëna jeton me motrën e vogël. Ia dalim disi. Unë jam delegate në Kuvendin e Kosovës, motra e dytë nuk punon, i punon vetëm burri, ndërsa e vogla punon në një kompani private ku përkthen nga gjuha angleze në gjuhën serbe. Jemi gjallë e shëndosh dhe nga ky aspekt nuk ankohemi, por kujtimi për babanë në çdo vit të ri, në çdo festë, në çdo ditëlindje... nuk e përmendim, posaçërisht për këto festa nuk e përmendim, sepse nuk duam ta qajmë a të bëhemi barrë për të tjerët. Atë barrë e bartim brenda vetes dhe unë nuk dua kurrë askënd ta ngarkoj me ato që gjatë gjithë kohës i mendoj për të, sepse vetëm ai që është provuar mësohet të jetojë me këtë dhe nuk harron, as nuk e kalon, por mëson të jetojë pa e ngarkuar askënd.

Përsëris që familjet janë të harruara nga institucionet dhe t'ju them të vërtetën, kur ma dërguat kërkesën për intervistë më befasuat, sepse askush më nuk don të flasë për këtë, përveç kur ka ndonjë dobi politike ose materiale. Thjesht kështu është, dhe

kur familjet takohen, me sa kam dëgjuar, si tek serbët ashtu edhe te shqiptarët, të gjitha e kanë të njëjtin tregim dhe ky është fakt që nuk e di nëse do të mund ta ndryshojmë. Ndoshta mund të tentojmë por nuk mendoj që mund ta ndryshojmë.

Këtu në komunën e Shtërpcës janë 13 familje me njerëz të humbur dhe të gjithë njihemi, janë tregime të njëjta, por kur dëgjoj tregimet e familjeve nga anët e tjera të Kosovës duket sikur flet vetëm një familje pa marrë parasysh a është serbe apo shqiptare. Kur i dëgjoj tregimet e të tjerëve, të gjitha përmbledhen në të njëjtën gjë, kam përshtypjen se kjo duket sikur të ishte planifikuar, sikur të gjithëve na është shërbyer i njëjti tregim. Më duhet ta përsëris se nuk kemi mundur të shkojmë askund. Vetëm një numër i vogël njerëzish kanë dashur të vijmë tek ne, sepse në atë kohë nuk guxojë të dilje jashtë enklavës, mbasi menjëherë do të zhdukesh ose do të vriteshe. E pas 20 vjetësh, mendohesh a thua e kanë pasur për qëllim që të gjithë neve të na e thonë të njëjtin tregim dhe në fund tregimi i secilës familje është i njëjtë.

Kanë kaluar 20 vjet, kjo është periudhë shumë e gjatë dhe tani pasi që ju keni ardhur, kjo ma jap një shpresë që ndoshta diçka do të lëvizë dhe dikush do të reagojë. Jam e bindur që organizatat më të mëdha e dinë, por a janë të gatshme të dalin para nesh dhe para botës? Gjithmonë e kam një fije shprese, pasi që ju erdhët dhe pas asaj që do ta përgatitni, besoj që dikush do të jetë i gatshëm të dalë për ta thënë të vërtetën.

Kur dikush pas 10–15 vjetësh ju vjen dhe ju pyet: "A ju kujtohen rrobat që kishte të veshura babai juaj atë ditë, si dukej?". Pas gjithë asaj kohe ju pritni që ai t'ju thotë diçka, e jo që atëherë t'ia jepni të dhënat. Mendoj që kjo është ofenduese, nuk e di si ta përshkruaj, është një lloj poshtërimi dhe të bën të ndjehesh i zbrazët kur të vjen dikush, nga i cili ti pret përgjigje por ai të pyet: "Çka ka pasur të veshur atë ditë, si është dukur dhe a e keni ndonjë fotografi", ndërsa ti i ke dhënë sa e sa herë të gjitha këto të dhëna dhe pret që dikush ta zgjidhë çështjen. Dikush është duke luajtur me ne. Më besoni, herën e fundit kur EULEX-i e ka thirrë një familje në Graçanicë ishte para 6 ose 7 vjetësh, dhe na thanë që është me rëndësi dhe urgent, e ne shkojmë me shpresën që ndoshta do të na thonë diçka, kur ata pyesin "mos e keni ndonjë fotografi?", "çka ka pasur të veshur", pastaj një "ju faleminderit" dhe "ditën e mirë".

Tani është koha që ata që dinë të dalin me të vërtetën, sepse familjet më nuk mund të presin. Tani ekziston ligji në Kuvend dhe natyrisht që duhet të punohet me të, sepse familjet ndihen të humbura, të lëna pas dore dhe ka shumë çështje të cilat duhen zgjidhur, por nuk mund t'i zgjidhim, sepse nuk është e paraparë me ligj. Mendoj që ende jemi duke bredhur, nuk i kemi të gjitha për t'u ndihmuar familjarëve. Flitet që të gjithë janë të gatshëm të ofrojnë ndihmë, por shumë pak zbatohet në terren. Na duhen veprime konkrete.

“Nafaka që i patëm do djem në Gjermani. Se, unë dy, vllau dy. Edhe djali i ni tjetër vllau, pesë. Ata çka kenë n'Gjermani, janë gjallë hala sot. E këta që metën këtu, të pestit na i morën. Nuk dimë a janë gjallë a t'vdekun. Prej tyne, dy i kanë pasë ka 17 vjet, e dy ka 19.”

Halil, Sadri e Zyle Ujkani

Halil e Zyle Ujkanit në prill të vitit 1999 u kanë humbur dy djem, Mahiti dhe Shaiqi. Vëllait të Halilit, Sadriut, po ashtu i kanë humbur dy djem, Fatoni dhe Shkëlzeni. Edhe vëllait të tretë, Zahitit, të vdekur prej dy vjetësh, i ka humbur djali, Nazimi.

Të pesë djemtë, pasi shohin se forcat serbe po i djegin fshatrat përreth, lëshojnë shtëpinë bashkë të njëjtën ditë, duke e ditur se gjasat për të mbetur gjallë i kanë të vogla po mbetën në fshat kur të vijnë forcat serbe. Largohen me disa zyrtarë politikë të LDK-së nga Mitrovica të cilët Halili i mbante të strehuar në shtëpinë e vet.

Halili, Sadriu e Zyla, që detyrohen ta lëshojnë fshatin pak ditë më vonë, rrëfejnë përjetimet e tyre në kohën e luftës dhe odiseadën e përpjekjeve të pasluftës për t'u rënë në gjurmë të bijve që nuk i panë më kurrë.

Rrëfimi në bashkëbisedim:

Qe nizet vjet as n'tokë as n'qiell

Halil Ujkani, Sadri Ujkani dhe Zyle Ujkani

Halil: Unë jam Halil Ujkani, djali i Sinanit. I lindun edhe i rritun në fshatin Vinarc. Kam punu 40 vjet e 9 muej n'kombinatin e Trepçës, deri pak para lufte, kur na kanë qitë prej pune. Jena dalë në nifarë pensioni. Martue jam me 1959. I kam katër djem e ni çikë. Djali i madh e ka emrin Refik, tjetri Shaip, masanej Ferid edhe Mahit, e çika Sadet. Djemtë i kanë krye shkollat e mesme edhe janë punësue. I madhi o pasë punësue n'industri kimike me mue. Deri kur na qitën, ka punu. Çika e ka kry shkollën për infermiere edhe sot osht n'spital tu punue. Dy djem, Mahitin edhe Shaipin, na i kanë marrë, na i kanë hupë. E këta dy djemtë qi metën te shpia, dolën n'Gjermani. Atje janë qe 20 vjet. I madhi o' i martum, i ka dy çika, i dyti s'osht martu hala. N'shpi jena metë veç unë e plaka. Jena konë me vëllazni deri pak para lufte, 35–36 anëtarë. Jena dalë secili n'shpi t'vet. Unë jam metë qetu, n'truell t'vjetër. Tjerët janë pak ma anej.

Jena konë katër vëllazën e tri motra. Dy motra janë gjallë, një ka vdekë. Edhe një vëlla, Zahiti, na ka vdekë. Edhe ai e ka një djalë t'humbun. Zahiti ka vdekë para dy vjetësh. Dy vëllazën, me Sadriun, jemi këtu. I treti osht n'Gjermani. Inxhinier o konë i elektroinxhinieringut. Te tonë i kemi shpijat tona.

Përpara lufte e kena pasë shumë mirë jetën. Mirë kena rrnu, bashkë jena konë, po e kena pasë ni familje t'mbushun, t'rijtë punojshin, shkojshin n'shkolla. Të gjitha i kena pasë. Mirëpo n'kohën e luftës, erdh' e na shkatërroi. T'punësuem i kam pasë dy djem të mi, edhe çika o konë n'spital tu punue.

Baba na u pat pensionue. Kur i boni koxha do vjet, vdiq. Nana s'ka punu. Edhe ajo ka vdekë. Vëllaznit janë martu, kanë fëmijë. Unë jam martu me 1959. Këtyneherë bojshim darsma t'mira, t'mdhaja. Shyhret o konë kur jam martue. Ky vllau i tretë thojke: "A paska kësi lezeti?", se jonë konë 300 veta a ma shumë. Zyle m'thirret gruja, osht prej Drenice, e fshatit Prekaz. Atje e kom marrë edhe kemi jetu jetë t'bukur deri qetash. Tash jena metë pak vështirë veç na dy. T'mira i kena pasë kushtet, e mirë rroojshim. Po erdh kjo luftë e na shkatërroi.

Ma së pari na qitën prej pune, 1992–shin. E te shpia jena konë gjithë, veç na patën qitë në nifarë pensioni. Edhe te shpia rrishim gjithë. Me 1999, kur u kall lufta, atëherë

kryetari i Lidhjes Demokratike o konë ni profesor. Latif Berisha. E vranë n'shpi të vet n'Mitrovicë. Edhe shpallën që çka të jenë t'kryesisë t'Lidhjes Demokratike, me i n'xanë e m'i pushkatue. Bash zavendës-kryetarin e Lidhjes Demokratike, Faruk Spahiu u thirrke, me nja dy shokë, unë i kom majtë nja dy-tre muejte shpia jeme. Deri erdh' koha e luftës, me sa di me datë 15 a 16 prill 1999, kur na hinën forcat e serbëve. Pak pa ardhë forcat, djemtë qatëherë duelën prej shpie. Duelën ata të LDK-së me gjithë pesë djem tonë; dy fëmijët e mi e tre t'vëllaznive. Vëllau deshti me jau dhanë diçka pare. Po nji Adem Pantina i Lidhjes Demokratike i kish thanë: "Pare kemi boll, s'kemi nevojë." Djali i kish thanë: "Po dalim përmi kodër n'Germovë, përtej Ibrit. N'kofhtë qi s'ka diçka atje, kthehemi, i kem' dylbitë, e ju kqyrim prej atjehit. N'kofshi përzi, e çoheni, na vazhdojmë".

Pa ardhë forcat, u mlodhën këtu pesë katune krejt në katunit tonë, dy thirrën Vinarce, Gushavc, Çabër, nuk dojshin me ikë, veç me nejtë qetu. Secila shpi i kena pasë ka katërdhetë e kusur njerëz. I strehuem qashtu qata që kishin ikë. Mirëpo, t'nesrit kur hinën forcat paramilitare, ni mahallë qatje poshtë do i plagosën, nja dy i vranë. E na thanë se duhemi me shku për Shqipni. Me familje me krejt dolëm deri n'Zhabar. Thojshim po dalim anej, po nuk na lanë hiç, thanë veç ecni për Shqipni. U nisëm me shku për Shqipni. Ajo rrugë pak ma e vshtirë, shkuem deri n'Segllobarë, krejt komplet familja jonë bashkë çka ishim metë. Unë me grue, e me çikë. Vëllaznia me fëmijë e me krejt qysh kemë, traktorin e kishim. Valla gati 40 anëtarë i kena pasë. N'traktor janë konë veç dy prindët tonë, fëmija, ni kojshi me gjithë grue e djalë, baballëku i vëllaut. Traktori o konë plot, i mbluem me ceradë.

Kur u nisëm për Shqipni nuk dishim gja ku janë djemtë, se ata dolën e ma nuk i pamë. Na dolëm nja dy a tri ditë ma vonë. Djemtë e panë që s'ka t'ardhme këtu, e u nisën me ni katun qi thirret Broboniq. Prej Broboniqi n'Kuqiçtë, n'Kotorr e aty bujnë ni natë, hanë edhe darkë. Edhe mledhen nizat e kusur vetë. Masanej, a nisen me dalë për Shqipni, a m'u bashku me ushtrinë tonë, aty s'dimë çka kanë ba. Zateten n'forcat ushtarake t'serbëve. Ai vend thirret Dreth. Aty i rrethojnë edhe i kapin menirend. Thojnë që s'ka krisë pushkë as kurrigjo, po i kanë shti në kerr edhe qysh kallxohet prej atyhit i kanë çu në katunin Velibreg.

Unë e kom pasë banesën n'Mitrovicë. E kom pasë edhe ni serb aty kojshi. Ai m'ka thanë mue qi Shaipi ka nejtë me do shqiptarë aty. I kanë zhdrypë, i kanë marrë i kanë çue... ata thojshin n'Pozharevac i kanë çue. Prej aty, a i kanë vra, a janë gjallë, a janë n'burg, ma s'di për ta. Të humbun që ma nuk dimë për ta janë Shaipi edhe Mahiti. E Refiku me Ferizin kanë qenë n'Gjermani. Nafaka që i patëm do djem në Gjermani. Se, unë dy, vllau dy. Edhe djali i ni tjetër vllau, pesë. Ata çka kenë n'Gjermani, janë gjallë hala sot. E këta që metën këtu, të pestit na i morën. Nuk dimë a janë gjallë a t'vdekun. Prej tyne, dy i kanë pasë ka 17 vjet, e dy ka 19. Shaipi nja 33-4 vjet i ka

pasë. Ata janë dalë me ka ni plaf nën sjetull, se shpinë e kena pasë plot me t'ikun prej kahmos. E djemtë pa gjumë, ka ni plaf jau kena dhanë nën sjetull.

Sadri: Jonë nisë të tonë së bashku prej qetuhit, se vishin tonët e rrishin me këta t'LDK-së natën tu bisedue. Ata kaniherë shkojshin n'qytet, po atje iu kish pasë ngushtue puna. E qai Adem Beqiri i Pontinës tha: "Baci Sadri, na kanë ardhë deri te shpia jonë, na kanë kallë me ka krejt. Ma aty nuk mundemi me u kthye. Janë ardhë qetu, duhet m'ia majtë dikah". Atëherë e kishin bisedu edhe me këta djemtë, që dojnë me dalë dikun. Qatë natë krisi n'Çabër. Djali i madhi, i dyti Shaipi, me ni shoqni duelën me iu ndihmu. Po ku me dalë me ni automat? Nejse, prap dalin. E pamë që po vjen kiameti edhe knej. Unë isha tu e pregaditë traktorin.

Kur o ardhë Shaipi, e kishin pasë bo llaf qashtu, e janë dalë. Kishim pregaditë diçka, i kanë marrë do gurabija, do vo t'zime, plafat, sikur ushtriya që majshin, se vjke me bo me i nshanë nata. Do tesha i veshën, për mos me nirthë edhe u nisën teposhtë. E kanë kalu Ibrin, janë kapë përpjetë kodrës. Veç sa kanë kalue, për nja dhetë minuta i kanë pshtu atij kerrit të zi që qarkullojke, se të tonë ishin pre qaty n'rrugë. Po, osht nifarë rruge e gjatë per Gërmovë. Prej aty dalin në Broboniq. Aty bujnë atë natë. Prej Broboniqit nisen e shkojnë n'Kotorr.

Halil: Kiqishtë, n'Kotorr.

Sadri: Po, kanë kalu nëpër Kiqishtë, po nuk kanë nejtë. N'Kotorr shkojnë. Aty ku rrinë, te një haxhi, nja 20 veta janë kanë...

Halil: Po, 24 na pat' thanë.

Sadri: Se ishin kanë edhe tjerë. Edhe atëherë bile kish pasë mish e lakna. Zoti ja rritë nerën atij, i kish pasë pritë mirë. Kur vjen sahati 12 e gjysë, pregaditën m'u çue. U kish pasë thanë plaku: "O djem, n'e ngofshi mixhën mos dilni, se tash osht kohë lufte. Kështu gjithmonë nuk shkon. Kanë ardhë rusët e NATO veç me i sulmu..."

Halil: "Ikni maleve", u thotë.

Sadri: "Qesajde silluni, edhe vazhdoni." Ata të tonë vendosin me ecë, se ata të tonë jonë konë që i lypke ushtria. E m'dhimen këta që janë shkue bashkë me gjind që i ka lypë hyqymeti (qeveria serbe), se këta të tonë të rij, po qe. Dy të mitë jonë konë. Fatoni edhe Shkelzeni, edhe dy të vllaut, Shaipi edhe Mahiti. Edhe djali i vëllaut tjetër, Zahitit. Ky me Shkëlzenin o konë moc. Nazim Ujkani ai e ka pasë emnin.

Mue traktori s'më dhezke. Ma i mrami jam dalë. Thojsha, dojnë me m'nshanë me robë e

me fëmijë qaty, me na ba kërsh. Po, e dheza, eca. Na mendojshim krejt këto pesë katune dojnë me shku bashkë, ku u konë TransKosova.

Halil: N'Zhabar.

Sadri: Tani u pat' ba e madhe aty. Thojshin dojnë me hi të tona ato pesë katune, qaty me nejtë. Po ata e kishin pasë planin e vet. Në çdo kthesë ishin konë ka tre katër, veç 'ec' na bojshin, n'atë anë, n'këtë anë. Bile kur jena kthy prej Skenderajit, tre i kishin pasë vra n'Lubovec. Unë isha n'traktor, këta tjerët ishin mluet, e nuk shihshin. Kur jena shku te Shipoli, m'kanë nalë policia. Veç mu n'traktor, ata tjerët ishin nalë përmas.

Halil: Ky i grahke traktorit, na mrapa n'traktor.

Sadri: Më lypën pare. E nxora kuletën. Qysh e kisha marrë para tri dite pensionin. Ni top pare, po s'kishin kurrfarë vlefte. Ja gjuejta n'dorë. Ai kujtoi që marka, u kënaq. Kur i hetoi, po ma ban me dorë, po unë ma s'u nalsha hiç. Edhe po shkojmë rend qashtu pa nalë, prej Mitrovice e deri përtej Skenderajit traktorat rend jonë konë. Shkojshim rrugës, kah na thojshin ata. Se ish kolona. Po, kur jena shku te Proni i Keq, që dahet për Nish, për Skenderaj, edhe tjetra shkon për Pejë, na kanë kthy aty. Qaty ish konë punkti. Pushkën e kish ai edhe se nxjerrke me më vra, po e muer ni kazëm e m'ka bo grysh. Po çka me ba këta, si më ra mue, të tonë me këta bashkë, bimë teposhtë n'prue.

Halil: Katër familje ishim n'traktor.

Sadri: Njeri po u tutka deri dikun, e masanej dikur s'po u tutka. Kur e nali Zoti atà, na s'p'e ndalim traktorin. Edhe kaluem. E atëherë jena shku qashtu, tu na kontrollu ren. Bike shi, fryjke. Na kanë kthye n'Serbobranë. Ish ni shkollë aty. U mush me kerre n'tona anët. E kom falenderu Zotin qi na pshtoi. Aty tri ditë kena nejtë. Na me mendje qi dojnë me na lëshu me shku për Shqipni, po pse e kthyen ata, nuk e di.

Halil: Ish mshelë kufini, ma s'ka.

Sadri: Atëherë i qitën tre vetë aty, kishe me rujtë atë vend asajde. Edhe këtë vëllaun e thirrën. Njoni i katunit, nifarë Muja, një i katunit poshtë atje, nifarë Rasimi, që m'u kujdesë mos me dalë, milicia i kishin pasë thirrë të tre. Ata t'mençëm, u kthyen. Ky me milicë aty përjashtë. Unë isha me plakun. E kishim smutë plakun. Ra n'traktor. 95 vjet i ka pasë. Edhe po vijnë njerëz, po më thojnë: "Sadri, Halilin e kanë kapë, s'pe lshojnë milicia." Ata janë hi mrena, ky o metë atje. Vallahi me falenderu Zotin që s'lujti as kerri i milicisë as gjo, se sot s'e kishim këtë këtu. E kishin qitë n'kerr, kushedi kah e kishin çue. Atëherë unë e kom pasë ni çikë, o konë pesë vjet, tash osht n'Suedi, e martume.

Ka kry fakultet edhe tana i ka mirë. Edhe p'i thom: "Çika jeme, shko kape balin edhe le t'hi mrena". Shkon ajo e kap, nuk e lshojnë. Munohet ky, po s'e lshojnë. Erdh, e m'tha: "Babë, nuk p'e lshojnë". Thashë: "Shko kape për dore, edhe mos e lsho. Kape zhag".

Halil: Ajo s'më lshojke.

Sadri: Niherë e nijta unë kur e shajtën. I tha njeni: "Ti ma ke vra vëllaun". Zaherë iu kish vra ni vëlla n'luftë ati shkaut (serbit) edhe i ka përngja Halili me musteqe. Ma nuk di, se unë isha pak ma larg. Po dha Zoti edhe e shtinën edhe këtë mrena edhe ata kapërcyn prej atyhit. T'nesrit, m'erdh urdhni m'u kthye. Jena kthy apet përmbra, unë i ngarkova.

U nisëm për n'shpi, po nuk na lanë n'shpi. N'Zhabar, tha: "Vinarci nuk munet me dalë". Ishin vra, që tha haxhia, babë e djalë, e do plagosë. Do shpi ishin kallë, po hala s'i kishin kallë krejt. Dojshin tjerat m'i kallë. Na u kthjem n'Zhabar te ni mik, ku e kem' motrën. U kthjem aty, kishe për ni natë a dy, e metëm dy muj ditë n'Zhabar. Kaniherë dilshim me u afru pak kah katuni, ky vllau i shihke kah kallen shpiat. E ju kish pasë kallë shpia e vet, po s'ish mushë as për t'veten, e jemja s'ish kallë, deri ma e mrama, e më thotë: "Qe bile qajo s'o kallë, noshta himë n'tà". Thashë: "Ka m'u kallë edhe ajo. Ishalla jem' na shnosh, se s'osht ajo problem." Kur t'nesrit u kall. Kur erdh bile kajti. Për t'veten s'kajke, për temën po. Thashë: "Hajt vëllau jem, se s'osht punë..."

Halil: E kishim t're plakën e plakun, thojsha rrimë qaty.

Sadri: E aty kena nejtë prej atëherë. Kur hinën NATO-ja, erdh hesapi, dulën edhe këta qytetarët qaty. E kishim ni dhandër t'vëllaut, qatij që i ka hupë edhe atij ni djalë. Osht profesor n'Tavnik, edhe s'ish kurrkush hiç te ata, ishin dalë të tonë. U zhdrgëm na n'shpi të tij. Se Zhabarin e kallën, s'u jetojke ma. Shkuem e aty tani kena kalue mirë, i kishim do sene, po mendimet tash të djemve: "Kah na shkuen? Ku metën?". Ata të vllaut tjetër na thirrshin prej Gjermanie: "Çka ka?". Prej Shipnie qashtu. Ju thojshim: "Nuk dimë pasha Zotin". Hala s'kishin ardhë lajme që i kanë nshanë.

Unë rrisha me plakun, ky vllau dilke me u marrë me hetime, qashtu nëpër Mitrovicë. Po thotë: "S'kanë nie që e kanë vra kon. As s'ka krisë kurrqjo. I kanë marrë, i kanë ngarku n'kerre, i kanë çu nuk dihet ku." Nifarë Ismeti o konë i...

Halil: ...i Mikushnicës

Sadri: Ai ish konë profesor, e kish pasë njoftë ni boshnjak. Ai kallxoi. E Ismetin me Farukun i lshojnë. Këta ishin konë në grup me djemtë tonë. Ishin ra n'pritë. Jau kanë kallë ata reflektorat n'tana anët. Edhe jau kanë qitë rrethin n'tana anët. I kanë nshanë.

E këta dy ishin konë në ni therrë, e s'i kanë gjetë. Kur shkojnë ata, që nuk nihet kurrfarë zani hiç, atëherë çohen, e shkojnë me ni katun. E drejt e te ni shpi e shkaut.

Halil: Në Zubin Potok. Në Koloshin.

Sadri: M'doket, haxhi, jo në Koloshin, po ma larg pak. Dikun në Vokne qaty.

Halil: Jo, jo, ata vijnë prej Kotorrit n'Dreth. Prej Drethit kthehen teposhtë, mendojnë që janë tu shku për Shqipni, po e hupin udhën...

Sadri: Jo, jo, janë nda prej këtyne, masi i kanë nuanë këta tanët. Ata marrin me u kthy kah janë ardhë. Edhe shkojnë n'shpi të ni shkau. Qeky Ismeti me gjithë atë t'Lidhjes Demokratike, Faruk Spahiun. Bien n'dorë të tyne. E kur t'bien n'dorë të tyne, e njeh ai boshnjaku këtë Ismetin edhe i kap i qet në kerr, deri qetu te Gërmova, te Vinarci i Epërm, qaty ku osht ni restaurant tash. I ndal, thotë: "Zhdrypni!". Boshnjaku polic, i veshun. Zhdrypin edhe shkojnë te ni shpi n'Vinarc t'Epërm. Rrijnë atë natë deri n'katër ora.

Halil: N'podrum, se u kallke shpia... këta n'podrum.

Sadri: N'katër ora dalin n'Broboniq atje, edhe pshtojnë. Qeto na i ka kallxu Ismeti. Vijnë te shpia, ia fillojnë punës edhe krejt shkon normal. E këta tanët hupën. Tha ky Ismeti qi bile njani i Lidhjes Demokratike ish lodhë e o rrëzu. E kish pasë kapë Shaiipi edhe ni tjetër për krahësh, e kishin pasë çu deri n'qat bazë.

Halil: nja dy-treqind metra e çojnë, se e lshojnë kamët, n'krah e majnë.

Sadri: Derisa janë ra në pritë. Janë nisë asaj rruge kah i ka çu fati. Deri janë ra n'dorë t'ushtrisë... Ai Faruku bile o konë ba kryetari i komunës t'Mitrovicës... Ni ditë ishim para poste, i thamë: "Qysh bre Faruk, ju me pshtue, e djemtë tonë me shkue?" Thotë: "Pasha Zotin, jau dhashë besën e nderës, që s'ka këtu sen, veç fati qi na jena metë qaty. Veç kena nejtë aty, deri i kanë ngarkue, nuk ka krisë as pushkë, as zhurmë, as kurrigjo. I kanë ngarku n'kerre. Kah i kanë çu, nuk e di."

Halil: E thojnë që i kanë çue qaty ku thashë unë.

Sadri: Vllau e njihke qatë kojshinë e vet edhe grueja e tij ka pasë punu te na n'Lobriant.

Halil: Aleqki Bole thirret kojshia, 30 vjet bashkë qaty n'banesë kena jetu.

Sadri: Edhe shkon me e vetë, ai i thotë: "Halil, e kom pa Shaipin me ni grup

shqiptarësh." N'shkollën 'Haxhi Sulejmani', atëherë u thirrke 'Sveti Sava'. "Aty ish konë. Boll u munova, pata qef m'i marrë... po s'guxova. Se masi ish me ta, qysh me e marrë?" Qaty i ka pa të tonë, edhe këta tjerët, po Shaipin e ka njoftë, se ma i madh, po edhe banesat i kanë pasë derë më derë. Atëherë tha: "Unë dola, veç e di, që thanë që p'i çojnë për Aleksinac a për Pozharevac, po nuk munem me e ditë kah i kanë çue."

Halil: E ai plaku i Kotorrit, që i kish pasë pritë mirë, ai kish pasë marrë me i qitë n'kufi t'Shqipnisë. E qai i merr; ai përpara, këta përmas. Deri atje n'pritë. Ai gjuhet n'do therra, e mlohet sikur lepër. Ata i marrin, atà s'e dinë hiç. Ai tha: "Nuk m'gjetën se u kthyen e i morën me kerr masanena". Ai çohet edhe nuk zatetet me këta tjerët, po vetëm. Ky, që i ka pasë marrë mbi veti për m'i qitë n'atë anë. Kthehet te shpia. Këta dy tjerët e marrin udhën, e hupin, bien n'Zubin Potok. Aty i kapin, prej atyhit i çojnë n'Vilibrigë. N'Vilibrigë jau marrin deklaratat policia aty edhe qëllon qai boshnjaku, që e pshton këtë Ismetin, edhe i qet n'kerr e shkojnë deri n'Koshutovë.

Kur jena shku n'Broboniqë, aty e kena ndie në radio që i kanë nshanë 25 shqiptarë.

Mas lufte, ia kena nisë m'i lypë djemtë. Jem' t'organizum te shoqata "Zëri i Prindërve", e kem' një zyrë. S'ka pasë ven ku s'kena lypë. N'Prishtinë pa nalë kurrë, si bahet diçka, shkojmë gjithë. Kurrigjo s'ka! Veç fjalë. Po, Zoti e ka fuqinë e madhe. Se po bohen 19 vjet, ata janë t'kalbët dikun, për Zotin vështirë, mendja s'ma merr që janë gjallë ma. Mirëpo ymytin e kem' si prind, hala. Deri sa ta dimë. Bile qetash e kanë gjetë një, mik e kena pasë. I kishin pasë përzie. N'vorr masi e kanë gjetë tjetrin, tjetrin n'vorr e kanë marrë.

Sadri: Unë thashë: "Ishalla i gjajmë gjallë, që e kanë ymrin". Se sa për qeshtu eshtna, ishalla kurrë s'i gjajmë. I bien turlifare. M'u ka mushë mendja qi edhe eshtna t'gjave ka që bien. Se ma s'di sa vorre janë çelë, mule hiqja vorrin, ngjite tjetrin.

Niherë shkuem me këtë vëllaun e me njonin të Pontinës te njoni i Gjakovës. Ai gjoja ka njerëz t'kapun me shkije, e paska thanë: "Mujna m'i gjetë ku janë gjallë". Jena shku edhe kena lidhë me ta kontratë. Ka pesë mijë euro për anëtar, 10 mijë vëllaun, 10 mijë unë, 5 mijë ai tjetri vëlla, 5 mijë ai i Pontinës. Të tonë ka 5 mijë për anëtar. E pritëm, e pritëm. Shkuem disa herë. Dallavere ajo punë krejt.

Halil: Po, nëpunës i Gjakovës, po i lidhun me shkije (serbë). E ai bajagi që mundet m'i gjetë edhe thojke: "Po lyp pare shkau".

Sadri: Njeri kur o ngusht, shkon kahmos, edhe te armiku. I bonëm paret, ia çuem. S'di sa e pritëm. Ai dojke me i marrë paret krejt. Thamë: "O burrë, neve na kanë hupë mashkujt. Pasha Zotin deri n'flan dite ja gjeji, ja...". Bile ai nipi prej Gjermanije prej

atjehit flet me të. I thotë: "Ta kom marrë adresën e krejt, e mos gabo m'u ba budallë." E lamë për dy javë, tri javë, dikur e pamë s'ka kurrëgj. Kur shkuem, na i dha paret krejt.

Halil: Vallahi qysh ma muer menja, veç dallavere kish pasë. Veç, kur e pa ngusht punën... ja shpirtin, ja paret.

Sadri: Kur osht njeri ngusht, kah s'shkon. I thotë dikush baballakut tem për ni boshnjak që po i gjen gjindjen. E çohet ai shkon te boshnjaku, pa ditë na gja. Edhe i thotë: "Ka 200 euro për person deri te gjajnë. I paguen ai për pesë djemtë tonë 1000 euro. Ish konë pasë ardhë ni ditë ai boshnjaku, e kish pasë ni mik n'Kçiq. E kur shkojmë na aty, thotë: "Tash s'po muj me marrë lidhjen", po na thotë: "Kqyre burrë, janë do n'Shac, n'Reznic. Ujkani thirren edhe ata. E në shpi të tynen janë masakru ata".

Halil: Ujkani u thirrshin edhe ata.

Sadri: Nuk i kena kurrëgj. Ai boshnjaku e lidh punën. E kur shkojmë, del që nuk janë tonët, po t'Reznicut. E qeshtu, kah s'jena konë. E kjo shoqata, që e kem' këtu, s'kanë çka bojnë as këta. Kanë punu boll. Me fotografi, gjithë sa herë kem' tubime, tu i majtë ato fotografi ren.

Jonë ardhë besa niherë n'Koshutovë. Kenë edhe do femna, që ishin zgedhë n'Kuvend edhe n'qeveri do. Na e paguen restorantin aty n'Koshutovë. Na dhanë drekë. Edhe e patëm ni bisedë. Tryezë të rrumbullakët. Unë e mora fjalën si vonë. Thashë: "Neve na kanë hupë mashkujt, dy djem i kom t'mitë. Sot me më thanë a po don me t'i gjetë djemtë, a me ardhë shkau (serbët)? Kurrë mos m'i gjetsh djemtë të thom, veç shkaun (serbin) s'e du ma këtu. Se s'jom ngusht hiç. Veç, deri sot keni punu ligisht". S'e pritën kur u thashë qashtu, bile ngryk na morën kur na përcjellën.

Sa i përket institucioneve tona, marre u koftë. Se kush nuk u interesu. Me dalë n'Bruksel puna e t'pagjetunve. Kush p'e pengon, që po jet qaty ku o konë? A ka ma vlerë seni se njeri? Po kur nuk interesohesh për shpirta t'njerzëve, po çka t'vyn malli, çka t'vyn parja? Qe 1600 e sa janë t'pagjetun hala? Sikur me konë kingja e dhen, se jo gjind.

Hala nuk e gjet kohën njoni me thanë: "Faleminderit për qetë vatan, për qetë luftë, për qeto krejt". Me ardhë me pa qysh jena, e po kena idare. Elham-dulilah, kurrë s'kena hjekë, ishalla kurrë s'hjekim. E kena pasë mallin tonë, kena pasë punu, s'jena nalë kurrë, as ditë as natë. Kena punu të tonë n'kombinat. Fundi fundit, as kryetari s'o kurrëgj, as kryeministri s'o kurrëgj. Me ardhë me na vizitu me thanë: "Qysh jeni, a po

merziteni?" Se pesë mashkuj prej ni shpie, vallahi nuk o kollaj m'u konë zogj t'pulës, se jo mashkuj! Dy jonë konë studenta, tjerët n'shköllë të mesme. Ai nipi i madh ka pasë dugajë.

E mos u koftë hallall kurrë, ishalla Zoti i gjykon, se vallahi nuk mujna me thanë hallall u koftë kur nuk osht qashtu. Edhe vëlla me pasë i thom: "Vëlla, nuk ke punu qysh duhet".

Zyle: Unë nuk e ndiej që m'ka dekë familja. Pëse evlad. Mendoj gjithë që janë gjallë, se s'kena gjetë kurrë. Gjakun krejt na e kena dhanë për ta. Kund nuk janë gjetë, kund ai gjak s'u ka ra atyne, kur i gjojshin kufomat. Unë gjithë mendoj që janë gjallë, po n'burg. Po, nashta po punojnë këta kadalë. Punët e veta s'i prishin as këta t'jashtit. Marrin rrogë, punë e madhe që hjek populli knej. Zemra ma ndin që krejt gjallë i kam. Se kush s'ka thanë që jonë dekë. O ardhë ky Faruk Spahiu. O shku atje n'Koleshinë. Kur e kanë lëshu, na jena konë n'Zhabar tu nejtë, se këtu s'guxojshim me ardhë. Me gojë të vet, ka thanë qi i kanë marrë qaty, jau kanë qitë dritën edhe i kanë n'xanë. Këta që jonë konë llugave, Zoti i ka pshtu. Po qitë kush s'ka, veç i kanë marrë, i kanë ngarku, i kanë çu. Kah i kanë çu, s'e di. Po maj ymyt që ishalla të tonë n'burgje janë. Tash mërziatna. E knoj kuluvallahin bismilahi menirend. Kurrë zemra nuk ma nin që s'jonë gjallë, boj shahadet...

Kur o konë ajo lufta Shaban Polluzhës, unë jam konë dy-tre vjeçe. Mixha m'ka pasë hupë n'luftë, e ni kusheri. Kusherini erdh. S'di sa kohë i kanë pasë majtë n'luftë. E mixha ish dekë.

Veç, këta po shkojnë kadale, shumë. E na niqind vjet nuk rrnojnë. Tetëdhjetë vjeçe unë. E për këta tetëdhjetë vjet, elhamdulillah, boll mirë jom. Prej zemre jam ligsh, nuk guxoj me folë shumë. Shtypja më rritet si t'mërziatna. Këtë televizor s'po kem' çare pa e kqyrë. Se neve na duhet ni fjalë. Po edhe ma mirë mos me kqyrë, se po mërziatna për krejt popullin keq çka shoh.

Halil: Ditën e Pavarsisë n'telvizor e kom kqyrë qysh janë ba paradat. I bana 83-4 vjet. I kallxoj vëllaut dje qi qaq jam mërziatë e atë ditë veni ven s'më zike. Dola n'ballkon e kalla cigaren, thashë noshta m'kapërcen pak. S'mujsha me nalë vajin, qaq m'erdh rondë diçka. Mirëpo, prindi si prind kahmos kujton, se 20 vjet u banë. Tash, n'paçin ymër vijnë, në mos i pastë m'rri deka.

Sadri: Djali i dytë i Halilit o konë n'dugajë (shitore) tu punue. Shaipi. I jemi vjen mas tij. Fatoni. Ai o konë n'vitin e dytë n'fakultet t'makinerisë. Bile kanë ba inçizime, n'fakultet t'Mitrovicës. Na kena mendu, që kanë me e krye, se janë t'aftë. E me hi n'institucione. Po s'e patën ymrin, se i nxani ajo farë nafake. Shokët e tyne, qeky Emrush Ujkani, ni

klasë u konë me djalin tem Fatonin edhe me Mahitin. Ai sot, djali i mençëm, u ba politikan. Atà e morën shumë herët, se e panë edhe qeveria që osht i aftë edhe e kanë çue n'shkollë jashtë, ka marrë përvojë, ka marrë praktikë. Osht djali i mirë, edhe punëtor. Kur i shohim shokët e tyne, na vjen vështirë.

Fatoni ka shku këtu n'shkollën tonë n'Gushavc. N'shkollë t'mesme masanej n'Mitrovicë. Makineria o kanë n'Mitrovicë. Ka pasë pasë qef me bo ni leje t'kerrit. Po e kishin pasë rrëzu. S'ka pasë qef jashtë me dalë kurrë. Kena mujtë me qitë jashtë, masi i kishim mashkujt atje, po s'dojke. Ditën që o dalë, ka pritu boll, po e panë që me ne jetë nuk kishin.

Ditën e fundit kur e kena pa, e ka pasë ni palltë, kurrë s'e harroj. O konë si me lesh përmrena, e përjashtë sikur ceradë. Edhe ni palë këpuca t'dimnit i ka pasë.

E Shkëlzeni ma i ri. Këta janë konë me gjithë Nazimin, me djalin e vëllaut edhe me djalin e haxhisë, n'gjimnaz, në vitin e tretë. Shkëlzeni i shoqnueshëm o konë boll, po n'shkollë nuk ka pasë qaq merak. Po, mashkujt tonë kah s'duhet s'jonë shkue. E ky, djali i madh, që e kam sot n'Prishtinë, punon. Ky o konë jashtëzakonisht i aftë. Bile n'matematikë u pat regjistru. Po iu desht me shku n'Gjermani, se s'i lejshin këtu, që msojshin nëpër shpia. Bile m'i lypi paret për pasaportë, tha: "O babi, pasha Zotin këtu badihava se s'po na lojnë. Në ni rrugë sa herë që shkojmë n'shkollë – se njoni i Maxherës e ka pasë lëshu shpinë – na vijjnë kur kalojmë e na dhezin shuplakë". Bash badihava osht." Ai o konë i aftë. Po, ka mrri boll, bereqat versën. Se o konë n'Gjermani, e o kthy. Ata tjerët janë n'Gjermani. Veç kur vijjnë për gjysëvjetor.

Halil: Shaipi shkollën e mesme e ka kry për ekonomik. Edhe o punësue n'organizatën Luks.

Sadri: Shaipi e ka kry shkollën e mesme. E këtu e maruen ni dugajë, hini aty. Djalë ma i zoti nuk ka pasë. Rrike n'banesë. Rrallë që vike te shpia. Kush fjalë t'keqe prej tij kurrë.

Halil: E Mahiti i urtë, i qetë o konë. N'shkollë o konë hala. Jo veç që jonë konë tonët, po jonë konë t'edukum. Kur u kryjke shkolla, vishin n'shpi. Kohën e lirë dilshin me top me lujtë.

Zyle: Deri sivjet o' majtë ky plaku jem, haxhia. Sivjet o ligë, veç kán. Vallah u mërzit, përhajr u koftë kjo pavarësi të tonëve. Ishalla e gëzojnë. Kur e shoh rininë, që kanë pshtu gjatë luftës, se janë shqiptarë, muslimanë, kam qef. E ky kurrë nuk ia ka da vajin, veç tu kajtë. Ish mërzitë, s'mujke me folë. "Thirrma çikën", më tha. M'u desht me thirrë çikën me ardhë me pajtu. Qeshtu puna jonë, po majmë ymyt te Perenia.

Halil: Ditën që jonë dalë, Shaipi e ka pasë ni vindjakne, si t'lëkurës. E tjerat, pantoll e këpucë, s'i di.

Zyle: Këta jaknen t'kuqe, e këta jaknën e bardhë, si t'leshtë. T'leprit, të bardhë e ka pasë. Që e kthejke. Shaipit ia maj n'mend qatà.

Halil: E Mahiti çka ka pasë veshë s'e di.

Zyla: Ka ni plaf jau pshtollëm, jau dhamë me veti. T'lehtë, të vogël. Thojshim mlohen natën, ku e bojnë konakun.

Sadri: Për Shkëlzenin, duhet me e vetë nanën e vet. Veç Fatoni e di që e ka pasë qatë janke, bile e ka pasë t'kthyme, si e leshtë o konë. E Nazimi, djali i vëllaut, çka ka pasë veshë nuk e di. Se edhe dolën si me t'shpejtë, veç i morën do sene. Na kish rrokë gajlja këtu, e kishim shpinë plot njerëz. Po unë atë ditë as s'i kom thonë as udha e mbarë. Pasha Zotin jo, kishë shkojnë e kthehen. Se që s'kam m'i pa ma kurrë, s'e kam pritë! Qatëherë nana vet e kapi për qafe, e puti n'dy faqet.

Po, na jena msue, se edhe plakun, n'Luftën e Dytë Botnore, 1946 e kanë qitë me ba batare, deshë e dathë, natën e Bozhiqit me dymdhetë vetë. Tanë kryesia e Drenicës që jonë konë aty. Po kur do Zoti me pshtue, a s'po munet a? Deshë jonë konë. Dikujt jelek e këmishë, dikujt tlinat, se deshun. Edhe kanë nisë me i rrehë. Vallahi, kur e lajsha, hala e kish mas krahu grykën e automatit, qysh i kanë pasë ra. E i qesin m'i ba batare. Tha: "Hala pa na qitë veç m'u shliruen duert, se s'kesh tu mujtë m'u zgjidhë. Po veç m'i zgjidhi Zoti". E rrok gajlja mos po e shohin. Ushtria i rrehshin. I ka pasë do musteqe dredha-dredha. Tha: "Ma kapke musteqen, e ngrehke". Masanej i qesin për m'i ba batare. Nja dy metra nalt qysh i kishin grumullu teshat, tu i ba njerëzit batare, tu i deshë aty. Edhe e kanë kapë çdonjanin me qitë përjashtë. "Kur jena dalë – tha – mue hiç s'm'u diktu se isha duert tu i majtë si t'lidhme me i pasë. Kur jam dalë, veç e kom qitë kamën përjashtë. Qysh i kom dhanë, i kom gjujejtë n'atë anë. Janë rrëzu e iu kom ikë. Bora deri n'gu. Dathë." Tash e kanë maru aty spitalin n'Bajr. Qatje o konë burgu. Po du me thonë qi me gjenerata qeshtu kena vujtë pi tyne.

Po, lufta ban sene turlifare. Me ditë qi kanë pshtue djemtë, kisha me iu thonë: "Kapne punën, n'mujshi naj shkollë". Se tash i ka ba 30 e digka vjet Fatoni. Po shumë herë m'rrok hesapi që, edhe me konë gjallë, ata s'di a vijnë gja, që kanë nejtë qe 20 vjet n'dorë të tyne.

Halil: Me mujtë veç m'i pa gjallë, qysh tha vëllau, tjetër sen, kisha me u thonë: "Zoti ju msoftë edhe veç shkoni n'udhë t'marë". Manej, as që lypi gja prej tyne. N'punë n'shkoshin, nashta munen privat naj shkollë me kry.

Sadri: Ishalla janë gjallë, se edhe mos t'kryjnë kurrigjo. Le ta vazhdojnë punën me tokë. Po s'osht asnjoni gjallë, po çfarë... Që me thanë po rren veç ai i Gjakovës që ke shqiptar edhe qai boshnjaku. Qeverisë me i thanë: "Interesohnu pak, e kqyrni çka o puna me ta. Ta dimë, se qe nizet vjet as n'tokë, as n'qiell. Të dimë për ta qysh osht, ku metën". Na mos m'e ditë kurrigjo, e qeveria me ekzistue, vallahi nuk o n'rregull.

Halil: Na shkojmë gjithë, kur ka diçka dikun. Shkojmë n'Prishtinë. Unë gjithë u thom: "Kurrë udheqësisë tonë hallall mos i koftë." Fëmijët tonë jonë shkue, e çka duhen me marrë masa, s'kanë marrë. Jo që jem' qajo organizatë, me Bajram Çerkinin. Ai punon, aktivist i fortë osht. Edhe Xhyla osht aty, edhe unë jam. Asni organizatë n'Kosovë nuk punon ma shumë sa e jona. Po kurrigjo nuk po kem mundësi me bo. E qeverisë me ni anë po i hin në vesh, në tjetrin po i del. Nizet vjet mos m'u gjetë, për Zotin osht vshtirë.

Sadri: Qeverinë e kisha lutë prej toke n'qiell, veç lypni, se gjallë na i kanë marrë, gjallë i lypim. Edhe na kanë lodhë, vorreza, vorreza. Po leji vëlla vorrezat. N'koftë vorrezë, ku osht? Kush nuk thotë: "P'i lypim të gjallë". Veç të dektë. Po pse t'dektë? Lype gjallë, e mos daltë gjallë, valla qe ku osht i dektë.

Halil: Na patën thanë, në të mramen mledhje që e patëm: "Pse s'p'e lypni gjallë?". Gjallë na i kanë marrë, gjallë i lypim. Jo valla, gjallë s'janë, se s'ka. Ma s'çohet i dekti. Ama, gjallë na i kanë marrë, na gjallë p'i lypim. Po si tha vëllau, shkojmë n'Rashkë, e shkojmë n'Pazar, e shko kahmos...

Sadri: E s'del kurrigjo.

Halil: Vorre masive zbulohen. Punojnë e do i gjajnë, do s'i gjajnë. Pasha Zotin, se prind jam, prap ma qef kam me ia pa vorrin, se hiç kurrkund. Veç çka di unë çfarë ashti, kah vjen, a i kujt osht.

Koha e mbramë o ardhë qetash. Prej Serbie si n'dialog, na p'i lypim gjallë. Gjallë m'i lypë, gjallë. Ata thojshin "Vallah gjallë s'ka, veç qe ku janë të dektë". Ma mirë o m'i lypë të gjallë, se dektë po lypin, e "na të dektë s'kemi", munet me thanë shkau (serbi). Ai që o dekë ma nuk çohet. Ai i kalbët osht. Po jau bojnë kushtet serbëve që me këta me pasë jetë. Shkojmë te vorret. Ni ven te Rashka, veç i kqyrshin. Unë nuk kom mujtë me shku, qe dy tri herë, s'ma merrke menja, se s'muj qëndroj. Veç kqyrshin këta tonët. N'Pazar qashtu, po n'qetë mënyrë qysh osht tu shkue, kurrigjo s'ka.

Sadri: Pasha Zotin, s'më kish shku mendja që m'kanë hupë djemtë, po na shkuen. Që kanë thanë, darsëm pa miq nuk ka. As luftë pa viktima nuk ka. Kush e ka pasë dekën, o dekë. Kem' mashkuj apet, edhe na nuk jesim pa mashkujt. Po për ne ma së vshtiri

osht që shkuen t'rijtë. E po kem' mërzi ma tepër. Po bile me dalë diçka n'dritë. Sot ma mirë osht, veç qysh ish dashtë, nuk jem'. Hem na shkuen mashkujt, hem nuk po punohet sa duhet. Qysh ish dashtë me punue, nuk ishim na tash kështu, po ma ndryshe. E qajo m'brenjos gjithë. Se pare e madhe këtu o shkri. O marrë gjithçka, o dalë gjithçka. Gjithmonë kena dashtë me pasë shtetin tonë. E morëm. Po, neve na ka ardhë kufini n'urë t'lbrit. Merre me men! Pasha Zotin, asni simbol të Kosovës nuk e ki n'veri n'atë anë, kurrkun.

“ Atë ditë që na danë, fjala e fundit e Arifit: 'Amanet qeto çika – më tha – se na e patëm!'. E Jetmiri veç ma ka lëshu ni stilograf n'dorë, që e kish pasë n'xhep, edhe ni zinxhir e hoqi pi qafe e ma vnoi mu. Atë stilograf e ruj, s'e nxjerri kurrë pi shpie. Veç kur t'hjeki, e çeli. E këtë zinxhirin e dorës ma ka pasë ble Arifi. Qe, këta dy kurrë s'i hjeki pi trupit. ”

Kumrije Mazrekaj

Familja Mazrekaj nga Drenoci detyrohet ta lëshojë shtëpinë kur forcat serbe vijnë për ta zburaz fshatin nga popullsia shqiptare. I detyrojnë të ecin një kohë, dikur i ndajnë burrat nga gratë. Kumrija me tri vajzat përfundojnë në kamp në Elbasan, kurse burri i saj Arifi dhe djali Jetmiri mbeten robë në fshatin Beleg, vendi në të cilin për të fundit herë e gjithë familja është bashkë.

Jetmiri, siç mëson Kumrija, arrin të arratiset i plagosur dhe strehohet në fshatin Isniq. Disa vjet pas luftës, mbetjet i tij gjenden në një pus. Për Arifin Kumrija nuk di asgjë të saktë as sot, njëzet vjet pas zhdukjes.

Rrëfimi në vetën e parë:

Kur i lashë atë ditë, e dita që më shkuen

Kumrije Mazrekaj

Unë jom e Maznikut, kom lindë në prill të vitit 1956. Baba m'ka dekë 50 vjeç, nona 60. I kom dy vllazën e tri motra. Fëmininë e kom pasë të mirë, nuk o konë keq. Baba o konë çoban, me gja të gjalla ka punu, veç mirë e kem' pasë. Në shkollë kom shku veç katër vjet, se e kisha shumë larg. Me dalë nëpër mal e masanej në tjetër katun, e me mbërri në shkollë.

Burri e ka pasë emnin Arif. O konë i vitit 1960. Çfarë viti jena martu nuk më kujtohet. Po, e di që i kom pasë 18 vjet. I kemi bo pesë fëmijë, tri çika, dy djem. Djali i parë m'ka dekë, emnin e ka pasë Haki. Mas tij o le Jetmiri, tani Mirjeta, Agoneta edhe Shemsia, ma e vogla.

Fëmijët më kanë shku në shkollë të tanë. Jetmiri deri në qatë ditë si o dashtë me e lonë, ka shku n'shköllë. Edhe pak ditë i kanë pasë metë me e krye t'mesmen. Në Drenoc e kanë shkollën, po ai o konë dalë në Deçan. Shköllën e bojshin nëpër shpija në qatë kohë.

Kur pata ardhë nuse, n'krye të ni motmoti e gjysë na pat le djali i parë. Atëherë burri duel me punue qitu afër, për ni kafshatë bukë. Po mas dy dite e shtinën me punu në sharrë, e ai e preu dorën. Masi meti n'sharrë – se ai pa dije, dy ditë punë ma – atëherë s'o marrë mo me kurrigjo. Shkojke kaniherë në mal e merrke naj magar me na pru ndoj dru. Motrat e veta e majshin. Dy motra i ka.

E Jetmiri, përveçqë ka shku n'shköllë, ka punu n'mal me dru. Me motrat e veta e punojshin edhe tokën. Edhe me babën e vet shkojshin të tanë. Po ma së shumti veç sanë korshin.

Çikat i kom të tana të martume. E madhja s'më ka fëmijë. E dyta e ka një djalë e një çikë, e Shemsija e ka veç një djalë.

Kur nisën me e shprazë katunin, na erdhën këtu në shpi, veç na thanë m'u çue. Sininë e kena pasë të shtrume, ishim tu hongër bukë. Me djalë, me burrë, me çika, të tanë qetu jena konë. Qashtu qysh e patëm lonë, qashtu e kemi gjetë sininë. Atëherë u çue këtu krejt katuni. U çuem edhe na e duelëm. Ma të madhën çikë e kisha 12 vjeçe.

Shkuem në Jerzniq. Ushtria nuk na përcjellshin, veç neve çka na qitën me hecë. Po veç na gjujshin herë anej e herë knej. Na ecshim në kolonë, e ata na gjujshin. Në Jerzniq kur mbrimmë, na morën, na shtinë nëpër shpia. Nejtëm çka nejtëm, tani të dytën ditë shkuem n'Beleg. Aty në Beleg na thanë: "Jo, s'bon me dalë për Isniq". Flejtëm atë natë, t'nesërmit kah pesë sahati veç kur na rrethuen, na muerën tanëve, djem e krejt kush kenë. Dikon e rrehshin, dikon e merrshin. Atë natë na ndalën qaty. Të nesërmit na ndanë. Na hypën nëpër kamiona, nëpër traktora, na çuen për Shqipni. Burrat i nalën. Qatë ditë i kanë da edhe Jetmirin edhe Arifin.

Jetmiri o konë n'ushtri, po e nxunë atë ditë me ne kur na e morën. Shkojke roje, do ma t'moçëm e merrshin me veti, po mbasi ish djalë për hasret, shkojke veç roje kaniherë.

Krejt 16 veta i kanë marrë të Drenocit. Najnjonin prej tyne i di, po ma shumë nuk i di kush jonë konë. Po e di që 16 i kanë marrë. Kur i morën ata, meta veç unë me çikat. Na kanë qitë në kamion me çikat, na kanë nisë për Shqipni. Atje masandej na çuen n'Elbasan. Atje na morën në kampin turk. Patëm nejtë aty nja dy a tre muej masanej, nuk e di mirë. Po, më kujtohet, kur bike shi, na hijke uji në çadër. Aty n'atë grumbull, unë e tri çikat te mixha i burrit. Ai e ka shpinë qitu afër, po jonë dekë të dy pleqtë tash.

Aty në kamp i kishin qitë do televizora të mëdhaj, u mbledhshin gjindja aty. Na pat ardhë Tony Blair-i, o konë aty te na, aty në kamp. Foli me plakën, gruen e mixhës t'burrit.

Atje sa ishim në kamp na erdhën fjalë që gjallë jonë burrat. I kanë çu thanë në Kishën e Deçanit. Atëherë çikat u gëzuen, më thojshin: "Çu mam' të shkojmë, çu të shkojmë". Tani jonë shku këta djelnia, se unë nuk shkova, po kur u kthejshin i vetsha, e ju kishin pasë thonë: "Nuk jonë këtu". Aty në kishë ishin konë veç shkijet.

Mandej thanë që në Beleg atje i kanë djegë. Po trupin e burrit veç, të djalit jo. Kur e patëm lonë djalin në Beleg, masi na ndanë, ai prej ballkoni kish pa kcye për me u ikë, qysh kallxojnë. Po, kur o ra prej ballkoni, dy prej tyne e kishin pasë hetue, edhe e kishin gjujtë. E kish pasë rrokë plumi djalin n'krah.

Ai pi Belegut ka ikë qashtu i plagosun, tu mos mujtë me u majtë, deri o shku në Isniq. Ata t'Isniquit ishin konë kah çohen për veti. E kish pasë gjetë ni plak. Ai plaki ish konë nër gja atëherë, e nuk e ka lëshu atyhën. Edhe e kish pasë nie tuj gjëmu, e ka marrë, ia ka shnoshë. Thojke: "E kom shnoshë me djathë", si ktyneherë. Qaty ka nejtë edhe dy javë djali. "E jonë ardhë – tha plaki – kanë hi mrena, ma kanë marrë. U kom thonë: 'Ky as s'din shqip, as s'din sërbsisht, as kurrqjo, po ma kanë marrë'". E kishin marrë, masanej e kanë gjujtë në bunar. Në bunar e kanë gjetë.

E për burrin, nuk dihet mo kurrigjo përtej Belegit. Veç qeky djalë si o dalë pi atyhit, qi ka ikë. Prej atyne 16 personave që i kanë marrë, veç Jetmiri o gjetë. Aty jonë konë afër 600 vetë t'strehum, po astenjoni korrkon të vetin s'e ka gjetë mo.

Kur u kthjem prej Shqipnie, krejt dritaret ishin konë të bome blozhdë. As s'kom gjetë sen mi ketë tokë as hiç. Po, fal dikush një diçka, fal dikush ni tjetër, i kom bo do sende që m'duhën qeshtu. Shpia o konë e lyme veç përmrena, jashtë s'o konë, po xhamat ia kishin pasë thye, sikur tanë dynjasë. Qashtu patëm flejtë. Jau vnojsha do paketa ku ishin thy dritaret, me na mbrojtë prej t'ftoftit natën. Mirë fort. Nja tri javë a një muej kena nejtë qashtu, po atëherë fal dikush e fal dikush, e bonëm ni meremet.

Unë vetë s'disha as qysh me i lypë, as djalin e as burrin. Na thojshin: "osht djali, osht burri", fjalë qashtu. Masanej dikur veç kur u gjet djali. E kishin gjetë dikush prej katunit. E mu s'më kallxuen hiç niherë. Veç e kanë pru, e kanë shti n'dhe, as analizat e gjakut as send. Kur një ditë kjo çika e dytë po vjen prej shkollë e po më thotë: "Mam' po thojnë Jetmiri o gjetë, po nuk jonë ka t'kallxojnë". Ishin konë shku këta shoqnia te t'mitë n'gjini e i kanë thonë: "Nuk osht kah na pranon Kumrija, se djali o gjetë".

Atëherë erdhën ata 10 a 15 veta, mixha jem me ta. M'i qiti duert rreth qafe, tha: "Mixhës, bonu e fortë!". I thashë: "O mixha jem, unë kur i kom lonë atë ditë, e kom ditë që më shkuen. Veç kur i nxuer ato letra, thojke: "E kanë gjetë n'bunar lejen e tij". Kur e kanë gjetë, lejen o konë dashtë me ma pru mue. I thashë: "A erdhe ti sot? Me ma pasë pru edhe lejen, ma mirë ish ditë". As leje, as kurrigjo. Atëhere e kapi çika, kjo e dyta, e tha: "Unë nuk e pranoj qeshtu". U çu i biri i tij, tha me i qitë letrat te çika. "Qiti letrat – tha – ta shohim nihere a osht gjaki jonë".

Mixha tha: "Jaaa, unë aty nuk i qes letrat". I tha djali: "Për ni minut letrat se unë nesër shkoj n'Prishtinë vetë". I tha mixhës: "Ti babi, a je ardhë për qit punë me kthjellë hallën, a me e lonë të trubullume?" I tha: "Ani more babit, qysh të dush bonjë".

Ky djali i mixhës, e kish pasë marrë syretin, e vllaun tem, e ato letra, kur o shku, i kanë thonë ata n'Prishtinë: "Këtë djalë nuk e kem' kqyrë na, nuk na ka ardhë dokument për të. As gjak, as kurrigjo s'na ka ardhë".

Erdhën masanej e nxorën pi dheut, e kanë çu atje ku bohen analiza.

Kur, erdh mas do ditësh ai vetë i treti, me dy si të zij, t'jashtit. Ata t'zijtë kajshin kur i shishin syretat, e kapshin kryet. Çikat ishin në shkollë. Atëhere këta m'thanë: "A po na e pranon qetash neve?" Thashë: "Po, qysh o konë, duhet me pranu igballin (fatin)". Atëherë thashë: "Nja dy ditë mos ma bini, pa iu kallxu edhe motrave t'burrit"! Se m'kanë majtë gjallë, m'i kanë rritë evladët, burri dorën e këputme, ato na nimojshin, me thasë t'miellit e sende plot tu na i pru.

Kur erdhën me e shti n'dhe prapë, erdh djali me kunora me krejt, kishe o sahi, në qatë skamje u munojke me bo diçka për mu. O konë data 7 qershor 2007. Atëherë i bonëm adetet krijt qysh duhet. Jonë konë krejt katuni, erdhën të tanë. E vorrosën, ushtria na e pruni. U thashë atyne ushtarëve: "A bon me ma pru deri n'oborr?". Erdhën e ma prunë n'oborr. As derë t'oborrit jo, muri i rrëzuem gjysa; e prunë, e majtën n'oborr nja 15 minuta, atëhere shkuen të tonë, sikur osht adeti.

Të tanë jena pasë mledhë, me motra, me vllazën, e tanë katuni e kemi çu, sikur osht adeti, te vorret masanej. Ushtria e kanë lëshu në vorr, ushtria e majtën deri atje, krejt vetë.

E Arifi kurrë nuk o gjetë. As s'e ka përmendë kush punën e tij masi osht marrë bile. Kurrigjo kurrë s'kena nie për të. As s'din kush për të, as hiç kurgjo. Bile t'kishin me na i gjetë dikun me na thonë: "I gjetëm!". Ja me na thonë: "Jonë djegë, e hjekne ymytin!" a diçka, po jo kurrkush kurrigjo hiç.

Atë ditë që na danë, fjala e fundit e Arifit: "Amanet qeto çika – më tha – se na e patëm!". E Jetmiri veç ma ka lëshu ni stilograf n'dorë, që e kish pasë n'xhep, edhe ni zinxhir e hoqi pi qafe e ma vnoi mu. Atë stilograf e ruj, s'e nxjerri kurrë pi shpie. Veç kur t'hjeki, e çeli. E këtë zinxhirin e dorës ma ka pasë ble Arifi. Qe, këta dy kurrë s'i hjeki pi trupit.

E tesha të tyne më kanë pasë metë, po i kom pasë falë, herë dikujt, herë dikujt. Gati si t'reja jonë konë plot. Naj veshë të tynen e kom nalë, po tjerat i kom falë. Se kur jena kthy këtu, kish pasë marrë shumë dikush, unë s'kom gjetë as kauça, as televizor. Krejt m'i kishin plaçkitë, me jorgana, me shtrojë. Kur jena kthy, u mlojshim me do jorgana të zi si i kem marrë prej Shqipnie.

T'mirë i kom pasë valla të dy. Jo pse i kom pasë t'mitë, veç kurrë asni trubullim n'këtë katun, as me bo fjalë me kon, a ni sen kurrë prekë s'ia kanë kujt. Burri qaq ngusht o konë, po ni mollë n'bashçe t'huej s'ka lonë me marrë. Dy vjet mas meje me moshë o konë ai. Veç i kish pasë dekë nona, e ish metë veç me babën, atëherë m'ka marrë mu. Mixha jem m'ka dhonë për ta edhe unë jom ardhë. Jo sikur tashti qi p'i marrin e p'i njohin e po ndërrojnë unaza. Veç për dy javë m'ka pru mixha jem këtu, kishe me jau çelë shpinë. Patëm bo darsëm, me defa. Mirë o konë. Shumë mirë.

Jetmiri ka pasë shumë shoqni. Qe qetu kojshi e kom, dhetë ditë përpara Jetmirit osht ni djalë. Jonë konë masanej edhe ni familje këtu, babë e dy djem, që i kanë marrë atëherë në Beleg. Njonin 14 vjeç e tjetrin 19 vjeç. Te ata tash jonë metë ni djalë e ni çikë.

Tash jetoj krejt vetëm qetu. Po i kanë kerret e, o vjen më merr vllavi, ose më marrin çikat, kunatat, ka dy tri net e ka ni javë, po s'muj me nejtë ma shumë. Ni pension e marr, për Jetmirin ma japin. Çika shkon e merr e i lan për rrymë, e lan ujët e bërlllogun besa. Bukën e harxhin m'i merr çka duhet për shpi. E për Arifin nuk më japin kurrigjo. As nuk vjen kush me u interesu për të. Veç qata gjak kur jonë ardhë qi ma kanë marrë, se kush s'o ardhë me thonë.

Çikat janë mërzitë shumë, si për babë të tynin, si për vëlla. Përpara kur vijsha në shpi pi tyne, sa mujsha kajsha. E me to nuk kam qef hiç me i folë këto punë. As ato nuk folin. Qetash për përvjetor dhondri e kish pasë qitë një kangë. E çika e madhe u habit, tha: "Nonë, a e ke nie qetë kangë?" Thashë: "Jo". Ia kish çu kunati, e ma lëshuen. Berat Ozdauti e ka emnin. Edhe ai punon qeshtu n'shoqata për kullat.

N'andërr nuk më dalin. Ma mirë noshta. Se tani isha mërzitë si shumë. Ka net rri qeshtu ungjë, e s'më merr gjumi. Mramë bile gjithë natën kom nejtë ungun. Bi, po s'më merr gjumi, çohna, ungjna qeshtu, thom: "Qysh Zoti kish pasë ditë kështu?".

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

821.18-94
323.28(496.51)”1998/1999”

Të jetosh me kujtimet e të pagjeturve : libër kujtimi me rrëfime të familjarëve të personave të pagjetur nga lufta e fundit në Kosovë / redaktor Gazmend Bërlajolli ; fotografitë Atdhe Mulla, Korab Krasniqi ; përktheu nga gjuha serbe Bruno Neziraj. – Prishtinë: Forum ZFD, 2019. – 156 f. ; 21 cm.

1.Bërlajolli, Gazmend 2.Mulla, Atdhe 3.Krasniqi, Korab
4. Neziraj, Bruno

ISBN 978-9951-775-03-8

Libër kujtimi me rrëfime të familjarëve
të personave të pagjetur nga lufta
e fundit në Kosovë

TË JETOSH ME KUJTIMET E TË PAGJETURVE

PRISHTINË 2019

ISBN 978-9951-775-03-8

Fuqizuar nga **forumZFD** – programi në Kosoovë dhe **Integra** në bashkëpunim me Qendrën Burimore për Persona të Pagjetur.

Mbështetur nga Ministria Federale për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik e Qeverisë Gjermane, Agjencia Zvicerane për Zhvillim dhe Bashkëpunim dhe Rockefeller Brothers Fund